

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ELMALILI MUHAMMED HAMDİ YAZIR'IN
KAZA VE KADER ANLAYIŞI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hazırlayan

Safet ALKIŞ

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Hamdi GÜNDOĞAR

ŞIRNAK – 2016

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ELMALILI MUHAMMED HAMDİ YAZIR'IN
KAZA VE KADER ANLAYIŞI
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hazırlayan

Safet ALKIŞ

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Hamdi GÜNDOĞAR

ŞIRNAK – 2016

TAAHHÜTNAME
SOSYAL BİLİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Şırnak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum *“Elmalı Hamdi Yazır’ın Kaza ve Kader Anlayışı”* adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ✓ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ✓ Tezim/raporum sadece Şırnak Üniversitesi yerleşkesinden erişime açılabilir.
- ✓ Tezimin/Raporumun 3 (üç) yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişim açılabilir.

12 / 01 / 2016

Safet ALKIŞ

T. C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.

12 / 01 / 2016

Safet ALKIŞ

Doc. Dr. Hamdi GÜNDOĞAR danışmanlığında Safet AKIŞ tarafından hazırlanan "Erolık Muhammed Hamdi İbn'in ^{karar ve kader} _{Anlayış}" adlı bu çalışma jürimiz tarafından Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ~~Tamam İbnu Bilimleri~~ Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

12/01/2016

(Tez Savunma Sınav Tarihi Yazılacaktır)

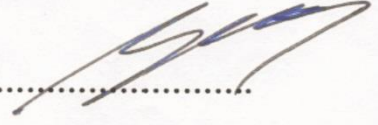
JÜRİ

Unvan, Adı, Soyadı

İMZA

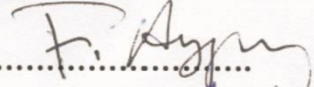
Tez Danışmanı

Doc. Dr. Hamdi Gündoğar

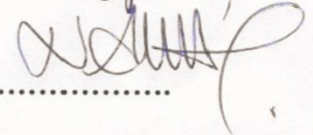
Üye

Yrd. Doç. Dr. Fadıl AYGAN

Üye

Yrd. Doç. Dr. Nurullah AGİTOĞLU

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun ..... tarih ve ..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../.....

Enstitü Müdürü

ÖZET

ELMALILI MUHAMMED HAMDİ YAZIR'IN KAZA VE KADER ANLAYIŞI

ALKIŞ, Safet

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hamdi GÜNDOĞAR

Ocak-2016, 105 sayfa

İnsanın var olmasıyla başlayıp günümüze kadar gelinen süreçte kader meselesi, tarihin her döneminde olduğu gibi günümüzde de en fazla tartışılan kelâmî konuların başında gelmektedir. Kadar meselesi, insanı ve onun eylemlerini konu edindiğinden, hemen hemen her inanç ve ideolojiden konuyla ilgili farklı fikirler ileri sürülmüştür. Kader meselelerinden dolayı İslam Mezhepler Tarihinde de birçok itikâdî mezhebin ortaya çıktığını görmekteyiz.

Çalışmamızda tefsirci olmakla beraber aynı zamanda kelami görüşleri de olan Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın kaza ve kader ile ilgili görüşlerini ele almaya çalıştık. Elmalılı, var olan her şeyin Allah ezeli ilminde (Levhi Mahfuz'da) yazılı olduğunu; sonradan meydana gelen her şeyin de O'nun önceden belirlediği gibi ilmüne uygun olarak zamanı geldiğinde gerçekleştiğini söyler. Ona göre Allah'ın iradesi olmadan bir şeyin meydana gelmesi mümkün değildir. Zira Allah dilemeden kul dileyemez. Kulun dileyebilmesi için Allah Teâlâ'nın kulun dilemesini de dilemesi gerekir. Elmalılı'ya göre her ne kadar Allah tarafından insana cüz-i bir irade verilmiş ise de nihayetinde bu iradenin de mutlak irade olmadığını ve sonuçta ilahi iradeye bağlı bir irade olduğunu ifade eder.

Anahtar Sözcükler: Elmalılı, kaza, kader, ecel, irade, ilim, musibet,

EXECUTIVE SUMMARY

ELMALILI HAMDİ YAZIR'S UNDERSTANDING OF THE PREDESTINATION AND FATE

ALKIŞ Safet

The Department of The Base of Islamoloji

Thesis Supervisor: Doç. Dr. Hamdi GÜNDOĞAR

January-2016 105 pages

Starting with human beings in this process until the present day, as in all periods of history, is among the most discussed topics of Fate. Kalam issue mentioned different ideas of people from almost every faith and ideology and their actions has been proposed. On the history of Islamic sects, we see that the emergence of many theological schools.

In our study, the exegete Elmalılı Hamdi Yazır's theological opinions, we tried to take regarding his ideas of fate and happening. Elmalılı Hamdi Yazır, everything that exists is written in eternal knowledge of God (in Levhi Mahfuz), everything that can also occur in the future as determined by God in advance, in accordance with God's knowledge, he says that happens when the time comes. According to him, anything without the will of God is unlikely to occur. Because, human being cannot will without God's will. To request servants of god should express the wish of God's servants. According to Elmalılı Hamdi Yazır, although people's will are small, if ultimately, finally this will be the absolute will of the, this will be not the absolute will of god, people's will whether there is the will of the absolute and ultimately to the divine will means that it is connected.

Keywords: Elmalılı, accident, fate, destiny, death, will, science, evil.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	3
ÖNSÖZ.....	4
Giriş.....	6
1. Araştırmanın Konusu Yöntem ve Kaynaklar.....	6
1.1. Konu ve Yöntem.....	6
1.2. Kullanılan Kaynaklar.....	7
2. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Hayatı ve İlmi Kişiliği.....	8
2.1. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Hayatı.....	8
2.2. Elmalılı'nın İlmi Kişiliği.....	10
2.3. Elmalılı'nın Eserleri.....	11
2.4. Elmalılı'nın Kitapları.....	12
BİRİNCİ BÖLÜM.....	15
KADER MESELESİNİN TARİHİ ARKA PLANI VE BAZI KAVRAMLAR.....	15
1.1. Kader Meselesinin Tarihi Arka Planı.....	15
1.2. Hz. Peygamber Devrinde Kaza- Kader Meselesi.....	15
1.3. Sahabe Devrinde Kaza ve Kader Meselesi.....	17
1.4. Kader ve Bazı Kavramlar.....	19
1.4.1. Kader.....	19
1.4.2. Kaza.....	21
1.4.3. İlim.....	21
1.4.4. İrade.....	23
1.4.5. İstita.....	24
1.4.6. Kalplerin Mühürlenmesi.....	25
1.4.7. Rızık.....	26
1.4.8. Ecel.....	28
1.4.9. Hidayet ve Dalalet.....	29
İKİNCİ BÖLÜM.....	31
ELMALILI MUHAMMED HAMDİ YAZIR'A GÖRE.....	31
KAZA VE KADER.....	31
2.1. Allah'ın Ezeli İlmi ve Kader.....	34
2.2. Allah'ın Varlıklar Hakkındaki Bilgileri Önceden Yazmış Olması.....	44

2.3. Allah'ın Her Şeyi Ezelde Bir Kaderle Yaratmış Olması	51
2.4. Kulun İrade Hürriyeti ve İlahi İradeye Göre Yeri.....	55
2.5. Hidayet ve Dalalete Meselesi	69
2.5.1. Hidayete Erme	69
2.5.2. Dalalete Düşme	71
2.6. Kalplerin Mühürlenmesi	73
2.7. Ecel –Kader İlişkisi.....	75
2.7.1. Ecel Kavramı ve Ecelin Birden Fazla Olup Olmadığı Meselesi.....	75
2.7.2. Ecelin Kısalıp Kısaltmama Meselesi ve Kulun Ecele Etkisi.....	78
2.7.3. Ecelin Ertelenip Ertelenmeme Meselesi ve Kulun Rolü.....	79
2.8. Musibet- Kader İlişkisi	81
2.8.1. Musibetlerin Meydana Gelmesi	81
2.8.2. Musibetlerin Meydana Gelmesinde İnsanın Rolü.....	83
2.9. Dua –Kader İlişkisi	87
2.10. Tevekkül –Tedbir ve Kader İlişkisi	89
2.11. Teklif-Kader İlişkisi.....	91
Sonuç	93
KAYNAKÇA.....	95

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser.
a.g.m.	: Adı geçen makale.
bkz.	: Bakınız.
C.	: Cilt.
s.	: Sayfa.
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı.
S.	: Sayı.
Yay.	: Yayınları.
b.	: Bin. (oğlu)
H.z.	: Hazreti.
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi.
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı.
Çev.	: Çeviren.
vd.	: Ve diğerleri.

ÖNSÖZ

İnsanlığın var olmasıyla başlayan, her devirde insanların zihinlerini ciddi anlamda meşgul ederek güncelliğini koruyan ve günümüzde de en fazla tartışılan konuların başında kader meselesi gelir. Kader problemi kelimelerin ilminin önemli konularının başında yer alır.

Kader, İslamiyet'ten önceki dönemlerde de tartışılan ve sürekli gündemde kalan önemli konulardan biridir. Kader meselesi insanı ve onun eylemlerini esas alan bir mevzu olduğundan, tarih boyunca her dönemde insan zihnini meşgul ederek fikri tartışmalara neden olmuştur.

“Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Kaza ve Kader Anlayışı” başlığı altında yaptığımız bu çalışmamızda esas amacımız, Elmalılı'nın kader ile ilgili görüşlerinin neler olduğunu ve onun bu konuda diğer müfessirlerden ayıran yönlerini araştırmaktır.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Osmanlı'nın son dönemlerinde yetişen önemli âlimlerimizden biridir. O, kelimelerin ilmine has bir eser yazmamış olmasına rağmen günümüzde önemli eserler arasında zikredilen *Hak Dini Kur'an Dili* adlı tefsirinde kader ile ilgili meselelere önemli ölçüde yer vererek kendi görüşlerini ortaya koymuştur.

Çalışmamızın giriş bölümünde, kullanılan yöntem, kaynaklar, Elmalılı'nın hayatı ve eserlerine yer verilmiştir.

Birinci bölümde, tarihi arka plan bağlamında kader meselesi, Hz. Peygamber devrinden itibaren ele alınmıştır. Ayrıca kaderle ilgili belli başlı kavramlardan kader, kaza, ilim, irade, istitaa, kalplerin mühürlenmesi, hidayet ve dalaleet, rızık ve ecel gibi kavramlara yer verilmiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde Allah'ın ezeli ilmi, iradesi, takdiri ve bunların insan eceli ile olan ilişkisi çerçevesinde, Elmalılı'nın kaza ve kaderle ilgili görüşleri ele alınarak incelenmiştir. Ayrıca kulun Allah'ın iradesine göre konumu, musibetlerin kaynağı ve musibetlerin nasıl meydana geldiği de incelenen konular arasında yer almıştır. Çalışmamızda Elmalılı'nın kaza ve kaderle ilgili görüşleri ile beraber diğer bazı müfessirlerin konuyla ilgili görüşlerine de yer verilmiştir. Bu

durum Elmalılı ile diğer mufessirlerin görüşlerinin mukayese edilmesine imkân sağlamıştır.

Konu tespitinden itibaren çalışmanın her aşamasında değerli görüşlerinden ve ufuk açıcı rehberliğinden daima istifade ettiğim kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Hamdi GüNDOğAR'a, araştırma safhasında bana vakit ayıran Öğr. Gör. Ahmet ÖZDEMİR'e ve bana manevi desteklerini esirgemeyen aileme ve arkadaşlarıma teşekkürü borç bilirim.

Gayret bizden başarı Allah'tandır.

Safet ALKIş

şırnak 2016

Giriş

1. Araştırmanın Konusu Yöntem ve Kaynaklar

1.1. Konu ve Yöntem

Kader meselesi adeta insanın var olmasıyla başlayarak tarihin her devrinde ve toplumun her tabakasında güncel tartışmalarla gündemde kalarak en önemli meselelerin başında yer almıştır.¹ Kader meselesi insanın insan olmasından kaynaklanan bir meseledir. Bundan dolayı bu mesele yalnızca bir topluma veya bir insana özgü olmayıp her toplumu ve hatta her insanı ilgilendiren boyutuyla toplumun her tabakasından insan zihnini tarih boyunca meşgul etmiştir. Ancak günümüze kadar geçen süre içerisinde insan zihnini bu anlamda tatmin eden bir çözüm bulunmuş değildir. Kanaatimizce bunun en önemli saiki konunun insanı aşan ve karmaşık bir boyutunun olmasıdır.

Kader meselesi, insan merkezli bir konu olduğundan onun yapıp-ettiklerinden hareketle tarih boyunca insan, kaderle ilgili şu soruların cevaplarını aramıştır: Eğer insanın davranışları önceden takdir/tespit edilmiş ise insana verilen irade, vicdan ve akıl sahibi olmasının anlamı var mıdır? Acaba insan, eli kolu bağlı ve ezelde belirlenen kadere mahkûm olarak yaratılan bir varlık mıdır? İnsanlar gerçekleştirdikleri eylemleri, Allah öyle bildiği için mi, yaparlar? Yoksa Allah'ın ilmi insanın yapıp-ettiklerine mi bağlıdır? Allah insanı kendi elinde bir oyuncak robot olarak mı yarattı? Yoksa özgür iradesi bulunan ve bu iradeye alternatifler sunarak neticesinde sorumlu tutulan bir varlık olarak mı yarattı?

İşte düşünce tarihi boyunca günümüze kadar bu ve benzeri sorulara verilen cevaplar ya tatmin edici olmamış, ya da insanlar kendilerini de aşan bu meseleyi anlamakta güçlük çekmişlerdir.

İslam düşünce tarihinde kaderle ilgili tartışmaların Hz. Peygamber devrinde bile var olduğu çeşitli hadis rivayetlerinden anlaşılmaktadır. Ancak bu mesele Hz. Peygamber'in vefatından sonra hem siyasi hem de itikadi boyutundan dolayı Müslümanlar arasında ortaya çıkan tartışmalar neticesinde fikir ayrılıklarına hatta itikadi ekollerin oluşmasına neden olmuştur. Müslümanlar bu konuda kendi görüşlerini desteklemek ve haklılıklarını ortaya koymak amacıyla Kur'an'da kader

---

¹ Uzundağ, M. Sait, "İrşâdü's-sâri'ye Göre Kastallâni'nin Kelâmî Görüşleri", Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2013/1 yıl: 4 cilt: IV sayı: 7, s. 80.

kelimesi ve türevlerinin geçtiği ayetleri parçacı bir yaklaşımla ele almışlardır. Nihayetinde Müslümanların hem Kur'an ayetlerini hem de hadisleri kendi bakış açılarına göre değerlendirmeleri sonucunda farklı anlayışların ve bunun sonucunda da siyasi ve itikadi oluşumların ortaya çıkmasına zemin hazırlanmıştır.²

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Kaza ve Kader meselesi hakkındaki görüşlerinin ne olduğunu öğrenmek amacıyla onun temel eseri sayılan *Hak Dini ve Kur'an Dili* adlı eserinde özellikle doğrudan kaderle ilişkilendirilen ayetler incelenerek bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca kaza ve kader meselesini ele alan farklı müfessirlerin tefsirlerine ve bazı yazarların kitap ve makalelerine de başvurulmuştur.

1.2. Kullanılan Kaynaklar

Çalışmamızda konunun temelden ortaya konulabilmesi amacıyla İtikadi Mezheplerin İmamları ve önde gelen temsilcilerinin görüşlerine başvurulmuştur. Bu nedenle kader konusunda kelim ekolleri ve önde gelen temsilcilerinin klasik kaynak dediğimiz ilk elden eserlerine başvurulmuştur. Bunların başında Eşarî'nin *Makalatu'l-İslamiyyin'i*, Matûrîdi'nin *Kitabu't-Tevhid'i*, Nureddin es-Sabuni'nin *Bidaye fi Usuli'd-din'i*, Taftazani'nin *Şerhu'l-Akaid'i*, ve W. Montgomery'nin *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri* gelmektedir.

Çalışmamız esnasında kaza ve kader ile ilgili görüşlere yer veren günümüz yazarlarından Şerafettin Gölcük'ün *Kelam Açısından İnsan ve Fiilleri*, Hamdi Gündoğar'ın Fahreddin er-Razi'de *İnsan Fiilleri*, Halife Keskin'in *İslam Düşüncesinde kaza ve kader'i*, Hacı Musa Bağcı'nın *İnsanın Kaderi* ve Talat Koçyiğit'in *Hadisçilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşaları* başvuru olan diğer bazı eserler olmuştur. Ayrıca kaza ve kader hakkında yazılmış makalelerden de istifade yoluna gidilmiştir.

Elmalılı'nın biricik eseri sayılan *Hak Dini Kur'an Dili* adlı eseri Elmalılı'nın Kaza ve kader ile ilgili görüşlerini ortaya koyması açısından çalışmamızın ana kaynağını oluşturmuştur. Bununla beraber Sabri Yılmaz'ın "Elmalılı'nın Tefsirinde Kader Problemi", Ahmet Akbulut'un, Allah'ın Takdiri –

² Bkz. Agitoğlu, Nurullah, "Halku'l-Kur'an ve Rü'yetullah Konuları Bağlamında İbnü'l-Mülakkın'ın Buhârî'nin Bab Başlıklarına Yaklaşımı", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014/2 yıl: 5 cilt: V sayı: 10, s. 100.

Kulun Tedbiri ve Şaban Ali Düzgün'ün "Kader'i Farklı Kategoriler İçinde Okumanın İmkânı" makaleleri de yer verilen eserlerden bazıları olmuştur.

2. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Hayatı ve İlmî Kişiliği

2. 1. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Hayatı

Elmalılı, Osmanlı Devletinin son döneminde yetişen ender âlimlerimizden biridir. 1878 yılında Antalya'nın Alanya ilçesinde doğdu. Babası aslen Burdur'un Gölhisar ilçesine bağlı Yazır köyünden olan Numan Efendi'dir. Annesi de Elmalı Hocalarından Sararlı Mahmut Efendi'nin kızı Fatma Hanım'dır.³ İlk ve orta öğrenimi ile beraber hafızlığını da doğduğu yer olan Elmalı da tamamlayan Hamdi Yazır, anne ve babasının da rızasıyla daha iyi bir ilim tahsili için o dönemin ilim merkezi olan İstanbul'a dayısı Mustafa Sarıla ile beraber gider. Orada Küçük Ayasofya Medresesi'ne yerleşir⁴ Medresedeki eğitimini tamamladıktan sonra Kayserili Mahmut Efendi'den icazetini alır. Aynı zamanda medrese eğitimi sırasında hat derslerini de alarak buradan da bir icazet alır. Daha sonra 1906 yılında verdiği başarılı bir sınavla Bayezid Dersiamlık görevini kazanarak Bayezid Dersiamı olur.⁵ Elmalılı, soyadı kanununun çıkmasıyla 'Yazır' soyadını aldıysa da daha çok doğduğu yer olan Elmalı'ya nispetle Elmalılı diye meşhur olmuştur. Elmalılı'nın ailesi de 1908 İstanbul'a taşınmıştır.

Elmalılı Hamdi Yazır, ülkeyi çağdaş ilim ve medeniyet seviyesine ulaştırmak gayesiyle meşrutiyet rejimini savunmuş ve bu nedenle de bu görüşü temsil eden İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İlmiye şubesine üye olmuştur. Elmalılı, şeriata uygun bir meşrutiyet modelini geliştirmek için çalışmalar yapar.⁶ 1906 yılında Bayezid Dersiamı olan Elmalılı, iki yıl sonra istememesine rağmen dönemin siyasi liderleri tarafından mebusluğa zorlanır ve 1908 de II. Meşrutiyet'in ilk meclisinde Antalya Mebusu (Millet Vekili) olarak seçilir.⁷ Elmalılı, ilim dili olan Arapça'nın yanında dönemin şiir dili olan Farsçayı da öğrenmiştir. Mebus olarak seçildikten sonra dönemin siyasi şartları gereği Batı'yı takip etmenin yolunun Fransızcadan geçtiğini gören Elmalılı kendi kişisel çabalarıyla Fransızca'yı da okuyup anlayacak

³ Yavuz, Yusuf Şevki, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır", 'Kader', *DİA*, XI/57, İstanbul, 1995.

⁴ Yavuz, Yusuf Şevki, a.g.e, s.57; Paksüt, Fatma, "Dayım Merhum Muhammed Hamdi Yazır", Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları./109, Ankara, 1993, s.3.

⁵ Paksüt, Fatma, a.g.m, s.5.

⁶ Yavuz, Yusuf Şevki, a.g.e, s.57.

⁷ Paksüt, Fatma, a.g.m, s.6; Yavuz, Yusuf Şevki, a.g.e, s.57.

kadar öğrenir. Elmalılı Meşrutiyet'in ilk meclisinde dikkat çeken isimlerden biri olup 1876 Anayasası üzerindeki değişiklikte tartışılmaz derecede etkisi olmuştur.⁸

Elmalılı 1904'te ruus imtihanını kazanarak mektebi nüvvaba devam etti ve burayı birincilikle bitirerek kadılık belgesini aldı.⁹ Elmalılı, öğretim hayatına Şeyhülislam Mektubin Kalemî (Yazı İşleri Müdürü) olarak göreve başlamıştır. Vaizler Medresesinde Fıkıh Usûlü, Mektebi Nüvab ve Mektebi Kudat'ta (Hukuk Fakültesi) İslam Hukuku, Mektebi Mülkiyede de Mantık derslerini okutmuştur.¹⁰ Aynı zamanda 1915-1917 yıllarında Huzur derslerine muhatap olarak katılmıştır.¹¹

Elmalılı, Sadrazam Damat Ferit Paşa birinci ve ikinci hükümetlerinde Mebus olarak bulunduğu aynı zamanda Evkaf Nazırlığı (Vakıflar Bakanlığı) görevinde bulunmuştur. Elmalılı 15 Eylül 1919 da Ayan Heyeti üyeliğine tayin edilmiştir. Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın istifa etmesi ile hükümetin dağılması sonucu Elmalılı'nın da Evkaf Nazırı görevi sona erer.¹² Hürriyetin ilanından sonra İttihat ve Terakki Fırkasının (Partisi) siyasi tutumundan uzak kalmakla birlikte, Meşrutiyet idaresinin yararlarını, dine uygunluğunu anlatacak olan heyette bir süre çalışmıştır. Meşrutiyetin ilk yıllarında Beyanül Hak(Hakkın Sesi), Sebilü'r Reşad (Aydınlık Yol) dergilerinde yazılar yazmıştır.¹³

Elmalılı Cumhuriyetin ilanıyla beraber görev yaptığı kurumlar ortadan kaldırılınca açıkta kalır. Milli mücadele döneminde Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın birinci ve ikinci hükümetlerinde Nazırlık görevinde bulunduğu için kurulan İstiklal Mahkemelerinde gıyabında idama mahkûm edilir. Bu nedenle Hamdi Yazır ikamet ettiği İstanbul Fatih'teki evinden alınarak Ankara'ya götürülür. Burada kırk gün tutuklu kalır. Daha sonra suçsuz bulunarak serbest kalınca tekrar İstanbul'a döner ve artık çalışma hayatından tamamen ayrılır ve bu dönemde Elmalılı geçim sıkıntısını gidermek ve ilmi birikimini genç nesillere aktarma arzusuyla telif ve çeviri çalışmalarına başlar ve artık evinden dışarı çıkmaz.¹⁴

---

⁸Paksüt, Fatma, a.g.m, s.7.

⁹ Menderes, Gürkan, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın İlmî Kişiliği ve Fıkıh İlmindeki Yerine Bir Bakış", *İslam Hukuku Araştırma Dergisi*, Sayı 6, 2005, s.214.

¹⁰Paksüt, Fatma, a.g.m, s.7-8.

¹¹Yavuz, Yusuf Şevki, a.g.e, s.57.

¹²Yavuz, Yusuf Şevki, a.g.e, s.57; Paksüt, Fatma, a.g.m, s.9-10.

¹³ Paksüt, Fatma, a.g.m, s.8.

¹⁴Gürkan, Menderes, a.g.m, s.215; Yavuz, Yusuf Şevki, a.g.e, s.57-58.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Kur'an-ı Kerim'in Türkçe ile kapsamlı bir tefsirinin yazılması hakkında bir karar alır. Bunun üzerine Diyanet İşleri Başkanlığı da bu görevi Elmalılı'ya, meali de Mehmet Akif Ersoy'a verir ve kabul edilir. Ancak daha sonra Mehmet Akif'in meal yazmaktan vazgeçmesi nedeniyle bu işin de Elmalılı'ya kalmasından her iki çalışmanın bitirilmesi 1926 da başladığı eserini ancak on iki yılda tamamlayarak 1938'in yazında bitirmiştir.¹⁵ *Hak Dini Kur'an Dili* adını verdiği bu eser Diyanet İşleri Başkanlığınca yayınlanmıştır.¹⁶

Elmalılı uzun süren bir kalp hastalığına yenilerek 27 Mayıs 1942 de, 64 yaşında iken vefat etmiş ve babasının Sahray-ı Cedid Mezarlığı'ndaki kabrine defnedilmiştir.¹⁷

2.2. Elmalılı'nın İlmi Kişiliği

Elmalılı, Tefsir, Kelam, Usul, Fıkıh, Felsefe ve Mantık alanlarında derin bilgi ve birikimini eserleriyle ortaya koymuştur. O, gelecek nesillerin dahi anlamakta aciz kaldığı eserleri inceleyip araştırarak gerekli bilgileri kendi görüşleriyle asrın idrakine sunmuştur.¹⁸

Elmalılı, kurtuluşun Batılı olmakta değil, Batı'yı içimizde eriterek kendi değerlerimizi korumakla mümkün olabileceğini ifade eder. Ona göre Batı'nın değerlerinden değil de ilminden faydalanılması gerekir. İnsanlar ancak İslami değerlere bağlı kaldıkları sürece mutlu olabilirler. O, dini, kişinin kendi arzularıyla iyilik yapacak ve kemale erecek insanlar yetiştiren bir eğitim müessesesi olarak görmektedir. Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili* isimli eseriyle meşhur olmuştur. Âlimlerimiz *Hak Dini Kur'an Dili* tefsirini geleneksel çizgide kabul etseler de bazı ayetlere yeni anlamlar vermesi onun orijinal bir tefsir olduğunu kanıtlamaktadır. Elmalılı, Fıkıh ve Usulü Fıkıh konularında da derin bilgisi olan biridir. Ona göre delillerini ve illetlerini anlamadan hükümleri ezberleyerek nakletmek fıkıh bilmek değildir. Müslümanların İslami esaslara dayanmayan kanunlara boyun eğmesi güç

---

¹⁵ Paksüt, Fatma, a.g.m, s.13;Yavuz,Yusuf Şevki, a.g.e, s.58.

¹⁶ Paksüt, Fatma, a.g.m, s.14.

¹⁷ Yavuz, Yusuf Şevki, a.g.e, s.57-58; Paksüt, Fatma, a.g.m, s.16.

¹⁸ Subaşı, M. Hüsrev, "Elmalılı Hamdi Efendi ve Hat Sanatımızdaki Yeri", *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 109, Ankara, 1993, s.321.

olduğundan ihtiyaç duyulan kanun düzenlemeleri kesinlikle İslami hukuka göre oluşturulmalıdır.¹⁹

Elmalılı'ya göre hükmü bulunmayan konularda Batı'nın kanunlarını aynen almak yerine Usulü Fıkıh çerçevesinde içtihatlar yapılmalıdır. Naslardaki hükümlerin değişmesi mümkün değildir. Ancak içtihadı dayanan hükümler zamana ve fertlere göre değişebilir. O, hüküm koymakta Kıyasın kullanılmasını Kur'an-i bir emir olarak telakki eder. Elmalılı'ya göre insanı beşeri ve cismani özelliklerinden soyutlayarak onu salt ruhani bir varlık gibi yaşatma eğilimi de İslam'ın ruhuna uygun bir durum olarak kabul edilemez. Zühd ve takvanın amacı nefse eziyet etmek değil, onu itidal bir yola çekmektir. O, Batılı Pozitivist ve Materyalist birçok yazar ve eserlerini eleştirmiştir. Elmalılı, varlık şuurundan insanın açık seçik bilgisine oradan da Allah'ın varlığına ve idealist bir âlem anlayışına ulaşabilmiş, nübüvvet konusunu felsefi problemler arasına alarak Felsefe-Din kavgasına köklü bir çözüm getirmeye çalışmıştır. Ona göre mutlak olarak din ile çatışan filozoflar gerçeğe ulaştıklarından değil de gerçeği kavrayamadıklarından dolayı bu tavır içine girmişlerdir. Elmalılı'ya göre gerçeği kavramak için akıl tek başına yeterli değildir. Onun da ötesinde iman alanı vardır.²⁰

Elmalılı, batının terakki yolunda Müslümanların Kur'an-i ilimleri içeren kitaplarını kendi dillerine tercüme ederek bunlardan yararlanma yoluna gittiklerini, Müslüman toplumların da batının teknolojisini alarak yararlanması gerektiği konusunda kanaatini paylaşmıştır.²¹

Elmalılı, batılı bazı aydınların kitaplarını da Türkçe 'ye çevirmiştir.1922 yılında Fransız Filozoflarından Paul Janet ve Gabriel Sealles'in ortak eseri olan '*Histoire de la Philosophie*' adlı felsefe tarihini 1923'te *Metalip ve Mezahip* (Sorunlar ve Felsefe Okulları) adı ile çevirisini tamamlamış ve bu eser 1925 yılında da yayınlanmıştır.²²

2.3. Elmalılı'nın Eserleri

Elmalılı, hayatı boyunca devletin değişik kademelerinde görev almasına rağmen hiçbir zaman ilmi şahsiyetinden taviz vermemiş ve bulunduğu her

¹⁹ Yavuz, Yusuf Şevki, a.g.e, s.58.

²⁰ Yavuz, Yusuf Şevki, a.g.e, s.59.

²¹ Menderes, Gürkan, a.g.m, s.221.

²² Paksüt, Fatma, a.g.m, s.13.

kademedeki bilgi ve birikimini yazarak genç nesillere aktarmanın arzusunu taşımıştır. Özellikle “*Hak Dini Kur’an Dili*” başta olmak üzere onun eserleri günümüz açısından son derece değerli eserler olarak yerini bulmuştur. Elmalılı, sadece kitap yazmakla kalmamış bazen Batı’dan tercüme yapmış bazen makale yazmış ve bazen de döneminin meselelerine değinmeye çalışmıştır. Bu nedenle neredeyse her alanda eserleri mevcuttur.

2.4. Elmalılı’nın Kitapları

Elmalılı’nın müstakil olarak yazdığı ve günümüze ulaşan yegâne eseri *Hak Dini Kur’an Dili* adlı eseridir. Ancak bununla beraber yazdığı fakat eksik olan bazı eserlerinin yanında tercüme de mevcuttur.

İrşadül-Ahlaf fi Ahkamil-Evkaf

İstanbul 1330/1914. Kitabın içerik olarak eksik olduğu anlaşılmaktadır. Prof. Dr. Hüseyin Hatemi tarafından bu kitaba ait 32 sayfa safhalarda bulunmasına rağmen eserin hala eksik olduğu Nazif Öztürk’ün tebliğinden bilinmektedir²³Elmalılı, Vakıflardan sorumlu bakanlık görevinde bulunduğu sırada vakıflarla ilgili notlarını gözden geçirerek Mülkiye Mektebinde öğrencilerine ders kitabı olacak şekilde hazırlayarak bastırılmıştır.²⁴

Hak Dini Kur’an Dili

Cumhuriyetin ilk yıllarında ortaya çıkan dini boşluğun yeni alfabe ile yapılacak tefsir ve hadis tercümeleriyle telafi yoluna giden TBMM bunun sonucunda Diyanet İşleri Başkanlığı da hemen harekete geçirmiş ve bu amaçla meal çalışması Mehmet Akif Ersoy’a, tefsir çalışması da Elmalılı’ya teklif edilmiştir. Böylece Elmalılı kırk sekiz yaşında yazmaya başladığı “*Hak Dini Kur’an Dili*” ni yaklaşık on iki yılda bitirmiştir.

Metalip ve Mezahip

Janet Paul-Gabriel Seailles’in “*Histoire de la Philosophie, Les Promlemes et les Ecoles*” adlı eserini “*Metalip ve Mezahip*” ismi ile tercüme etmiştir. “Tahlili

²³ Paksüt, Fatma, a.g.m. s.24.

²⁴Menderes, Gürkan, a.g.m. s. 216; Yusuf Şevki Yavuz, a.g.e. s.62; Salih Görgeç, “Muhammed Hamdi Yazır’a Göre Ölüm ve Ölüm Sonrası Varoluş”, Kayseri, 2010, s.4.

Tarihi Felsefe” başlığını da taşımakta olan bu esere yazarın yazmış olduğu önsöz ile tahlil ve tenkit mahiyetindeki dipnotları felsefe için son derece önemlidir. Bu önsöz İslam âlimleri için Batı’nın fikirlerini genel anlamda öğrenebilecekleri bir kaynak durumundadır. Ancak bu mukaddimeyi daha da önemli kılan Batı düşüncesi ile İslam düşüncesinin bir mukayesesinin yapılması özeldir de İslam düşüncesinin özleştirilmesinin yapılmış olmasıdır.²⁵ Eser 1341’ de İstanbul’ da basılmıştır.

Hız. Muhammed’in Dini İslam

Şeyhülislamlık adına Anglikan Kilisesinin sorularına verilen cevaplardan ibaret olan bir risaledir. Bu risale 1979’dan sonra basılan *Hak Dini Kur’an Dili*’nin baş tarafına eklenerek yayımlanmıştır.²⁶

İstintaci ve İstikrai Mantık

İngiliz yazar Alexander Bain’in bu eseri 1875’te Gabriel Compaire tarafından Fransızcaya çevrilmiştir. Elmalılı da bu eseri Fransızcadan Türkçeye tercüme ederek Süleymaniye Medresesi’nde Dersiamlık vazifesini ifa ederken öğrencilerine ders notu olarak vermiştir.²⁷

Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstilahları Kamusu

Halim Paşa’nın teşvikleriyle başlamış olduğu ancak değişik nedenlerle yarım kaldığı bilinen bir kitaptır. Elmalılı’nın geride bıraktığı metrukâtın içerisinde bulunduğu bilinmektedir. Yarım kalan bu kitabı daha sonra Sıtkı Güllü tarafından neşredilmiş ve 5 cilt olarak basılmıştır. Fakat yapılan bu neşrin hangi usullere göre yapıldığı ve hangi nüshanın esas alındığı, ayrıca neşredilen kitapta var olan bilgilerin hangilerinin ve ne kadarının ona ait olduğu bilinmemektedir.²⁸

Elmalılı’nın Makaleleri

Elmalılı’nın en önemli makaleleri; *Sebilü’r-Reşad* (Sırat-ı Mustakim), *Beyanü’l-Hakk* ve *Ceride-i İlmiye* dergilerinde yayınlanmıştır.²⁹

Elmalılı’nın üç dergide yer alan yetmişin üzerinde makalelerinin tümü İslami konularda yazılmıştır. Başlıca makaleleri ise şunlardır:

- 1) Ulûm-i İslamiye.
- 2) Otuz Bir Mart.

²⁵ Menderes, Gürkan, a.g.m, s.216.

²⁶ Paksüt, Fatma, a.g.m. s.24; Yavuz, Yusuf Şevki, a.g.e. s. 62.

²⁷ Görgeç, Salih, a.g.m. s.5; Yavuz, Yusuf Şevki, a.g.e. s. 62; Paksüt, Fatma, a.g.m. s.24.

²⁸ Menderes, Gürkan, a.g.m, s.216.

²⁹ Yazıcı, Nesimi, “*Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın Basın Hayatı ve Yazarlığı*”, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s. 25.

- 3) Mecelle-i Ahkâmı Adliyemize Reva Görülen Muahezeyi Müdafaa.
- 4) Ru'yet-i Hilal Meselesi.
- 5) İlhad Ne Büyük Cehalettir.
- 6) Hazreti Muhammed Aleyhisselam'ın Dini İslam.³⁰
- 7) Hutbe-i Peygamberî.
- 8) Vaaz.
- 9) Siyaset-i Medeniye (Kütüb-i Şeriyeden Huccetullahi'l-Baliğın'ın kitaptan tercümesidir)
- 10) Saadet-i Hakikiye.
- 11) Makale-i Mühimme.
- 12) İslamiyetle Medeniyet-i Cedide Birleşebilir mi?
- 13) İslamiyet ve Hilafet ve Meşihat-ı İslamiye
- 14) Küçük Bir Düşünce, s. 45 (19 Muharrem 1328).³¹
- 15) Kamus-ı Fıkıh.
- 16) Usul-i Fıkh'a dair bir eseri.
- 17) Huccetullahi'l- BaliğınTercemesi.
- 18) Tamamı olmamakla beraber bir Divançe kadar Şiirleri.³²

---

³⁰ Yazıcı, Nesimi, a.g.m, s. 27-29.

³¹ Yazıcı, Nesimi, a.g.m, s. 31.

³² Subaşı, M. Hüsrev, a.g.m, s.322.

BİRİNCİ BÖLÜM

KADER MESELESİNİN TARİHİ ARKA PLANI VE BAZI KAVRAMLAR

1.1. Kader Meselesinin Tarihi Arka Planı

Kader meselesi insanlık tarihi boyunca insanların zihinlerinde var olan ve daima güncelliğini koruyan meselelerden biri olagelmıştır. Bu kadar eskiye dayanan bu meseleyi geniş bir şekilde ele almak mümkün olmadığından, burada meseleye sadece Hz. Peygamber devrinden itibaren kısaca bakmakla yetinmeye çalıştık.

1.2. Hz. Peygamber Devrinde Kaza- Kader Meselesi

Kader meselesi İslamiyet'in ortaya çıkmasıyla beraber gündemdeki yerini yitirmiş değildir. Hz. Peygamber, İslamiyet'ten önceki cebri kader anlayışının tesiri, bu konuda Müslümanlar arasında yaşanabilecek görüş ayrılıkları ve Müslümanların kaderi inkâr eden Hıristiyanlarla ilişkilerin artmasından, iki taraf arasında ortaya çıkabilecek münakaşaları da göz önünde bulundurarak, bu durumun Müslümanları bölüp parçalamasından çekindiği için bu tür münakaşalardan sahabeleri men etmiştir. Bu dönemde Müslümanlar ikaid ile ilgili problemlerin peşine düşmemiş, ayetlerin tevili peşine düşmemiş ve mümkün olduğunca bu tür tartışmalardan uzak durmaya çalışmışlardır.³³

Hadis külliyyatına bakıldığında Hz. Peygamber döneminde kader mevzuuyla ilgili hadisleri görmek mümkündür. Bazı hadislerde kaderin iman esasları arasında yer aldığını, yine bazı hadislerde kaderle beraber altı iman esasını birlikte zikreden ve Cibril hadisi olarak da bilinen rivayetin olduğunu görmek mümkündür. Bu hadis Sahih-i Buhari'de şöyle geçer: Bir gün Hz. Peygamber açık bir yerde bir grup sahabe ile oturuyordu. Yanına bir adam gelip “İman nedir?” diye sordu. Hz. Peygamber de: *‘İman Allah’a O’nun meleklerine, sonunda ona yalvaracağına, O’nun elçilerine ve ölümden sonraki hayata inanmaktır.’* dedi.³⁴ Aynı hadis Sahih-i Müslim’de üç değişik rivayette geçmekle beraber ilk iki rivayetin Buhari’nin rivayetiyle aynı olduğu, üçüncü rivayetin ise hem metninin hem de ravilerinin farklı olduğu

³³ Koçyiğit, Talat, “*Hadisçilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar*”, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 1989. s.54.

³⁴ Buhari, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, “*Sahihul Buhari*”, İstanbul, 1413/1992, İman/37.

görülmektedir.³⁵ Farklı olan rivayetin hadis metninde Hz. Peygamberin cevabı şu şekilde geçer: *‘‘Allah’a, O’nun meleklerine, kitabına, O’na kavuşacağına, O’nun elçilerine, ölümden sonraki hayata ve kadere, kaderin hepsine inanmaktır.’’*³⁶

Kadere iman pek çok hadiste altı iman esasından biri olmasa da, müstakil olarak dile getirilmektedir. Bu hadislerden biri de cenin halindeki insana bir melek gönderilerek onun rızkını, said mi yoksa şaki mi olacağını bildiren ‘cenin’ hadisidir. Bir diğeri de Hz. Âdem ile Hz. Musa arasında geçen diyalogu konu edinen³⁷ Ebu Hureyre’nin şu rivayetidir: *‘‘Hz. Âdem, Hz. Musa’ya galebe çaldı. Musa: Ey Âdem! Sen Allah’ın (kudret) eliyle yaratıp ruhundan üflediği insansın. Sen insanları azdırdın, onların cennetten çıkarılmasına neden oldun’’, Âdem: ‘‘ Sen de Allah’ın konuşmak için seçtiği Musa’sın! Gökleri ve yeri yaratmadan kırk yıl önce Allah’ın bana yazdığı bir işi işledim diye beni kınıyor musun?’’ şeklinde cevap verdi. Resulullah: ‘‘Âdem, Musa’ya üstün geldi’’³⁸ buyurdu.*

Hz. Peygamber müminlerin çalışıp sebeplere sarılmasının da Allah’ın takdiri olduğunu ifade ederek bu konuda ümmetini kaderi inkâr etmekten menetmiştir.³⁹ Bir grup sahabenin kaderi tartıştıkları esnada Hz. Peygamberin kızgınlığından yüzü kızarmıştı. Hz. Peygamber ashabına: *‘‘Ben size bunu mu emrettim? Yoksa bunun için mi size gönderildim. Muhakkak ki sizden öncekiler bu mevzuyu tartıştıkları için helak oldu. Bir daha sakın ola ki, bu konuda tartışmayasınız’’* buyurdu.⁴⁰ Hz. Peygamber bu davranışıyla ashabını düşünmekten değil, tartışmaktan menetmiştir.

İnsanların doğuştan günahsız oldukları daha sonra kendilerinin masiyet ve küfre düştüklerini bildiren rivayetlerden biri de şu rivayettir: *‘‘Her doğan fıtrat üzere doğar. Sonra ana babası onu Yahudileştirir veya Hıristiyanlaştırır.’’*⁴¹

Bazı hadis rivayetlerinde de Hz. Peygamberin dualarında kaderin kötüsünden Allah’a sığındığı ve aynı şeyi ashabına da tavsiye ettiği belirtilmektedir.⁴² Ayrıca Hz. Peygamber’in hastalığa yakalananların tedavi olması gerektiği ve bunun da bir kader olduğunu⁴³ ifade ettiği hadislerden anlaşılmaktadır.

³⁵ Çelebi, İlyas, *‘‘İslamın İmanaç Esasları’’*, İsam Yayınları, İstanbul, 2010, s.172.

³⁶ Müslim, Ebul Huseyn b. Haccac el- Kuşeyri, *‘‘Sahihu Müslim’’*, İstanbul, 1413/1992, İman/1.

³⁷ Çelebi, İlyas, a.g.e, s.173.

³⁸ Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *‘‘Es-Sünen’’*, İstanbul, 1413/1992, Kader/2.

³⁹ Gündoğar, Hamdi, *‘‘İslam Akaid Esasları’’*, Çıra Yayınları, İstanbul,2014, s.161.

⁴⁰ Tirmizi, Kader/1.

⁴¹ Müslim, Kader/25.

⁴² Buhari, Kader/13.

⁴³ Tirmizi, Tıb/21.

Hadis rivayetlerinde görülen bu yaklaşımın Kur'an ile aynı doğrultuda olduğu görülmektedir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de bu durum şöyle ifade edilmektedir: *“Yeryüzünde vuku bulan ve başınıza gelen bir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce bir kitapta yazılmış olmasın”*⁴⁴ Tüm bu rivayetler, bizlere varlıklar üzerinde Allah Teâlâ'nın bir iradesinin ve takdirinin olduğunu göstermektedir. Yüce Allah ilim, irade ve tekvin sıfatlarıyla âlemleri yaratmakta, yönetmekte ve onlara hükmetmektedir.⁴⁵ Yukarıda zikredilen hadislerden yola çıkarak şunu ifade edebiliriz: Müslümanların kadere inanmaları gerektiği ve insan iradesinin kader üzerinde bir etkisinin olduğu muhakkaktır. Fakat bu etkenin Allah'ın ezeli ilmi ve iradesinin üzerine çıkması söz konusu değildir. Çünkü insanın iradesi de yine Allah'ın iradesine tabidir.⁴⁶

Hız. Peygamber kader konusunda Müslümanların dikkat etmesi gereken hususları çeşitli vesilelerle beyan etmiştir. Ancak kaderin mahiyeti insan idrakini aştığından meselenin üzerinde münakaşaların yapılmasını ve bu vesileyle Kur'an'daki müteşabih ayetleri birbirleriyle kıyaslayarak hükümler ortaya çıkarılmasını men etmiştir.⁴⁷ Bu konunun ehemmiyetine binaen Hız. Peygamber bir hadisinde şöyle buyurmaktadır: *“Sizden evvelki kavimler de bu yüzden helak olmuşlardı.”*⁴⁸

Yukarıda verilen hadisler bir bütün olarak değerlendirildiğinde Hız. Peygamberin Müslümanları kadere inanmaya davet ettiği, insanları çalışmalarını konusunda uyardığı, hayırlı işler yapmayı ve kötü işlerden de uzaklaşmalarını emretmiştir. Netice itibarıyla Hız. Peygamber insan iradesinin varlığını kabul etmiş; ancak insan iradesinin kader üzerinde etkisinin bir yere kadar olduğu ve bunun da Allah'ın takdiri dışında olmadığını beyan etmiştir.⁴⁹

1.3. Sahabe Devrinde Kaza ve Kader Meselesi

Kader konusu kaynaklarda geçtiği kadarıyla Hız Peygamber zamanında ciddi bir problem olarak gündeme gelmemiştir. Ancak bu durum meselenin hiç

⁴⁴ Hadid, 57/22.

⁴⁵ Gündoğar, Hamdi, a.g.e, s.161.

⁴⁶ Sabri, Mustafa, *“İnsan ve Kader”*; Çev. İsa Doğan, İstanbul,1989,s.196.

⁴⁷ Koçyiğit, Talat, a.g.e, s.163.

⁴⁸ İbn Mace, Ebu Abdillah, Muhammed b. Yezid el-Kazvini, *“Es-Sünen”*, İstanbul, 1413/1992, 1/44.

⁴⁹ Koçyiğit, Talat, a.g.e, s.156.

konusulmadığı anlamına da gelmez. Kader meselesi her devirde olduğu gibi sahabe devrinde de tartışılan problemlerden biri olmuştur. Özellikle Müslümanlar arasındaki siyasi gerginliğin bulunduğu, Müslümanların birbirlerini itham ettiği hatta bu nedenle öldürdüğü ve Müslümanlar arasında iç savaşların yaşandığı zamanlar tam da bu tür münakaşaların rahatlıkla cereyan edebileceği dönemlerdir. İşte Müslümanlar arasında böyle bir dönemin yaşandığı özellikle de Hz. Ali'nin hilafet devrinde gelişen sosyal ve siyasal olayların etkisiyle kaderle ilgili münakaşaların önceki dönemlere nazaran daha yoğun ve de daha belirgin hale geldiğini söyleyebiliriz.⁵⁰

Seferden dönen Hz. Ömer ve beraberindekiler veba salgını nedeniyle Şam'a girmeyerek geri dönmüşlerdi. Onun bu davranışını kaderden kaçış olarak değerlendiren bazı sahabilere, Hz. Ömer, hiç bir fiilin kader kapsamının dışında kalmadığını ve bunun sonucu olarak böyle bir durumda bu beldeye girmemenin de bir kader olduğunu söyleyerek, Hz. Peygamberin kader hakkında yapmış olduğu söylemleri tekrarlamıştır. Yani Hz. Ömer hastalık ve veba kaderinden, sıhhat ve afiyet kaderine kaçmıştı. Yine Hz. Peygamber Risalet'in daha geniş kitlelere ulaşması için Mekke'den Medine'ye hicret ederek Allah'ın sünnetine uygun hareket edip çalışarak gayret etmiş ve Allah'tan yardım dilemişti. Hz. Peygamber böylece küfür ve günaha karşı koymakla bu durumu gidermiş oldu. Yani fakirlik çalışma ve gayretle, cehalet ilimle, hastalıkta ilaç ile giderilir.⁵¹

Hz. Ömer zamanında hırsızlık yapan bir şahsın, bunu Allah Teâlâ'nın kaza ve kaderiyle yaptığını söylemesi üzerine Hz. Ömer'in bu adama yapmış olduğu hırsızlıktan dolayı el kesme cezası, bir de Allah'a iftira ettiğinden dolayı sopa cezasının uygulandığını görmekteyiz. Öte yandan Sıffin savaşından dönerken bir şahsın başlarına gelen tüm bu olayların Allah Teâlâ'nın önceden tayin ve takdir etmesiyle (cebir inancıyla) Hz. Ali'ye bir soru sorması üzerine, Hz. Ali'nin de bu soruya cevaben, her şeyin kaza ve kadere göre gerçekleştiğini ve hiç bir fiilin de bunun dışında kalmadığını ifade ederek kaderin insanları mecbur bırakmadığını ve fiillerini özgürce gerçekleştirdiklerini söylemiştir. Aksi takdirde ceza ve mükâfatın Allah Teâlâ'nın adalet ilkesiyle bağdaşmayacağını söyler.⁵²

---

⁵⁰ Koçyiğit, Talat, a.g.e, s.54.

⁵¹Tunç, Cihat, "Kader ve Kaza Hakkında Düşünceler", *Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 4, Kayseri, 1984, s.9.

⁵² Güler, İlhami, "Allah'ın Ahlakiliği Sorunu", Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2000, s.78; Yavuz, Yusuf Şevki, *DİA*, "Kader", s.59.

Hz. Ali'nin hilafetinden sonra Emeviler devrinde Emevi iktidarını elinde bulunduranlar dini kendi siyasi emelleri adına kullanmalarıyla birlikte etkisinin azaldığı dönemde kader meselesi daha yaygın bir şekilde münakaşa edildiği ve Müslümanların cebir ve ihtiyar konusunda gruplaşmaya başladıklarını ve bunun sonucunda da İslam tarihinde Müslümanlar arasında Kaderiye ve Cebriye adıyla iki mezhebin ortaya çıktığını görmekteyiz.⁵³

Hz. Peygamberin yokluğu ve Müslümanlar arasında yaşanan bazı sosyal ve siyasal gelişmeler, kader meselesinin Müslümanlar arasında daha fazla gündem olmasına ve bunun da neticesinde de fikri ayrılıkların hatta itikadi bölünmelerin yaşandığını söyleyebiliriz.

1.4. Kader ve Bazı Kavramlar

Kader, Allah'ın zatı dışında, bütün varlık âlemini içine alan kapsamlı bir konudur. Âlemde var olan şeyler, Allah'ın ilim, irade, tekvin vb. sıfatları dâhilinde kaza ve kaderiyle meydana gelmektedir. Kader konusunun anlaşılmasında bu kavramların bilinmesinde fayda vardır. Bu sebeple bu kavramların ayrı ayrı açıklanmasında yarar görmekteyiz.

1.4.1. Kader

Kudret kökünden gelip Allah'ın isimleri içinde 'kadîr ve kedîr' diye geçer. Kelime olarak 'Kedere', takdir etmek, kaderini çizmek ve ölçüp biçmek, 'Kadîr', güç yetiren, kudret sahibi ve kadir demek, 'kadîrûn' ise güç yetiriciler ve kadir olanlar demektir. Terim olarak ise her şeyi takdir eden, hükmeden anlamındadır.⁵⁴ Ayrıca kader kelimesi, miktar, ölçü, bir şeyi belli bir ölçüye göre tayin etmek ve bir nizamaya göre yapmak anlamlarında da kullanılmıştır.⁵⁵

İslam âlimleri tarafından "kader" ile ilgili farklı tanımlar yapılmıştır. Eşari'ye göre kader; Allah'ın eşyayı irade ettiği biçimde icat etmesidir.⁵⁶ Nureddin

---

⁵³ Koçyiğit, Talat, a.g.e, s.54.

⁵⁴ İbni Manzur, *Lisanü'l-Arap*, I-XVIII, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, , Beyrut,1999, XI/55 vd; Çangar, Mahmut, "*el-Mucemül Müfrehes*", Timaş Yayınları, İstanbul, 2005, s.381 vd.

⁵⁵ İbni Manzur, *Lisanul Arap*, VI/3545.

⁵⁶İzmirli İsmail Hakkı, "*Yeni İlmî Kelam*", Sadeleştiren Sabri Hizmetli, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2013, s. 439.

es-Sabuni de kaderi her bir mahlûku kendisine ait vasfıyla tayin ve tespit etmektedir, diye tanımlar.⁵⁷

Ebu Muin en Nesefi, kaderin iki anlama geldiğini ifade ederek bunlardan birincisinin, nesnelere kendilerine uygun olarak ortaya çıktıkları ölçü olduğunu söylemiştir. Yani her şeyi olması gerektiği gibi meydana getirmektir. İkincisi ise, her şeyi zaman ve mekân açısından, sevap ve günah noktasında, olacakları durum üzere beyan etmektedir, der.⁵⁸

İzmirli İsmail Hakkı ise kaderi, Allah'ın her şeyi ezelde iyi ve kötü, zarar ve yarar durumlarına göre kendisinde ne bulunacak ise zaman ve mekândan neyi kapsayacaksa, sevap ve azaptan ne gerekecekse öylece takdir etmesidir” diye tarif eder.⁵⁹

“Kader” kelimesinin Kur'an'da birden fazla anlamda kullanıldığı bilinmektedir. Ancak bütün bunları ayrıntılı bir şekilde vermek mümkün olmadığından kısaca birer örnekle yetinmeye çalışacağız. Allah Teâlâ “ölçü ve miktar” anlamında: “*Şüphesiz biz her şeyi bir ölçüye göre yarattık*”⁶⁰, “rızkın daraltılması” anlamında: *‘Allah dilediği kimseye rızkı genişletir ve daraltır*”⁶¹ ve “eşyanın mukadderatını belirlemek” anlamında: *‘Allah her şeyi yaratmış ve her birinin mukadderatını belirlemiştir.*’⁶² buyurmaktadır.

Ayrıca, kaza ve kader kelimelerinin Eşârî ve Matûridîlere göre aldıkları manalar farklıdır. Eşârî'ye göre kaza, yaratma, hüküm verme ve haber verme manalarına gelip tüm canlılar için geçerlidir. Bu ezeli hüküm zaman içinde gerçekleşir. Kader ise, her şeye ait özel hüküm ve karardır. Canlıların birer birer yokluktan varlık sahasına çıkmalarıdır. Bu da ilahi irade tarafından zaman içinde her birinin ölçü ve sınırını tayin ederek onları ayrıntılarıyla ortaya koymasındır. Matûridîler ise Eşârîlerin tersine kaza ve kadere aynı anlamı veriyorlar. Böylece Eşârîlerin kaza dediklerine Matûridîler Kader; Matûridîlerin kader dediklerine Eşârîler de kaza demiş oluyor.⁶³

⁵⁷Nureddin es-Sabuni, “*el-Bidaye fi Usuliddin* “(Matûridîyye Akaidi), Çev. Eden Bekir Topaloğlu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 6. Baskı, Ankara, 1998. s.155.

⁵⁸Ebul Muin en-Nesefî, “*Kitabüt-Temhid li Kavaid’it Tevhid*”, (Tevhidin Esasları), Çev. Hülya, Alper, İz Yayınları İstanbul, 2007, s.119.

⁵⁹ İzmirli İsmail Hakkı, “*Yeni İlmî Kelam*”, s.439.

⁶⁰ Kamer,54/49.

⁶¹ Rad,13/26.

⁶² Zümer,39/52.

⁶³ Gölcük, Şerafettin, “*Kelam Açısından İnsan ve Fülleri*”, Kayhan Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 1979, s.220-221.

1.4.2. Kaza

Kaza, kelime olarak, yerine getirmek, eda etmek, takdir etmek, hükmetmek, halletmek, olmasını istemek, bildirmek, yerine getirmek ve hüküm vermek gibi anlamlara gelmektedir.⁶⁴ Terim olarak kaza; Allah Teâlâ tarafından ezelde takdir edilen şeylerin zamanı geldiğinde, ezelde takdir edildiği gibi, yine Allah tarafından meydana getirilmesidir.⁶⁵

Kaza kelimesinin Kur'an'ın birçok ayetinde değişik anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. "Hükmetme" manasında: Allah "*Süleyman'ın ölümüne hükmettiği zaman, onun ölümünü onlara ancak değneğini yemekte olan bir kurt gösterdi.*"⁶⁶, "emretme" manasında: "*O, göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır. Bir şeyi dilediğinde ona sadece 'ol' der, o da olur.*"⁶⁷, "tayin etme" manasında: "*O öyle bir Rab'dir ki, sizi çamurdan yaratmış, sonra (her birinize) bir ecel tayin etmiştir.*"⁶⁸, "takdir etme" manasında: "*O, güneşi bir ışık (kaynağı) ayı da (geceleyin) bir aydınlık (kaynağı) kılan, yılların sayısını ve hesabını bilmeniz için ona menziller takdir edendir.*"⁶⁹, "miktarını belirtme" anlamında: "*Oralarda geliş-gidişi belirledik (seyahati kolaylaştırdık) ve onlara da şöyle dedik: 'Oralarda gece gündüz güvenlik içinde dolaşın'*"⁷⁰ ve "ölçüyü tutturma" anlamında ise: "*(Bütün vücudu) örtecek zırhlar yap, işçilikte de ölçüyü tuttur diye demiri ona yumuşattık.*"⁷¹ ifade buyurmaktadır.

1.4.3. İlim

Lügat olarak "ilim" Allah'ın hem duyular âlemine ait hem de duyular ötesine ait bütün nesne ve olayları bilmesidir.⁷² Diyer bir deyişle bir şeyin hakikat veya mahiyetini kavrayıp idrak etmektir.⁷³ Kur'an'da geçen ilim kavramı daha çok

⁶⁴ İbni Manzur, a.g.e, XI/209 vd; Çangar, Mahmut, "*Mucemül Müfehres*", s.393

⁶⁵ Nureddin es-Sabuni, "*el-Bidaye*", s.194.

⁶⁶ Sebe,34/14.

⁶⁷ Bakara,2/17.

⁶⁸ Enam,6/2.

⁶⁹ Yunus,10/5.

⁷⁰ Sebe,34/18.

⁷¹ Sebe,34/10-11.

⁷² Yavuz, Yusuf Şevki, "İlim", *DİA*, İstanbul, 2000, XXII/108.

⁷³ Keskin, Halife, "*İslam Düşüncesinde Kaza ve Kader*", Beyan Yayınları, İstanbul, 1997, s. 86.

“ilahi bilgi” veya “vahiy” anlamında kullanılmıştır.⁷⁴ İlim sıfatının Allah’a nispet yönüyle Kur’an-ı Kerim de pek çok anlamlarda kullanıldığı bilinmektedir.⁷⁵

İslam âlimlerinin büyük bir kısmının ilim sıfatının da kadim olduğu noktasında ittifak ettikleri görülmektedir. Zira ilk yaratmayı meydana getirmek ve bunu sürdürmek önceden bilgi sahibi olmayı zorunlu kılar. Nitekim Allah, Kur’an’da şöyle buyurmaktadır: “*Yaratan bilmez olur mu?*”⁷⁶ İslam Filozofları, ilim sıfatının kadim olması noktasında, ilahi ilmin, yalnızca prensipler niteliğindeki küllilere taalluk ettiğini, tek tek cüzlere taalluk etmediğini iddia ederler. Çünkü gerçek hayatta gerçekleşen her şeyin sonradan meydana geldiğini dolayısıyla bunlarla ilgili ilmin de sonradan var olduğunu dolayısıyla böyle bir durumun Allah’a izafe edilemeyeceğini ifade ederler. Ancak İslam Filozoflarının bu yaklaşımını Sünni kelimciler, hem naslar hem de akıl yürütmeler açısından doğru bir yaklaşım olarak görmemişlerdir.⁷⁷

İlim, vücut gibi Allah’ın kemal olan varlık sıfatlarından. Yüce Allah mevcut olan ve olmayan mümkünleri bilmekle beraber aynı zamanda bunların tüm ayrıntılarına da sahiptir. Bunlar sonsuz olduklarından dolayı Allah’ın bildikleri de sonsuzdur. Yaratılan ile ilgili malumat yenilendikçe Allah’ın ilim sıfatının ilişkisi de yenilenir. İşte bu nedenle kâinatta eşyanın her zerresi her detayı ile Allah’ın bilgisi dâhilinde olur.⁷⁸ Zira Yüce Allah’ın ilim sıfatını konu edinen şu ayetler O’nun ilminin hiçbir sınırının olmadığını bilakis her şeyi kuşattığını ifade eder: “*Çünkü Allah onların işlediklerini kuşatmıştır.*”⁷⁹ Bir başka ayette de Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “*Allah onların yaptıklarını (ilmiyle) kuşatmıştır.*”⁸⁰ Yine başka bir ayette şöyle ifade buyurulmaktadır: “*Allah’ın emri bunlar arasından inip durmaktadır ki, Allah’ın her şeye kadir olduğunu ve Allah’ın her şeyi ilmiyle kuşattığını bilesiniz.*”⁸¹

⁷⁴ Kutluer, İlhan, “İlim”, *DİA*, İstanbul, 2000, XXII/110.

⁷⁵ Yavuz, Yusuf. Şevki, “İlim”, a.g.e, s.108.

⁷⁶ Mülk,67/14.

⁷⁷ Yavuz, Yusuf. Şevki, “İlim”, a.g.e, s.109.

⁷⁸ İzmirli, İsmail Hakkı, “*Yeni İlmî Kelam*”, s.358-359.

⁷⁹ Ali İmran, 3/120.

⁸⁰ Nisa, 4/108.

⁸¹ Talak, 65/12.

1.4.4. İrade

Kelime olarak irade “dilemek, istemek, emretmek, arzu etmek, kastetmek, meyletmek” gibi manalara gelmektedir.⁸² İslam âlimleri irade kavramını ıstılah olarak farklı şekillerde tarif etmişlerdir. Bazılarına göre irade, fayda inancını takip eden bir meyildir. Diğer bir kısmına göre, şehvetten, arzudan, ihtiyaçtan, emelden, umuttan veya beklentiden oluşan bir kuvvettir.⁸³ Ya da nefsin yapılması gerektiğine hükmettiği bir işi, bir amacı gerçekleştirmeyi istemesidir.⁸⁴ Sabuniye göre ise bir şeyin yapılmasına ya da yapılmamasına muktedir olan hayat sahibinin bu iki tercihten birine kendi hür irade ve isteği ile hükmetmesidir.⁸⁵ İrade harekete geçme gücü ve yeteneğidir.⁸⁶

Kur'an-ı Kerim'de irade kavramının hem Allah'a hem de kula nispet yönüyle yüzden fazla ayette geçtiği bilinmektedir. Bu ayetlerin büyük bir kısmının da ilahi iradenin mutlak, özgür ve önüne geçilmez olduğu ve bundan dolayı da insanın iradesini sınırlandırıldığıyla ilgili ayetler olduğu görülmektedir. Nitekim *“Eğer Allah dileseydi, bunların arkasından gelenler kendilerine apaçık deliller geldikten sonra, birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat ayrılığa düştüler. Onlardan inananlar da vardı, inanmayanlar da vardı. Yine Allah dileseydi, birbirlerini öldürmezlerdi. Lakin Allah dilediğini yapar.”*⁸⁷ *“Şüphesiz bir kavim kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez. Allah, bir kavme bir kötülük diledi mi, artık o geri çevrilmez. Onlar için Allah'tan başka hiçbir yardımcıları da yoktur”*⁸⁸ buyurmaktadır.

Kur'an'da hayır ve şerrin Allah'ın iradesi yönünde gerçekleştiğini ifade eden ayetler olduğu gibi *“Allah her kimi doğruya erdirmek isterse onun göğsünü İslam'a açar. Kimi de saptırmak isterse; onun da göğsünü göğe çıkıyormuşçasına daraltır, sıkar. Allah inanmayanlara işte böyle azap verir.”*⁸⁹, Allah'ın iradesinin kesinlikle amaçlı, anlamlı, hikmetli ve adil olduğu; insanlar için kesinlikle zulmü, kötülüğü ve meşakkati dilemediği ile ilgili ayetler de vardır: *“Allah bir sivrisineği, ondan daha ötesi bir varlığı örnek olarak vermekten çekinmez. İman edenler onun,*

⁸² İbni Manzur, *Lisanul Arap*, III/187.

⁸³ Cürcani, *“Tarifat”*, Kahire, 1938/1357, s.16.

⁸⁴ Çağrı, Mustafa, Hökelekli, Hayati, *“İrade”*, *DİA*, XXII/381

⁸⁵ Nnureddin es-Sabuni, *“el Bidaye”*, 66. Dipnotun açıklama kısmında s.99.

⁸⁶ Çağrı, Mustafa. Hökelekli, Hayati, a.g.e, XXII/381.

⁸⁷ Bakara, 2/153.

⁸⁸ Rad, 13/11.

⁸⁹ Enam, 6/125.

Rablerinden 'gelen' bir gerçek olduğunu bilirler. Küfre sapanlar ise, Allah örnek olarak bununla neyi kastetmiştir?' derler. "Allah" onunla birçoklarını saptırır, birçoklarını da doğru yola iletir. Onunla ancak fasıkları saptırır.'⁹⁰ Yine Kur'an da insan iradesinden söz eden ve aynı zamanda ahlaki konuları da ihtiva eden birçok ayet de mevcuttur: "Hiç kimse Allah'ın izni olmadan ölmez. Ölüm belirli bir süreye göre yazılmıştır. Kim dünya menfaatini isterse, kendine ondan veririz. Kim de ahiret mükâfatını isterse, ona da ondan veririz. Biz şükredenleri mükâfatlandıracağız."⁹¹

1.4.5. İstita

İstita "tav" kökünden türemiş olup "muktedir olmak" ve "güç yetirmek" demektir. Lügat olarak "boyun eğmek ve itaat etmek" anlamlarına gelir.⁹² Terim olarak, kulun fiilin gerçekleştirmesini sağlayan araçlarla bunları kullanarak ihtiyari fiili meydana getirmesini mümkün kılan güç diye tanımlanır. Kelam ilminde istita iki farklı anlamda kullanılmaktadır. Birincisi, fiilin işlenmesini sağlayan vasıtalar, ikincisi ise fiilin gerçekleştirilmesini sağlayan güçtür.⁹³

Konuyla ilgili mezheplerden farklı görüşler ileri sürülmüştür. Cebriye'ye göre, insanın hiçbir gücü, iradesi, kudreti ve ihtiyarı yoktur. Bu nedenle insan istita ile vasıflanamaz.⁹⁴ İnsanın ihtiyari fiilleri olmadığından bütün fiilleri de zorunludur. Böylece ceza ve mükâfat da zorunludur. Netice olarak Cebriye, insan fiillerini gerçekleştirirken herhangi bir güce sahip olmadığını iddia ederek istitaayı inkâr etmektedir.⁹⁵

Mutezile'ye göre istita fiilden evveldir. Çünkü insan fiilden önce o eylemle mükelleftir. Nitekim Yüce Allah Kur'an'da şöyle buyurmaktadır: "Kâbe'ye yol bulmaya istitaayı olanların, o evi, hac amacıyla ziyaret etmesi, Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır."⁹⁶ ayetinde Allah Teala istitaayı fiilden evvel alması da

⁹⁰ Bakara, 2/26; Ayrıca bkz, Mümin, 40/31.

⁹¹ Ali İmran,3/145; Ayrıca bkz, İsrâ, 17/18.

⁹² Yavuz, Yusuf Şevki, "İstita", *DİA*, İstanbul, 2000, XXIII/399.

⁹³ Yavuz, Yusuf Şevki, "İstita", *DİA*, s.399.

⁹⁴ Nureddin es-Sabuni, a.g.e, s.129; Gölcük, Şerafettin "Kelam Açısından İnsan ve Fiilleri", s.125; Gündoğar, Hamdi, "Fahredden er-Razi'de İnsan Fiilleri", s.50.

⁹⁵ Gölcük, Şerafettin, "Kelam Açısından İnsan ve Fiilleri", s.125; Gündoğar, Hamdi, "Fahredden er-Razi'de İnsan Fiilleri", s.50.

⁹⁶ Ali İmran,3/97.

bunu göstermektedir.⁹⁷ Çünkü kişi azık ve bineği bulmadan hac ile ilgili fiilleri işleme imkânını elde edemez.⁹⁸

Matürîdi, istitaanın fiilden önce değil, fiille beraber Allah tarafından yaratıldığını⁹⁹ ve iki farklı istitaanın da varlığını kabul eder. Birincisi, sebeplerin müsait olması ve araçların sıhhatidir. Sağlam bir bedene sahip olmak gibi. İkincisi de nihai tarifinin yapılmasına imkân bulunmayan bir manadır. Ancak şu da var ki bu durumda bulunan kudret ihtiyari fiile mahsus olup herhangi bir şekilde var olunca ihtiyari fiil de onunla beraber var olur.¹⁰⁰

Eşarî'ye göre, insan iş yapabilme gücüne sahiptir. Fakat bu güç kendisine ait olan bir güç değildir. Ondan ayrı bir güçtür. İnsanın bazen bilgili bazen bilgisiz olması gibi. Eğer bu güç kendi öz varlığından olmuş olsaydı o zaman da insanın daima baki ve devamlı kudret sahibi olması gerekecekti. Fakat görülen o ki insan bazen güçlü bazen de güçsüz ve bazen bilgili bazen de bilgisiz durumdadır. Eşarî'ye göre istitaa fiile beraberdir. Zira Allah Teâlâ, kul herhangi bir fiili yapsın diye istitaa'yı yaratmaktadır. İstitaa olmadan insandan hiçbir fiil sadır olmaz. İmam Ebul Hasan el Eşarî'ye göre istitaa fiilden önce değil, fiille beraber olup kendi varlığının dışında bir istitaanın olduğunu savunur.¹⁰¹

1.4.6. Kalplerin Mühürlenmesi

Kur'an da "hateme" ve "tabea" kelimeleri kök bakımından aynı olup 'mühürledi' anlamı taşımaktadır. Kalplerin mühürlenmesinden, Allah'ın insanları saptırdığında, kendilerinin içinde buldukları kör olma halini, Allah'ın uyarılarını anlamaktan aciz olma durumunu ya da Allah'ın onları terk etme halini anlamak gerekir. Allah Teala kalplerin mühürlenmesine Kur'an da bazen mecazi anlamda söz konusu kişilerin kalplerine "mühür vurma" yada "kilit vurma" şeklinde ifadelerle yer verir. Kalplerinin mühürlenmesini ifade eden ayetler ile insanların davranışları nedeniyle kalplerinin mühürlendiğini ifade eden ayetler birlikte ele alınarak değerlendirilmelidir. Ayrıca konunun daha iyi anlaşılabilmesi için de şu ayetin çok

⁹⁷ Taftazani, "Şerhu'ul-Akaid" (Kalam İlmi ve İslam Akaidi), Hazırlayan Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2013, s.174.

⁹⁸ Matürîdi, "Kitabu't Tevhid", Açıklamalı Çev. Bekir Topaloğlu, İsam Yayınları, İstanbul, 2014. s.393.

⁹⁹ Yavuz, Yusuf Şevki, "İstitaa", DİA, XXIII/400.

¹⁰⁰ Matürîdi, "Kitabu't Tevhid", a.g.e, s.390.

¹⁰¹ Gündoğar, Hamdi, "Fahreddin er-Razi'de İnsan Fiilleri", s.52-53; Gölcük, Şerafettin, "Kalam Açısından İnsan ve Fiilleri", s.127-128.

iyi anlaşılması gerekir: Allah “*Bir millet kendisini değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez*” buyurmak suretiyle aslında insanların kendi kaderlerini kendilerinin tayin ettiğini ifade etmektedir. Ancak bununla beraber Allah’ın rastgele kimsenin kalbini mühürlemediği, aksine kalpleri mühürlenenden de kendi davranışları nedeniyle mühürlendiği anlaşılmaktadır.¹⁰²

Kalplerin mühürlenmesi konusunda mezhepler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Mutezile, konuyla ilgili iki farklı görüş ortaya koymuştur. Birincisi, Allah Teâlâ’nın kâfirlerin kalplerinin mühürlenmesi demek; onların iman etmeyeceklerine dair şهادet ve hükümdür. Ancak bu, onların iman etmelerine engel teşkil etmez. İkincisi de kalplerde bir siyahlık olup bu işaretle meleklerin Allah dostlarını, Allah’ın düşmanlarından ayırmak için bir alamet olarak yapmıştır. Ehl-i Sünnet âlimlerinden bir kısmı, kalbin mühürlemesini, küfre güç yetirmek anlamını ifade ettiğini söylerken, diğer bir kısmı da kâfirlerde küfrü yaratmak olarak yorumlamışlardır.¹⁰³

Durumu özetleyecek olursak Allah Teâlâ insanı özgür bir irade ile yaratmış ve yeryüzünde kendisine muhatap kılmıştır. Bu irade ile beraber kendisine bazı sorumluluklar da yükleyerek imtihana tabi tutmuştur. İmtihana tabi tutulan birinin organlarını iş görmez hale getirmek Allah Teâlâ’nın adaletine yakışmaz. Zira Allah Zülüm ve adaletsizlikten uzaktır. O halde diyebiliriz ki Allah insanı özgür bir irade ile yaratmış ve bu iradesini kullanmak için de imkânlar sunmuştur.

1.4.7. Rızık

Taftazani’ye göre rızık, Allah tarafından, canlılara sevk edilen ve canlılar tarafından yenilen şeyin ismidir. Rızık haram ve helal diye ayrılmaz.¹⁰⁴

Mutezilenin önde gelen temsilcilerinden Kadı Abdulcebbar, rızıkı, kendisiyle yarar sağlanan şey olarak tarif eder. Ona göre rızık iki çeşittir. Birincisi, mutlak olan rızıktır. Ot gibi. İkincisi de tayin edilen rızıktır. Mülk edinilen eşya gibi. Mutezilenin önde gelen âlimleri genel olarak rızıkı şöyle tarif ederler: Rızık, insanın öz iradesi ve kudreti ile sahip olduğu mülkiyettir.¹⁰⁵ Mutezile âlimleri yalnızca helal olan şeyi rızık olarak kabul ederler. Haramı rızık olarak kabul etmezler.¹⁰⁶

¹⁰² Bağcı, Hacı Musa, “İnsanın Kaderi Hadislerin Telkin Ettiği Kader Anlayışı”, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2009, s.56

¹⁰³ Bağcı, Hacı Musa, a.g.e, s.56.

¹⁰⁴ Taftazani, a.g.m, s.185.

¹⁰⁵ Gölcük, Şerafettin, “*Kelam Açısından İnsan ve Fiilleri*”, s.241.

¹⁰⁶ Taftazani, “*Şerhu’ul-Akaid*”, s.185; Gölcük, Şerafettin, “*Kelam Açısından İnsan ve Fiilleri*”, s.241.

Allah'ın başkası için tayin ve tespit ettiği rızık başkasının yeme kudreti vardır.¹⁰⁷ Kim bir insandan herhangi bir mal veya yiyeceği zorla alırsa, Allah'ın başkasına vermiş olduğu rızık yemiştir. Zira Allah insanları gasp ettikleri şeyle değil, sadece kazandıkları şeyle rızıklandırır.¹⁰⁸ Allah haram olan rızıktan insanı men etmiştir. Çünkü Mutezilelere göre Allah, kötü olan şeyden uzaktır. Dolayısıyla böyle bir şeyi Allah'a nispet etmek doğru değildir.¹⁰⁹

Ehl-i Sünnete göre Mutezilenin rızık konusundaki görüşleri tamamen yanlıştır. Çünkü haram da olsa helal de olsa insanın yediği şey rızıktır. Sabûnî'ye göre rızık tarifinde ihtilafın nedeni Mutezilenin insanın meşru dairede edindiği mülkiyet olarak telakki etmesidir. Ehl-i Sünnet ise rızık, 'canlının kendisiyle beslendiği gıda' diye tarif eder.¹¹⁰ Ehl-i Sünnet, rızıkların iki çeşit olduğunu söyler: Birincisi, Allah'ın mülk olarak verdikleri şeylerdir. İkincisi de, Allah Teâlâ'nın insana gıda ve bedenini kuvvetlendirici olarak verdikleri şeylerdir.¹¹¹

Ehl-i Sünnet âlimlerine göre her canlı kendisine tahsis edilen rızık eksiksiz bir şekilde alır. Kimse Allah tarafından bir başkasına takdir edilen rızık alamaz. Yüce Allah'ın birisine tahsis etmiş olduğu rızığın bir başkası tarafından yenmesi düşünülemez.¹¹²

Eşarî, Mutezilenin rızık konusundaki tezlerinin yanlış olduğunu iddia eder. Zira Mutezilenin iddia ettiği gibi sadece meşru yolla edinilen mülk rızık olarak kabul edilmiş olsaydı bu durumda hayatı boyunca haramla beslenmiş olan birine Allah tarafından rızık verildiği düşünülemezdi. Aynı şekilde hayvanlar için de mülkiyet söz konusu olmadığına göre hayvanlar da rızıklandırılmamış olacaktı ki bu durum Kur'an-ı Kerim'de geçen şu ayetle çelişecekti¹¹³: '*Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki rızık Allah'a ait olmasın.*'¹¹⁴

O halde gerçek olan şu ki; helal olsun ya da haram olsun, herkes kendi rızığını alır. Çünkü her iki durumda da insan gıdalanmaktadır. Ayrıca Allah Teâlâ'nın

---

¹⁰⁷ Nesefî, "*Kitabüt-Temhid*", s.110.

¹⁰⁸ Ebu'l Hasan el-Eşarî, "*Makalatül İslamiyyin ve İhtilaful Musallin*" (İlk Dönem İslam Mezhepleri), Kabalcı Yayınevi, Çev. Mehmet Dalkılıç ve Ömer Aydın, 1. Basım, İstanbul, 2005, s.216.

¹⁰⁹ Gölcük, Şerafettin, "*Kelam Açısından İnsan ve Fiilleri*", s.241.

¹¹⁰ Nureddin es-Sabuni, "*el-Bidaye*", s.151.

¹¹¹ Eşarî, "*Makalat*", s.216.

¹¹² Nesefî, "*Kitabüt-Temhid*", s.110.

¹¹³ Nesefî, "*Kitabüt-Temhid*", s.110; Taftazani, a.g.e, s.185-186; Nureddin es-Sabuni, "*el-Bidaye*", s.151.

¹¹⁴ Hud,11/6.

bir kimse için takdir ettiği rızkı, bir başkası tarafından yenildiğini düşünmek doğru değildir.¹¹⁵

1.4.8. Ecel

Ecel kelime olarak, belli bir vakit, süre ya da o vaktin sonu demektir. Terim olarak, herhangi bir şey konusunda, önceden takdir edilmiş süre ve bu sürenin sonu anlamındadır. Kısaca ölüm vakti olarak da tarif edilebilir.¹¹⁶

Ehl-i Sünnet âlimlerine göre eceli tayin ve takdir eden Allah'tır. Eş'ari ve Matûrîdi'ye göre ölen de öldürülen de eceliyle ölmüştür.¹¹⁷ Her şey Allah tarafından takdir edilmiş ve hükme bağlanmıştır. Ehl-i Sünnet âlimlerine göre ister tabii, ister öldürme suretiyle veya kaza sebebiyle olsun, meydana gelen ölüm olaylarında her ölen kişi, şüphesiz eceli ile ölmüştür.¹¹⁸ Zira maktul için başka bir ecelden bahsetmek mümkün değildir.¹¹⁹ Maktul Allah Teâlâ'nın kendisi hakkında takdir buyurduğu zamanda ölmüştür. Yoksa bunun aksini iddia eden Mutezilenin dediği gibi, maktulün hayatında herhangi bir kısalma söz konusu değildir. Çünkü Allah'ın ilminde ve takdirinde takdim ve tehir bulunmaz.¹²⁰ Bu konuda Allah şöyle buyurmaktadır: *“Onların eceli geldiği zaman ne bir saat geciktirilir, ne de bir saat (an) öne alınır.”*¹²¹

Ölümü yaratan Allah'tır, ancak öldürme işini özgür iradesiyle gerçekleştiren katildir. Katil Allah'ın yasaklamış olduğu bir eylemi işlediğinden sünnetullah gereği, Allah Teâlâ'nın da, bu teşebbüsün hemen akabinde ölümü meydana getirdiği bir fiili kesb etmiş olduğundan, kul ceza veya tazminata maruz kalmaktadır. Oysa bu durum Mutezile tarafından şöyle izah edilmektedir: Maktul eceliyle ölseydi eğer, katil Allah tarafından kınanmaz, cezaya maruz bırakılmaz, diyet ve kısas hak etmezdi.¹²²

Mutezile âlimleri, eğer maktul öldürülmemiş olsaydı o, kişinin yaşayıp yaşayamayacağı noktasında üç farklı anlayış geliştirilmiştir.

1. Katil onu öldürmeseydi maktulün yaşaması da yaşamaması da mümkündür.

¹¹⁵ Taftazâni, a.g.e, s.185-186; Nureddin. es-Sabuni, “*el-Bidaye*”, s.151.

¹¹⁶ İbni Manzur, *Lisanu'l Arap*, XI/11.

¹¹⁷ Nureddin es-Sabuni, “*el Bidaye*”, s.153; Gölcük, Şerafettin, “*Kelam Açısından İnsan ve Fiilleri*”, s.253-254.

¹¹⁸ Komisyon (Editör, Şaban Ali Düzgün), “*Kelam el Kitabı*”, Grafiker Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2012, s.664.

¹¹⁹ Komisyon (Editör Şaban Ali Düzgün), “*Kelam el Kitabı*”, s.668.

¹²⁰ Nureddin es-Sabuni, “*el Bidaye*”,s.153.

¹²¹ Araf,7/34; Ayrıca bkz.Yunus, 10/49, Nahl, 16/64.

¹²² Taftazâni, “*Şerhul Akaid*”, s.183.

2. Eğer katil o kişiyi öldürmeseydi, o kişi de her hâlükârda o vakitte ölecekti.

3. Bir kısmı da bu durumu imkânsız görmektedirler.¹²³

Eşârîler ise her iki durumun da mümkün olabileceğini ifade ederek, her şey Allah'ın ezeli ilmindedir ve onun takdirine bağlıdır demişlerdir.¹²⁴

1.4.9. Hidayet ve Dalalet

Allah Teâlâ'nın dilediği kimse hakkında hidayet, dilediği kimse hakkında idlal (saptırma) yaratması mümkündür. Yine Allah'tan başka insanı hidayete veya dalalete ulaştıracak hiçbir güç de yoktur. Nitekim bu konuda Allah Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır: *“O, dilediğini yoldan çıkarır, dilediğini de hidayete erdirir.”*¹²⁵ Bir başka ayette ise şöyle buyurur: *“Eğer dileseydik herkese hidayetini verirdik”*¹²⁶ Allah bu ve benzeri ayetlerle kendisinden başka hiçbir gücün insanı hidayete ya da dalaletе yöneltemeyeceğini vurgulayarak, bunun da herhangi bir kulunda yaratılması ancak kişinin kendi iradesi ile gerçekleşen bir durum olduğunu ifade eder. Yani kişi kendi hür iradesi ile kötü fiili seçerek özgür iradesini o yönde kullandıktan sonra Allah'ta o fiili kendisinde yaratır. Yoksa insan kendi iradesini kötü yönde kullanmadıkça Allah Teâlâ tarafından zorla yönlendirmez.¹²⁷

Konuyla ilgili mezhepler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Öyle ki aynı konuda aynı mezhep temsilcileri tarafından bile farklı görüşlerin ortaya konulduğu görülmektedir. Mutezile, Allah'ın kâfirlere hidayet etmesi hakkında iki farklı görüş etrafında toplandıklarını söyleyebiliriz. Bir kısmına göre, Allah, kâfirlere hidayet etmiş; ancak onlar hidayete ermemişlerdir. Ayrıca onların iman etmeleri noktasında güç yetirebilmiş, fakat onlar bundan faydalanmamışlardır. Diğer bir kısmı da Allah, açıklamak ve delil getirmek suretiyle kâfirlere hidayet etmemiştir. Çünkü Allah'ın delil göstermesi ve açıklaması bunu kabul edenler içindir.¹²⁸

Mutezile âlimleri saptırma konusunda da farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Nitekim Allah'ın saptırmasını şöyle yorumlamışlardır: Allah'ın emrinden saptıkları için onlara haber verme, onları helak etme ve Allah'ın müminler için yaptığı lütuf,

¹²³ Eşârî, “*Makalat*”, s.215-216.

¹²⁴ Gölcük, Şerafettin, “*Kelam Açısından İnsan ve Fiilleri*”, s.254.

¹²⁵ Nahl,16/93.

¹²⁶ Secde,32/13.

¹²⁷ İzmirli, İsmail Hakkı, *a.g.e.*, s.435.

¹²⁸ Eşârî, “*Makalat*”, s.217.

doğru yol gösterme ve desteklemeyi, Allah’ın yaratmayı terk etmesi olarak yorumlamışlardır. Ehl-i Sünnet âlimleri de bu konuda farklı yorumlarda bulunmuşlardır. Onlardan bir kısmı, Allah’ın saptırması, dinden sapmak ve küfre gç yetirmek; diğer kısmı da, ‘onları saptıttı’ demek ‘sapıklıklarını yarattı’ demek olarak yorumlamışlardır.¹²⁹

---

¹²⁹ Eşari, ‘‘Makalat’’, s.218.

İKİNCİ BÖLÜM

ELMALILI MUHAMMED HAMDİ YAZIR'A GÖRE

KAZA VE KADER

Elmalılı'ya göre Allah Teâlâ ezeli ilminde, varlıklar âlemi yaratılmadan önce onların yaratılıp yaratılmayacağını, yaratılacaksa nasıl, ne şekilde, nerede, ne kadar süre ile ve hangi şartlar altında yaratılacağını bilir. Dolayısıyla Allah, daha mahlûkatı yaratmadan evvel onu ezeli ilminde belli bir hesaba, ölçüye ve plana göre, tayin ve takdir ettiğini ifade eder. Zira Allah Kur'an da şöyle buyurmaktadır: *'Haberiniz olsun ki, biz her şeyi bir kadere göre yarattık.'*¹³⁰ Böylece Allah yerde ve gökte ne varsa hepsinden haberdardır. Allah'ın ezeli ilminde mevcut bulunan bir şey O'nun ilminde var olan hali ile zamanı geldiğinde olduğu gibi gerçekleşir. Aksi bir durumun ortaya çıkması mümkün değildir.¹³¹ Zira Allah'ın ezeli ilmi her şeyi kuşatan bir bilgidir. Bu durum Kur'an da şöyle ifade edilmektedir: *'Gökte ve yerde hiçbir şey yoktur ki apaçık bir kitapta bulunmuş olmasın'*¹³²

Elmalılı, Allah'ın yaratılanlar üzerinde sonsuz ve sınırsız bir yetkisinin olduğunu ifade eder¹³³ve konu ile ilgili olarak şu ayeti zikreder: *'O, kullarına bir hayır (güzellik) vermek istediğinde kimse engel olamaz. Yine O, kullarına bir musibet (kötülük) dilediği vakit kuldan bunu uzaklaştıracak kimse de olamaz.'*¹³⁴ Elmalılı'ya göre, varlıklar âlemi ve onun bir parçası olan insanın yapıp ettikleri, Allah'ın ezeli ilminde yazılıdır.¹³⁵ Nitekim Kur'an da bu durum şu şekilde ifade edilmektedir: *'Ne yerde ne de kendi canlarınızda hiçbir musibet (afet, hastalık) yoktur ki biz onu yaratmadan önce, bir kitapta (yazılmış, ezeli ilahi kaderde/bilgide) tespit edilmiş olmasın. Doğrusu bu Allah'a kolaydır'*¹³⁶ Elmalılı'ya, bu nedenle, kul daima Allah'ın gözetiminde olduğunu ve O'ndan hiç bir şeyi gizleyemeyeceğini bilmeli ve buna göre davranışlarına dikkat etmesi gerekir. Elmalılı, yaratılan her şeyin, mutlak anlamda bir yaratılış kanununa bağlı olarak yaratıldığını ve her şeyin de bir amaca hizmet için varlığını sürdürmekte olduğunu da ifade eder. İnsan bu âlemin bir parçası olduğuna göre onun da, ezelde bir kaderi mevcuttur. O halde insanın ne zaman,

¹³⁰ Kamer,54/49.

¹³¹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *'Hak Dini Kur'an Dili'*, Eser Neşriyat, 1979,VII/3654-3655.

¹³² Neml, 27/75; Ayrıca bkz. Hadid, 57/22, Yasin, 36/12.

¹³³ Elmalılı, a.g.e, IV/2565-2566.

¹³⁴ Yunus,10/107.

¹³⁵ Elmalılı, a.g.e, VII/4754; Ayrıca bkz. Enam, 6/59.

¹³⁶ Hadid, 57/22; Ayrıca bkz. Hadid, 57/23, Yasin, 36/12.

nerede, nasıl ve ne şekilde hareket edeceğini Allah Teâlâ ezeli ilmi ile bilmektedir.¹³⁷ Allah'ın bunu bilmesi kula bunları dayatması demek değildir. Ancak Allah Teâlâ insanın hangi şartlarda nasıl davranacağını bildiğinden, kulun yapıp ettikleri de O'nun ilmine uygun olarak zamanı geldiğinde ortaya çıkar. Fakat Allah'ın bunu bilmesi kulun sorumluluğunu ortadan kaldırmaz. Zira Allah, kulun kendi iradesi ile meydana getirdiğine müdahale etmez. Nitekim Allah bu hususta şöyle buyurmaktadır: “*Allah bir kavme verdiği, o kavim kendini bozup değiştirmedikçe Allah'da değiştirmez.*”¹³⁸

Öte yandan Elmalılı, Allah'ın iradesi olmadan insanın bir şeyi irade etmesinin mümkün olmadığını “emrun beyne emrayn” ifadesiyle açıklar. Böylece Allah Teâlâ'nın insana irade etmesi sonucu insanın irade ettiğini açıklar.¹³⁹ Ancak O'nun insana olan bu iradesinin kulun muradını da irade etmiş olduğu anlamına gelmeyeceğini belirtir.¹⁴⁰ Elmalılı'ya göre kul, özgürlüğü olmayan bir varlık olmadığı gibi, mutlak iradeye sahip olan bir varlıkta değildir. Sonuç olarak Elmalılı'ya göre, insanın başına gelenler, hayır olsun, şer olsun, Allah'ın ezeli ilminde takdir ve tayin edilmiş ve O'nun takdir etmediği bir şey de asla gerçekleşmeyecektir.¹⁴¹ Bundan dolayı insan, başına gelen musibetlere sabreder ve elden çıkan şeylere de üzülmez. Zira Elmalılı, başa gelen her musibetin Allah'tan geldiğine ve insanın hayrına olduğuna inanmak gerektiğini ve O'na güvenip teslim olmaktan başka çarenin olmadığını söyler.¹⁴²

Allah Teâlâ iyiliğin de kötülüğün de kanunlarını koymuş, iyiliğe gidecek yolu da gönderdiği Peygamberler ve kitaplarla tavsiye etmiştir. Nitekim Kur'an-ı Kerim de bu husus şöyle dile getirilmektedir: “*Bunlara ne oluyor ki, hiçbir sözü anlamaya yanaşmıyorlar? Sana ne iyilik gelirse 'Bu Allah'tandır', derler, bir kötülüğe uğrarlarsa 'Bu senin tarafındandır' derler. Ey Muhammed! De ki: 'Hepsi Allah'tandır'*”¹⁴³ Yine başka bir ayette Allah Teâlâ şöyle beyan buyurmaktadır: “*Allah bir kavme verdiği, o kavim kendisini bozup değiştirmedikçe Allah onların*

¹³⁷ Elmalılı, a.g.e, VIII/5744.

¹³⁸ Rad, 13/11.

¹³⁹ Elmalılı, a.g.e, VIII/5626-5628; Ayrıca bkz. Yılmaz, Sabri, “Elmalılı'ya Göre Kader İnancı ve İnsan Hayatındaki Yeri”, “Günümüz İnanç Problemleri”, İlahiyat Fakülteleri Kelam Anabilim Dalı Sempozyumu, 7-9 Eylül, Erzurum, 2001, Erzurum, s. 174; Aral, Namık Zeki, “Kur'an ve Kader”, *Diyanet İşleri Başkanlığı, Dini, Ahlaki, Edebi, Mesleki Dergisi*, II, Sayı 1-2, Ocak Şubat, s.21-22.

¹⁴⁰ Elmalılı, a.g.e, VIII/5627.

¹⁴¹ Elmalılı, a.g.e, II/1397.

¹⁴² Elmalılı, a.g.e, IV/2565-25667.

¹⁴³ Nisa, 4/79.

bu durumunu değiştirmez.’’¹⁴⁴ Necm Suresinde de bu durum şöyle ifade edilir: *‘‘Doğrusu insana çalışmasından başka bir şey yoktur.*’’¹⁴⁵

Kader meselesinde insanın iradesini ilgilendiren hususlar ile tabiattaki hadiseleri ilgilendiren hususlar birbirinden farklı şeylerdir. Zira insanın dışındaki tabiatta, meydana gelen hadiseler için kendini tayin ve önceden tespit sorun oluşturmaz. Çünkü insanın dışındaki varlıkların herhangi bir sorumlulukları yoktur. Oysa insanın sorumlu bir varlık olduğunu Allah Kur’an’da şöyle ifade eder: *‘‘Biz o emaneti göklere, yere ve dağlara arz ettik, onlar, onu yüklenmekten çekindiler ve ondan korktular da onu insan yükledi.*’’¹⁴⁶ Bu ayetlerden hareketle sorumlu olduğu ortaya ıkmiş olan insanın sorumluluğu oranında özgür iradesinin olması elzemdir. Böylece insan, kendi iradesinin olduğu sahalarda kendi kaderini belirleyebilsin. Zira imtihanın olabilmesi için temel şart, insanın kazanmaya da kaybetmeye de uygun olarak yaratılması gerekir. Eğer bu gerçekleşmiyorsa o zaman da cebri bir durumdan söz etmek gerekecektir. Oysa Kur’an bunu şiddetle reddetmektedir.¹⁴⁷ Nitekim şems Suresinin şu ayetleri bu duruma işarettir: *‘‘Nefse ve ona birtakım kabiliyetler verene, sonra da ona iyilik ve kötülükleri ilham edene yemin ederim ki’’*¹⁴⁸

Cebrin olduğu yerde özgür iradeden bahsetmek doğru değildir. O halde sonuç olarak diyebiliriz ki insanın kaderi, insanın iyiliği ve kötülüğü yapabilecek şekilde yaratılmış olmasıdır.¹⁴⁹

Burada esas meselenin çözümü şu sorulara verilecek cevaplarda yer almaktadır: Peki insanın sergilemiş olduğu davranışları Allah önceden ezeli ilmi ile bilmesi insanın yapıp ettiklerini engeller mi? İnsanlar yaptıkları davranışları Allah önceden öyle bildiği için mi yapıyorlar? Yoksa Allah’ın ilmi insanların davranışlarına mı bağlıdır? Bu konularda kelamcılar ve felsefecilerin her biri kendi dünya görüşleri ve bakış açıları yönünde çözüm üretmeye çalışmışlardır. Kelamcılar, ‘İlim maluma tabidir’ kuralını ortaya koyarak Allah’ın ilmini insan davranışlarına tabi kılmışlardır. Felsefeciler ise insan fillerini cüzîyyattan kabul edip, Allah’ın külli

---

¹⁴⁴ Râd, 13/11.

¹⁴⁵ Necm, 53/39.

¹⁴⁶ Ahzap,33/72.

¹⁴⁷ Bağcı, Hacı Musa, a.g.e, s.44.

¹⁴⁸ şems,91/7-8.

¹⁴⁹ Akbulut, Ahmet, a.g.m, s.141.

olanları bilip, cüzi olanları bilmediğini veya insan davranışlarının Allah'ın ilminin konusu olmadığını ileri sürmüşlerdir.¹⁵⁰

İnsan hürriyetinin olmadığını delil olarak gösterilen ayetlerden biri de Tekvir Suresinde geçer: “*Âlemlerin Rabbi olan Allah dilemedikçe sizler bir şey dileyemezsiniz.*”¹⁵¹ Elmalılı bu ayetten kastın Allah'ın, ‘sizin dilemenizi dilemesi, iradenizi irade etmesi ile diliyorsunuz’ şeklinde açıklamıştır. Elmalılı’ya göre Allah irade etmeyince insan irade edemez. Ancak Allah insanın irade etmesine izin vermesi ile muradını irade etmiş olduğu anlamına gelmez. Zira insan herhangi bir şey irade eder de muradına ermeyebilir. Böylece Allah onun iradede bulunmasını irade buyurmuş, ancak muradının meydana gelmesini irade etmemiş demek olur. Elmalılı daha net ifadelerle durumu şöyle açıklamaya çalışır. İnsan ne hürriyetsizdir, ne de her dilediğini yapabilen biridir. Yani Allah'ın dilemesi, kulun hem iradesini hem de muradının meydana gelmesini gerektirir. Dolayısıyla insanın hem iradesi hem de muradının meydana gelebilmesi için ilahi irade ile birleşmesi gerekir. Sonuç olarak insanın iradesi mutlak bir irade olmayıp mutlak olan Allah'ın iradesine bağlanan bir iradedir.¹⁵² Nitekim benzer görüşler de yok değildir. Eğer Allah insana dileme imkânı vermemiş olsaydı, insanın dileme hürriyeti olmazdı. Böylece ifade edilen husus, insan iradesinin olmadığı değil, tam tersine insan hürriyetinin Allah tarafından verilmiş olmasıdır.¹⁵³

Elmalılı Allah tarafından insana cüz-i bir iradenin verildiğini ancak bu iradenin de Allah Teâlâ'nın iradesine bağlı olduğunu ifade eder. Zira Allah'ın iradesi olmadan bir insanın irade sahibi olması mümkün değildir.

2.1. Allah'ın Ezeli İlmî ve Kader

Elmalılı'ya göre, Allah Teâlâ yerde, gökte ve ikisi arasında yer alan her şeyden haberdardır. Her şeyin O'nun ezeli ilminde takdir edilen bir kaderle yaratıldığı Kur'an da geçen şu ayetle ifade edilir: “*Haberiniz olsun ki, biz her şeyi bir kadere göre yarattık.*”¹⁵⁴ Elmalılı bu ayetin izahında şöyle der: Hiçbir şey yoktur ki meydana gelmeden evvel Allah'ın ezeli ilminde takdir ve tayin edilmiş bir kaderle

¹⁵⁰ Bağcı, Hacı Musa, a.g.e, s.46.

¹⁵¹ Tekvir, 81/29.

¹⁵² Elmalılı, a.g.e, VIII/2627-2628. Ayrıca bkz. Yılmaz, Sabri, “Elmalılı'ya Göre Kader İnancı ve İnsan Hayatındaki Yeri”, Günümüz İnanç Problemleri, İlahiyat Fakültesi Kelam Ana Bilim Dalı Sempozyumu, 7-9 Eylül, Erzurum, 2001, s.174.

¹⁵³ Akbulut, Ahmet, “Allah'ın Takdiri- Kulun Tedbiri”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XXXIII/142

¹⁵⁴ Kamer, 54/49.

olmuş olmasın. Allah tarafından belirlenen bu kader asla değişmez.¹⁵⁵ Konuyla ilgili olarak benzer bir görüş de şöyle geçer: Allah Teâlâ ezeli ilmi ile her şeyi bir hesaba, ölçü ve plana göre yaratmıştır. O'nun, olmuş ve olacak olan her şeyi ezeli ilmi ile bilmesi demek aynı zamanda tayin ve takdir edilmiş olması demektir. Zira O'nun ezeli bilgisi öyle bir bilgi ki sonradan hiçbir bir şey eklenmez. Bu nedenle Allah'ın ezeli ilminde var olan kader değişmez. Çünkü Allah zamana bağlı olmayan, zaman üstü bir varlık olduğundan, O'nun için öncelik ve sonralık diye bir şey söz konusu değildir.¹⁵⁶ Müfessirlerden Zemahşeri ise bu ayeti yorumlarken görüşlerini şu şekilde dile getirir: *“Her şeyin bir ölçü ve kadere göre yaratılmış olması”* iki anlama geldiğini söyler. Birincisi, hikmetinin gereklerine uygun olarak sağlam, belli bir düzen ve denge içinde olmasıdır. İkincisi ise, Allah'ın ezeli ilminde malum ve kayıtlı olan kadere göre gerçekleşmesidir.¹⁵⁷

Kader meselesi, Allah Teâlâ'nın zaman olmaksızın bilgisi olduğundan Allah'ın tekvin sıfatıyla beraber ilim, irade ve kudret sıfatlarıyla da ilişkilidir. İnsan bu sıfatları idrak edemediği için ‘kader’ i de idrak etmesi mümkün değildir. Zira bu sıfatları idrak etmek; Allah'ın zatının da idrak edilmesi anlamına gelecektir ki bu da asla mümkün değildir.¹⁵⁸ Nitekim bu durum Kur'an'da şöyle ifade edilmektedir: *“ O, kulların üstünde tam hâkimdir. O, Hüküm ve hikmet sahibidir, her şeyden haberdardır. ”*¹⁵⁹ Elmalılı, her şeye kadir olan Allah'ın, kulların üstünde daima yüce olduğunu ifade ederek O'nun hiç bir şekilde tesir altına alınamayacağını ve asla yönlendirilemeyeceğini söyler. O, her yönüyle daima üstün ve galiptir. Allah, kullarından birine hayır dilemek istediğinde kimsenin O'na engel olamayacağı gibi; kullarından birine zarar vermek istediğinde de kimse ona engel olamaz. O, her şeyden haberdar olduğu gibi asla ortağı da olmamıştır ve olamaz. Durum böyle iken O'nun yerine bir başkası ilah ya da dost olarak kabul edilemez.¹⁶⁰

Başka bir ayeti kerime de ise Allah Teâlâ, olmuş ve olacak olan her şeyin mutlaka bir zamanı (kazası) olduğunu ve yakında bunun gerçekleşeceğini şöyle buyurmaktadır: *“Her haberin kararlaştırılmış bir zamanı vardır, siz de onu yakında*

¹⁵⁵ Elmalılı, a.g.e, VII/3654-3655.

¹⁵⁶ Ateş, Süleyman, ‘Kader’, Kuran Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi, Eylül, Ekim, Kasım, S.19, 20, 21, s.45-46.

¹⁵⁷ ez-Zemahşeri, Ebul Kasım Mahmut b. Amr b. Ahmet Carullah ez- Zemahşeri *“el Keşşaf an Hakaiku-t Tenzil ve Uyünu-Lekavilfil Vucuhu-Tevil”*, Daru İhyai-t Turasi'l-arabi, Beyrut, H. 1407, 3.BaskıIV/441.

¹⁵⁸ Aydın, Ömer, “Kur'an'da Kader ve Özgürlük”, Kur'an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi, Şubat, 1998,s.79.

¹⁵⁹ En'am,6/18.

¹⁶⁰ Elmalılı, a.g.e, III/1892.

bileceksiniz.’’¹⁶¹ Elmalılı’ya göre Allah Teâlâ evrende var olan her şeyi, belli bir kaderle (zamanla) sınırlandırmıştır.¹⁶² Fahreddin er-Razi ise bu ayetin açıklamasında şöyle der: “Müstakar” kelimesinin istikrar bulunan (karar kılınan) yer manasında olmakla beraber bizzat istikrarın kendisi anlamına da geldiğini belirtir. Buna göre bu kelimenin manası, “Allah’ın haber verdiği her haberin, meydana geleceği değişmez ve geriye bırakılmaz bir vakti ve bir yeri vardır” şeklinde olduğunu ifade eder. Eğer bu kelime “istikrar” anlamında kullanılırsa o zaman da ayet “Allah’ın her va’dinin ve vaidinin istikrarı vardır, kesindir. Meydana gelmesi ve inmesi anında, her işin, Allah’ın haber verdiği gibi olacağını insanların mutlaka bilmeleri gerekir.” demek olur. Bu ise kâfirleri korkutmak amacıyla kullanılmış bir kelime olduğu ve bundan kastın kâfirlerin ahiretteki azabı olabileceği gibi, dünyada iken, Müslümanların kâfirlere savaş ve galibiyet ile hâkim olmaları manası da olabilir.¹⁶³

Allah Teâlâ, insanın daima O’nun gözetiminde olduğunu dolayısıyla insanın yaptığı gizli veya açık her ne olursa olsun hiçbir şeyin O’ndan gizli olmadığını ifade eder. Bununla beraber insanların kendi iradeleri ile yaptıklarını, kendileri değiştirmedikleri müddetçe de Allah tarafından asla değiştirilmeyeceği Kur’an-ı Kerim de şöyle buyrulmaktadır: “*Allah bir kavme verdiği, o kavim kendini bozup değiştirmedikçe Allah da değiştirmez. Allah bir kavme kötülük diledi mi, artık onun geri çevrilmesine de imkân yoktur. Onlar için Allah’tan başka hiç bir yardımcı da bulunmaz.*’’¹⁶⁴ Elmalılı, bu ayetle insanların yazıcı melekler tarafından daima Allah’ın gözetiminde olduğunu ve böylece kullarının yaptıkları ve söylediklerinin tümünün Allah tarafından kayıt altına aldığını belirtir. Bu nedenle hiç bir şeyin Allah’a gizli kalamayacağını, Allah’ın her şeyden haberdar olduğunu ve bunun cezasız kalmayacağını da ifade eder. Allah Teâlâ insanların içinde buldukları durumu kendileri tarafından değiştirilmediği müddetçe bunun Allah tarafından da asla değiştirilmeyeceğini haber verir. Bununla beraber Allah, bir kimseye herhangi bir kötülük dilediği vakit, onu ondan engelleyecek kimse olamaz ve durum olduğu gibi gerçekleşir. Elmalılı, insanın Allah tarafından devamlı gözetim altında olduğu bilinciyle davranışlarına daha fazla dikkat etmesi gerektiğini söyler. Çünkü O’na göre, Allah’a hiç bir şeyin gizli kalmadığını ve insanın kendi iradesiyle yaptığı hatalı

¹⁶¹ En’am, 6/67.

¹⁶² Elmalılı, a.g.e, III/1953.

¹⁶³ Fahreddin er Razi, *Tefsir-i Kebir (Mefatihul Gayb)*, 1995, Ankara, IX/487-488.

¹⁶⁴ Ra’d, 13/11.

davranışlarından dönmediği müddetçe herhangi bir müdahalenin Allah tarafından söz konusu olamayacağını ifade etmektedir.¹⁶⁵

Elmalılı'a göre bizim şimdilik bildiğimiz ve bilmediğimiz ve daha meydana gelmemiş o kadar çok gayb vardır ki onları da ancak Allah bilir. O'ndan başka kimsenin bilmesi mümkün değildir. Bütün bunların anahtarı yalnızca O'nun katında Levh-i Mahfuzda (Allah'ın ilminde) saklıdır. O, meydana gelenleri bildiği gibi daha varlık sahasına çıkmamış tüm eşyayı da bütün detayıyla bilir. Nitekim Allah: *'Karada ve denizde olanları O bilir ve bir yaprak düşmez ki, O bilmesin. Ne toprağın karanlıklarında bir tane, ne de kuru ve yaş hiçbir şey yoktur ki O, her şeyi bir kitapta bulundurmuş olmasın.'*¹⁶⁶ ayetiyle bütün gaybları, düşünülen düşünülmeyen, açık gizli, bütün kısım, görünen görünmeyen, büyük küçük, yaş kuru, hareketli hareketsiz gibi kısaca olmuş ve olacak olan her şeyi tüm teferruatıyla yalnızca Allah'ın bildiğini ifade etmiş olmaktadır.¹⁶⁷ Allah Teâlâ başka ayeti kerimelerde de aynı konuyu dile getirmektedir: *'Sözünüzü gizleyin yahut onu açığa vurun (fark etmez). Şüphesiz Allah, sinelerin özünü (kalplerde olanı) hakkıyla bilir.'*¹⁶⁸ Elmalılı ayeti izah ederken Allah Teâlâ'nın, insanların söylediği her sözü (iyi-kötü), onların inanç ve görüşünü, ister sır olarak tutulmuş olsun, ister açığa vurulmuş olsun fark etmez. O'nun için her ikisi de aynıdır ve hepsini de bilir. Zira Allah göğüslerin künhünü, kalplerin içinde ve dışında geçenlerin tümünü bütün hakikatiyle bilir. Hatta öyle bilir ki kendilerinin dahi vakıf olamadıkları gizli olan her şeyi, en ince detayıyla ve bütün yönleriyle bilir demektedir.¹⁶⁹

*'Yaratan bilmez mi? O, en gizli şeyleri bilir, (her şeyden) hakkıyla haberdardır.'*¹⁷⁰ Dolayısıyla Elmalılı'ya göre yaratan ne yarattığını bilmez olur mu? Nasıl ki kişi bilerek ve isteyerek yaptığı şeyi kendinden gizleyemiyorsa, Allah'ın da yarattığı şeyden habersiz olması mümkün değildir. Varlık sahasına çıkmış olan her şey Allah'ın yaratmasıyla. Yaratılanların yaratıcıdan bir şey gizlemelerine imkân yoktur.¹⁷¹

---

¹⁶⁵ Elmalılı, a.g.e, IV/2964.

¹⁶⁶ Enam, 6/59.

¹⁶⁷ Elmalılı, a.g.e, III/1347-1348.

¹⁶⁸ Mülk, 67/13.

¹⁶⁹ Elmalılı, a.g.e, VII/5220.

¹⁷⁰ Mülk, 67/14.

¹⁷¹ Elmalılı, a.g.e, VII/5220-5222.

“*Bilin ki Allah her şeyi hakkıyla bilendir.*”¹⁷² Şüphesiz ki Allah yerde ve gökte her ne varsa hepsini tamamıyla bilir.¹⁷³

Elmalılı insanların yaptığı ve yapacağı hiçbir şeyin Allah’a gizli kalmayacağını söyleyerek şu ayeti zikreder.¹⁷⁴: “*Göklerde ve yerde ne varsa hepsini Allah’ın bildiğini ve Allah’ın (zaten) her şeyi hakkıyla bilmekte olduğunu bilmeniz içindir.*”¹⁷⁵

“*Allah, her dışının neye gebe olduğunu, rahimlerin artırdığı şeyi ve eksilttiği şeyi bilir. Her şey O’nun katında bir ölçü ile dir.*”¹⁷⁶ Elmalılı, bu ayetin yorumunda Allah’ın canlı türlerinde bilinmez sayılan şeylerin hepsine bütün detay ve yönleriyle vakıf olduğunu ve hepsini bildiğini ifade eder. Allah Teâlâ’nın ilminin bilimsel bilgi gibi, gözleme, maddi sebep ve şartlara bağlı bir bilgi türü olmadığını da belirtir. Onun bilgisi, bütün incelikleri, bütün tedbirleri ve sonuçları içeren bir bilgidir. Var olan her şey Allah katında bir miktar, bir ölçü ve bir sınırladır. Meydana gelen her şeyin varlık âleminde kendine mahsus bir yeri vardır. Allah’ın bilgisi, olanı bildiği gibi, olacağı da, olmuş olanı gibi bilir. Kısaca O’nun bilgisi dışında bir şeyin var olması söz konusu değildir.¹⁷⁷

Kur’an’a göre Allah bir şey yaratacağı zaman, o şeyin kabiliyetlerini ve davranış kanunlarını mahiyeti (tabiatı veya karakteri) içerisine yerleştirir. Böylece o şey bir düzene girilmiş olarak âlemde meydana gelmiş olur.¹⁷⁸ İnsan belli sınırlar dâhilinde kendi kaderini kendisi belirlemektedir. Ancak insan tarafından ortaya konulan bu fillerin evveline taalluk eden bir şey var mıdır? Allah’ın öncesinden ezeli ilmi ile insanın yapıp ettiklerini de bilmesi kulun fillerini engeller mi? Ya da insanların yapıp ettikleri Allah Teâlâ öyle bildiği için mi yapıyorlar? Bir başka ifade ile insanın gerçekleştirdiği iş ve davranışlar Allah’ın ilim sıfatının eseri midir? Yoksa Allah’ın kudreti ile mi meydana gelirler? Veyahut Allah’ın ilmi insanın sergilediği davranışlarına mı bağlıdır?

Elmalılı, insanların yapıp ettikleri de dâhil Allah’ın varlıklar ve onlarla ilgili her türlü bilginin O’nun ezeli ilminde Levh-i Mahfuz’da yazılı olduğunu ileri sürerek

---

¹⁷² Bakara, 2/231.

¹⁷³ Elmalılı, a.g.e, II/792.

¹⁷⁴ Elmalılı, a.g.e, III/1817.

¹⁷⁵ Maide, 5/97.

¹⁷⁶ Ra’d, 13/8.

¹⁷⁷ Elmalılı, a.g.e, IV/2962-2963.

¹⁷⁸ Bağcı, Hacı Musa, a.g.e, s.44.

şu ayetleri delil olarak sunduğunu görmekteyiz: “Şüphesiz ki biz, ölüleri mutlaka diriltiriz. Onların yaptıklarını ve bıraktıkları eserlerini yazarız. Biz her şeyi, apaçık bir kitapta (Levh-i Mahfuz’da) bir bir kaydetmişizdir.”¹⁷⁹ “Gökte ve yerde hiç bir şey yoktur ki, apaçık bir Kitap’ta (Levh-i Mahfuz’da) bulunmasın.”¹⁸⁰ Bir başka ayette ise Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “De ki, hiçbir zaman bize Allah’ın bizim için yazdığından başka bir şey isabet etmez. O bizim Mevla’mızdır ve müminler onun için yalnız Allah’a mütevekkil olsunlar.”¹⁸¹

Konuyu değerlendirecek olursak Elmalılı’ya göre Allah’ın bilgisi ve izni olmadan bir şeyin meydana gelmesi mümkün değildir. Allah Teâlâ olmuş ve olacak olan her şeyden haberdardır. O’nun bilgisi zamana bağlı bir bilgi olmadığından gerçekleşecek olan şeylerin öncesini ve sonrasını bilmek ya da bilmemek gibi bir durum söz konusu değildir.

Elmalılı, insanların başına gelecek olan her türlü musibetin Allah’ın ezeli ilminde yazılmış olan kadere göre gerçekleştiğini belirtir. Kullarının başına gelecek olanların da onların dünya ve ahiret menfaatine olduğunu belirtir. Yerde ve gökte ne varsa hepsi Allah’ın mülküdür. Bunlar üzerinde Allah Teâlâ her türlü yetkiye sahiptir. İnsanlar da diğer varlıklar gibi onun mülkü içinde yer aldığından, Allah’ın insanlar üzerinde dilediği gibi tasarruf etme hakkına sahip olduğunu ifade eder.¹⁸²

Allah’ın varlıklar için iki farklı takdiri bulunmaktadır: Birincisi, bir şeyin zorunlu ya da mümkün olacağına veya olmayacağına karar vermesidir. Nitekim Allah konuyla alakalı olarak şöyle buyurmaktadır: “Allah her şey için bir ölçü (bir sınır) koymuştur”¹⁸³ İkincisi ise ona kudret vermesidir ki Kur’an’da şöyle ifade edilmektedir: “Biz onu kadrettik, ne güzel kadrederek.”¹⁸⁴ Zikredilen bu ayetlerden de anlaşıldığı gibi Allah Teâlâ varlıklara ya kudret verdiğini, ya ölçü ve biçim verdiğini ve yahut da öyle ya da böyle olmasına karar verdiğini açıklamaktadır.¹⁸⁵ Allah bu hususta başka ayetlerde “Ne yerde ne de kendi canlarınızda hiçbir musibet (afet, hastalık) yoktur ki biz onu yaratmadan önce, bir kitapta (yazılmış, ezeli ilahi kaderde/bilgide tespit edilmiş olmasın. Doğrusu bu

¹⁷⁹ Yasin,36/12.

¹⁸⁰ Neml, 27/75; Ayrıca bkz. Büruc, 85/22, Kamer, 54/52.

¹⁸¹ Tevbe, 9/51.

¹⁸² Elmalılı, a.g.e, IV/2565-2567.

¹⁸³ Talak, 3/20.

¹⁸⁴ Mürselat, 33/23.

¹⁸⁵ Ateş, Süleyman, a.g.m, s.46.

Allah'a kolaydır."¹⁸⁶ “ *Başınıza gelecek olayları, önceden bir kitaba yazdık ki elinizden çıkana üzülmesiniz. Zira Allah kendini beğenip övünenleri sevmez.*”¹⁸⁷ buyurarak meydana gelen olayların, evvelde Allah tarafından bir kitapta (Levh-i Mahfuz da) bulunduğunu ve gerçekleşmeden önce de bir kitapta tespit etmenin Allah için kolay bir şey olduğu da vurgulamaktadır.¹⁸⁸ Yani eşyayı olmazdan önce bilmesi ve olacağı zamana uygun olarak takdir edip yazması Allah için kolaydır. Zira Allah olmuş olanı da, olacak olanı da, bilmekle beraber olmayanı da şayet olmuş olsaydı nasıl olacağını da bilir. Zira Allah bir şeyi takdir etmişse, o muhakkak olacaktır. Daha sonra da ayette Allah tarafından önceden yazılmış, tespit edilmiş olmasındaki hikmet açıklanmıştır. Böylece insanlar meydana gelen musibetleri Allah'ın takdirine/bilgisine yorarak kaybettiklerine üzülmesin. Zira bu sizin gayretiniz ve yorulmanız sonucunda değil, yalnızca Allah'ın size takdir edip rızıklandırması sonucudur. Öyleyse Allah'ın nimetlerini şımarıklık ve azgınlık sebebi kılıp da onunla insanlara karşı böbürlenmeyin.¹⁸⁹

Fahreddin er-Razi, olmuş ve olacak veya olması düşünülmeyen fiillerin yaratıcısının Allah olduğunu ileri sürer. Ona göre Allah meydana gelecek şeylerin detaylarını da bilir. Dolayısıyla Allah'ın takdiri olmadan insanın davranışlarda bulunmasının mümkün olmadığını söyler. Ona göre Allah'ın insan için takdir etmediği şeyin, Allah tarafından insandan meydana gelmesinin mümkün olmadığını, dolayısıyla fiil varlık sahasına çıkmadan önce Allah'ın fiil hakkında bilgi sahibi olduğunu ifade eder.¹⁹⁰ Bu konuda şöyle bir görüş de ifade edilmiştir: Allah'ın ezeli ilminde takdir edilmeyen bir şeyin meydana gelmesi mümkün değildir. O, meydana gelmiş ve gelecek olan her şeyden haberdardır. Meydana gelen her şey Allah'ın ezeli ilmine uygun olarak gerçekleşir. Anacak bu durum meydana gelmeden evvel insanlar tarafından bilinmediğinden sanki belirlenen vakitlerde gerçekleşen kulların filleri, ezelde kulların ihtiyarıyla olmuş gibidir. Oysa bu filler meydana geleceği şekle uygun olarak Allah'ın ilmiyle ortaya çıkmıştır. Bunların Allah'ın ezeli ilmine uygun

---

¹⁸⁶ Hadid, 57/22.

¹⁸⁷ Hadid, 57/23.

¹⁸⁸ Ateş, Süleyman, a.g.m, s.50.

¹⁸⁹ İbni Kesir, a.g.e, XIV/7756.

¹⁹⁰ Gündoğar, Hamdi, “*Fahreddin er Razi'de İnsan Fiilleri*”, s.103-104.

olarak meydana gelmeleri de zaruri ve vaciptir. İşte bu zaruret o şeyin, zatında mümkün oluşunu; failinde muhtar oluşunu yok etmez.¹⁹¹

Nitekim konu hakkında Allah bir ayetinde şöyle buyurmaktadır: “*O kâfir olanlar; onları korkutsan da korkutmasan da birdir, onlar inanmazlar.*”¹⁹²Bu ayette de belirtildiği üzere Allah, onda imanın varlığını bilmiştir. Bu sebepten kâfırda imanın var olması imkânsızdır. Şayet durum tersi olsaydı, bu kez de onda imanın yokluğu imkânsız olurdu. Allah kâfirin inanmayacağını bilir de sonradan onda imanın mevcudiyeti söz konusu olduğu takdirde bu durumda Allah’ın ilminin cehalete dönüşmesi söz konusu olacaktır. Bu durum imkânsız olduğu gibi imkânsızı gerektiren şeyde imkânsızdır.¹⁹³ Allah dilediği şey emreder. Dolayısıyla kâfire de iman etmesini emreder. O halde Allah kâfirin küfrünü dilemez ki onu takdir etmiş olsun. İtaat etmek fiili ilahi iradeye uygunluktur. İnsan, Allah’ın iradesine uygun davranıyorsa O’na itaat ediyor demektir. Eğer Allah Teâlâ kâfirin küfrünü irade buyurmuş ve ezelde de öylece takdir etmişse, bu durumda, kâfir inanmayarak Allah’a itaat ediyor anlamı çıkacaktır ki, bu ise hem akla aykırı hem de küfrü gerektiren bir durumdur. Allah’ın kaza ve kaderine (hüküm ve yaratmasına) rıza göstermek gereklidir. Eğer küfür ya da Allah’ın yasakladığı başka bir fiil ilahi kaza ve kader ile gerçekleşiyorsa, o zaman da küfre ve zulme rıza göstermek gerektiği sonucu çıkacaktır ki böyle bir rıza ve kabulün kendisi küfürdür.¹⁹⁴

Allah, kuşatıcı bilgisi sayesinde insanın hidayete mi yoksa dalalete mi yöneleceğini bilir. Ancak bunları Allah tarafından bilinmesi demek baskı ve dayatma demek değildir.¹⁹⁵ Allah’ın kudreti ezelde fiillere ve onların meydana gelmesini gerektiren sebeplere de taalluk eder.¹⁹⁶

Allah’ın, varlıklar hakkında ezeli ilme sahip olduğu hususunda birçok ayet mevcuttur. Elmalılı, konuyla ilgili olarak şu ayetleri göstermektedir: “*Nefsinin arzusunu ilah edinen, Allah’ın (halini) bildiği için saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözüne de perde çektiği kimseyi gördün mü?*”¹⁹⁷, “*Şüphesiz ki, kıyamet saatinin bilgisi Allah’ın yanındadır. Yağmuru O, yağdırır. Rahimlerde ne varsa*

¹⁹¹ Mustafa Sabri Efendi, “İnsan ve Kaderi”, Çev. İsa Doğan, On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kültür Basın Yayın Birliği, İstanbul, 1989, s.84.

¹⁹² Bakara, 2/6.

¹⁹³ Gündoğar, Hamdi, “*Fahreddin er Razi’de İnsan Fiilleri*”, s.103.

¹⁹⁴ Keskin, Halife, a.g.e, s.80.

¹⁹⁵ Bağcı, Hacı Musa, a.g.e, s.46.

¹⁹⁶ Gündoğar, Hamdi, “*Fahreddin er Razi’de İnsan Fiilleri*”, s.104.

¹⁹⁷ Casiye, 45/23.

(erkek veya dişi ve her türlü özelliklerini) O, bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Şüphesiz ki, Allah her şeyi hakkıyla bilir, her şeyden haberdardır.”¹⁹⁸

Elmalılı, bu ayeti Hz. Peygamberden (s.a.v.) rivayet edilen hadisler ışığında ve Fahreddin er-Razi ile Alusi'nin (1802-1854) görüşünü dile getirerek açıklamaya çalışır: “Şüphesiz ki, kıyamet saatinin bilgisi Allah katındadır.”¹⁹⁹ Abdullah b. Ömer'den rivayet edilen bir hadise göre Resulullah (s.a.v.): “Gaybın anahtarları beştir; onları ancak Allah bilir”²⁰⁰ buyurduktan sonra bu ayeti okumuştur. Fahreddin er-Razi, bazı tefsircilerin Allah Teâlâ'nın, bu ayet ile beş şeyi bilmeyi başkasından men ettiğini söylediklerini nakleder. Ona göre, Allah Teâlâ'nın bundan maksadı; “Bir günden korkun” buyurmakla ‘Gerçekten Allah’ın vaadi hak’tır’ diye o günün mutlaka olacağını te’kid edilmesi üzerine, o gün ne zaman diye gelecek bir soruya karşı şu şekilde cevap verilmiştir: “Onu Allah’tan başkası bilmez. Ancak o gün muhakkak olacaktır” denilerek tekrar dirilme hakkında iki delil zikredilmiştir.²⁰¹ Bu delillerden birincisi, yeryüzünün ölümünden sonra tekrar dirilmesidir. Nitekim bu konuda Allah şöyle buyurmaktadır: “Hâlbuki onlar daha önce üzerlerine yağmur indirilmeden evvel ümidi kesmişlerdi. Şimdi bak Allah’ın rahmetinin eserlerine! Yeryüzünü ölümünden sonra nasıl diriltiyor? Şüphe yok ki, O mutlaka ölüleri diriltir.”²⁰² “O, yeryüzünü ölümünden sonra tekrar diriltir. Sizler de (kabirlerinizden) işte öyle çıkarılacaksınız.”²⁰³

İkincisi, yaratılışın başlangıcıdır. “Yaratılmayı ilkin yapan, sonra onu çevirip yeniden yapacak olan O’dur.”²⁰⁴ “De ki, yeryüzünde bir gezin de bakın, O yaratılışı nasıl başlatmıştır; sonra Allah ahret dirilişini de böyle yapacaktır.”²⁰⁵ buyurmaktadır.

Alusi’ye göre “O saat ne zaman?” denilirse şüphesiz ki, Allah (kıyamet saatinin) bilgisi onun yanındadır. Yağmuru O, indirir. Yağmurun ne zaman, ne kadar ve nereye yağdıracağını da O, bilir. O halde öldükten sonra dirilmenin ne zaman ve nasıl olacağını da ancak O bilir. Rahimlerdekini de (erkek, dişi, rengi vb.) her türlü ayrıntıyı da ancak o bilir. Dolayısıyla kabirlerdekinin ayrıntısını da ancak O bilir.

¹⁹⁸ Lokman, 31/34.

¹⁹⁹ Lokman, 31/34.

²⁰⁰ Buhari, a.g.e, İstiska /29.

²⁰¹ Elmalılı, a.g.e, VI/3852-3855.

²⁰² Rum, 30/49-50.

²⁰³ Rum, 30/19.

²⁰⁴ Rum, 30/27.

²⁰⁵ Ankebut, 29/20.

Kimse kendisiyle ilgili olarak ileride başına ne geleceğini kendi imkânlarıyla bilemez. Ayrıca hiç kimse nerede ve nasıl öleceğini de bilemez. Bunu bilmeyenler büyük kıyamet saatini nasıl bileceklerdir. Ancak Allah'a gelince şüphe yoktur ki O, her şeyi bilir ve her şeyden haberdardır, diyerek bu ayetle ilgili düşüncelerini ifade eder.²⁰⁶

İbn-i Abbas'a göre ayetteki ilimden kasıt, yaratılmadan önce yaratılacak olanlar hakkındaki bilgidir. Yani Allah'ın ezeli ilminde var olan bilgidir. Said b. Cübeyr ve Mukatil b. Süleyman'a göre Allah'ın bu konuda ezeli ilmi mevcuttur.²⁰⁷

Elmalılı, Allah'ın varlıklar hakkında ezeli ilme sahip olduğuna dair şu ayeti de delil olarak zikreder: *"Nefsinin arzusunu ilah edinen, Allah'ın (halini) bildiği için saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözüne de perde çektiği kimseyi gördün mü?"*²⁰⁸

İbnü'l-Kayyim'e göre Allah, saptırdığı kimselerin sapacağını önceden ezeli ilmi ile bilmektedir. Allah, onları yaratmadan evvel ve yarattıktan sonra ıslah olmayacaklarını ezeli ilmi ile bildiğinden saptırılmayı hak etmişler ve böylece Allah tarafından saptırılmışlardır.²⁰⁹

Allah, ezeli ilmi ile kimlerin küfürde ısrar edip kalacağını bildiği için kâfirleri dalalette bırakmıştır. Allah, dilediğini hidayete erdirir ve dilediğini de saptırır. Bu hususta Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"Allah, kimi hidayete erdirmek isterse onun gönlünü İslam'a açar. Kimi de saptırmak isterse sanki göğeyi yükseliyormuş gibi göğsünü dar ve sıkıntılı yapar. Allah, inanmayanları işte böyle pislik içinde bırakır."*²¹⁰

*"Savaş size farz kılındı, gerçi o size hoş gelmez. Olabilir ki siz, bir şeyden hoşlanmazsınız; oysaki o sizin için bir hayırdır. Yine olabilir ki, siz bir şeyi seversiniz, oysaki o sizin için bir kötülüktür. Allah bilir, siz bilmezsiniz."*²¹¹

Elmalılı'ya göre, söz konusu ayette Allah'ın insanlara farz kıldığı bazı emirler insanlar için sadece hayır olduğu halde kulların o anda bundan hoşlanmadıklarını; yine kulları için bazı şeyler kötü olduğu halde insanların bu durumdan hoşlanıp

²⁰⁶ Elmalılı, a.g.e, VI/3831.

²⁰⁷ Gündoğar, Hamdi, "Kur'an'da Allah'ın Mutlak İradesi ve İlmi Karşısında İnsanın İrade Özgürlüğü", "Marife", Yıl -10, S.3, Konya, 2010, s. 32-33.

²⁰⁸ Casiye, 45/23.

²⁰⁹ Gündoğar, Hamdi, "Kur'an'da Allah'ın Mutlak İradesi ve İlmi Karşısında İnsanın İrade Özgürlüğü", s.33.

²¹⁰ En'am, 6/125.

²¹¹ Bakara,2/216.

sevinebildiklerini ifade etmektedir. Oysa yalnızca hoşlanıp hoşlanmama duygusuyla insanlar iyilik ve kötülüğü, hayrı ve şerri bilemez. İnsan yalnızca kendi aklı ile tüm geleceği ile ilgili iyilik ve kötülükleri tam olarak bilemez. İnsanların hayatını kapsayan hayır ve şerri tam olarak yalnızca Allah bilir. Bundan dolayı insanların yararı için Allah bazı şeyleri farz kılar, kötülüklerden korunmaları için de bazı şeyleri yasaklar. Hayır olsun, şer olsun meydana gelmiş ve gelecek olan her şeyi Allah Teâlâ önceden ezeli ilmiyle bilmiş ve bu bilgi doğrultusunda takdir buyurmuştur. Ayrıca bunları Levh-i Mahfuzda da yazmıştır. Nitekim konuyla ilgili olarak Allah Teâlâ bir ayetinde şöyle buyurmaktadır: *“Bilmez misin ki, şüphesiz Allah, gökte ve yerde ne varsa hepsini bilir. Muhakkak ki, bunların hepsi bir kitapta (Levh-i Mahfuz’da) dır.”*²¹² İbni Kesir bu ayette Allah’ın eşyayı olmazdan önce bilmesini, takdir buyurup aynı zamanda yazmasını, kulların hangi amelleri işleyeceklerse, onları insanların yapacakları şekli ile yapmadan evvel bilmesini, O’nun ilminin tamamındandır diye ifade eder.²¹³

2.2. Allah’ın Varlıklar Hakkındaki Bilgileri Önceden Yazmış Olması

Kader konusunda önemli hususlardan biri de Allah’ın ilmi meselesidir. Allah’ın ilmi meselesinde tartışılan temel husus da Allah Teâlâ’nın evreni ve içindekileri ne zaman ve nasıl yarattığı değil, özgür bir iradeye sahip olan insanın davranışlarının yaratılmadan evvel belirlenip belirlendiği meselesidir. Kur’an’dan anlaşıldığı kadarıyla insanın sorumlu bir varlık olduğu anlaşılmaktadır. Allah’ın insan cinsi hakkındaki temel yasası insan türü için ezelde çizdiği sınırlar içinde bireyin özgür olmasıdır.²¹⁴

Varlıklar daha meydana gelmeden evvel onlarla ilgili hallerin Allah’ın bilgisine konu olması nasıl olmaktadır? Ya da var olan olaylar Allah’ın ezeli ilmindeki bu bilgisine göre mi şekillenmektedir?

Elmalılı bu sorulara şu ayetler ışığında cevap vermeye çalışır:

*“Bundan evvel geçen bütün Peygamberler hakkında Allah’ın sünneti böyledir. Allah’ın emri ise biçilmiş bir kaderdir”*²¹⁵ ayetinde Allah Teâlâ’nın emrinde ezelde takdir edilmiş, kat’i, kesin bir hükmün bulunduğunu ifade eder.²¹⁶

---

²¹² Hacc, 22/70.

²¹³ İbni Kesir, a.g.e, X/5531-5532.

²¹⁴ Akbulut, Ahmet, a.g.m, s.144.

²¹⁵ Ahzap, 33/38.

²¹⁶ Elmalılı, a.g.e, VI/3905.

Başka bir ayetin yorumunda ise Elmalılı, “Allah vadinden dönmez”²¹⁷ Allah’ın kesin ve kat’i bir vaadinin olduğunu ve bunun da mutlaka gerçekleşeceğini belirtir. Yine Rum Suresinde “önünde ve sonunda emir Allah’ındır”²¹⁸ ifadesiyle Allah’ın meydana gelecek olanları önceden takdir ettiğini ve bunların zamanı geldiğinde de mutlaka gerçekleşeceğini ifade eder. “Allah’ın bundan önce geçenler hakkındaki kanunu budur. Ve sen Allah’ın kanununu değiştirmeye asla çare bulamasın”²¹⁹ Elmalılı bu ayette Allah’ın bundan önceki milletler hakkındaki âdeti gereği, bir yerde fitne ve fesada koşanlar, bu kanun gereğince daima Allah tarafından cezalandırıldıklarını beyan eder. Dolayısıyla sen de Allah’ın bu âdetinde bir değişme bulamasın şeklinde ifade eder.²²⁰

Nesefî, bu ayetin yorumunda Allah’ın geçmişteki kanununun değişmesi mümkün değildir. Allah’ın sünnetinde (kanununda) mahlûkat yaratılmadan evvel ilminde mevcut bulunan bir şeyin vakti geldiğinde muhakkak ki belirlenen şekliyle gerçekleşeceğini ifade eder.²²¹ Nitekim Allah Teâlâ bir ayeti kerimede şöyle buyurmaktadır: “Nerede olursanız olun ölüm size ulaşacaktır, tahkim edilmiş kaleler içinde olsanız bile.”²²², Fahreddin er- Razi’ de bu ayetle ilgili olarak Allah’ın sünneti sizin için sonradan oluşturulmuş bir şey değildir. O, Allah’ın âdeti (kanunu) ve devamlı olan sünnetidir. Bu sünnetinde değişmeden veya nesih gibi hükümden bahsedilemez açıklamasında bulunur.²²³ Zemahşeri ise bu ayetin münafıklar hakkında nazil olduğunu söyler. Zira Allah’ın ilminde var olan şey mutlaka gerçekleşecektir.²²⁴

Çağdaş düşünürlerden bazıları²²⁵ da Elmalılı’nın zikrettiği bu ayetleri izah ederken aynı görüşleri paylaştığını görmekteyiz: Allah’ın varlıklara ilişkin bilgisinin belirleyici olduğu yönler mutlaka vardır. Ancak bu belirleyici yönler bütün varlıkların tabii olduğu varoluş kanunlarıdır. Kâinatın düzenini ve ondaki temel kanunları Allah’ın, önceden takdir/tayin ve tespit ettiğini ve bunlarda herhangi bir

²¹⁷ Rum, 30/6

²¹⁸ Rum, 30/4.

²¹⁹ Ahzap, 33/62.

²²⁰ Elmalılı, a.g.e, VI/3930.

²²¹ Ebul Bereket Abdullah b. Mahmut Hafızu’d Din en-Nesefî, “Medariku’t Tenzil ve Hakaiku’t Te’vil”, Muhakkik, Yusuf Ali Bedyevi, Darul Kelam Tıb, I. Baskı, Beyrut, 1998, III/46.

²²² Nisa, 4/78.

²²³ Razi, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer b. el-Hasan el-Huseyn et-Temimi Fahreddin er-Razi, “Mefatihul Gayb”, İhya-i Turasi’l Arabi, Beyrut, 1420, 3. Baskı, XXV/184.

²²⁴ Zemahşeri, a.g.e, III/60-61.

²²⁵ Düzgün, Şaban Ali, “Kaderi Farklı Kategoriler İçinde Okumanın İmkânı”, Kelam Araştırmaları Dergisi, s.3.

değişikliğin olmayacağını Kur'an şöyle açıklamaktadır: *‘‘Bundan evvel geçen bütün Peygamberler hakkında Allah'ın sünneti böyledir. Allah'ın emri ise biçilmiş bir kaderdir.’’*²²⁶ Yine İsrâ Suresinin bir ayetinde bu durum şöyle anlatılmaktadır: *‘‘Bu, senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberlerimiz hakkındaki sünnetimizdir. Bizim sünnetimizde herhangi bir değişme göremezsin.’’*²²⁷ İşte Kur'an bu temel var oluş yasalarına, kader, takdir ve miktar gibi kavramlarla işaret etmektedir. Bu temel yasaları kesindir ve herhangi bir değişmeden bahsedilemez. Varoluş kanunları (adetullah ve sünnetullah) Allah'ın bildiği ve belirlemiş olduğu şekilde gerçekleşir.²²⁸ Bu nedenle bu varoluş kanunlarında herhangi bir değişimin olmayacağını Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifade edilmektedir: *‘‘Allah bundan önce geçenler hakkındaki kanunu budur. Ve sen Allah'ın kanununu değiştirmeye asla çare bulamazsın.’’*²²⁹

Allah'ın filleri dediğimiz bu varoluş kanunları, her şey ve herkes için aynı şekilde geçerli olan kanunlardır. Allah'ın bu temel kanunu varlığın işleyişinde ortaya çıkan varlık yokluk, hayat ölüm ve sağlık hastalık gibi varlığın var olma ilkeleri böylece insan da dâhil olmak üzere daha hiçbir şey yaratılmadan evvel Allah Teâlâ'nın bilgisine konu olmaktadır. O'nun herhangi bir konudaki bilgisi evvelde külli bir bilgidir. Daha sonra bu bilgi somut bir hale gelerek varoluş yasası diye ortaya çıkar. Sonra da meydana gelecek olan her varlık bu temel yasaya uygun olarak yaşamını devam ettirir. Bu temel ilkenin insan yaratılmadan önce Allah tarafından konulduğu Kur'an'da şöyle ifade edilmektedir: *‘‘Rahman olan Allah önce yasaları (Kur'an)belirledi, sonra da insanı yarattı’’*²³⁰ Böylece Allah Teâlâ varlıkları yaratmadan evvel temel yasayı ortaya koyarak yaratılacak olan varlıkları rastgele bir düzensizliğe bırakmamış, onların meydana gelişlerini ve yok oluşlarını belli kanunlara bağlamıştır. Dolayısıyla tabiatta meydana gelecek olan her şey belirlenen bu kadere göre hareket eder. Belirlenen bu kaderin dışında hareket etmeleri söz konusu değildir.²³¹ Nitekim bu anlamda Allah şöyle buyurmaktadır: *‘‘Allah vaadinden dönmez’’*²³² Burada zikredilen belirleme, yasa temelinde bir belirlemedir. Yoksa herhangi bir insanın yapıp edeceklerinin belirlendiği tarzında bir belirleme

---

²²⁶ Ahzap,33/38.

²²⁷ İsrâ,17/77.

²²⁸ Düzgün, Şaban Ali, ‘‘Kaderi Farklı Kategoriler İçinde Okumanın İmkânı’’, Kelam Araştırmaları Dergisi, s.3.

²²⁹ Ahzap,33/62.

²³⁰ Rahman,55/1-3.

²³¹ Düzgün, Şaban Ali, a.g.e, s.3.

²³² Rum,30/6.

değildir. Eğer böyle bir belirleme olsaydı, Allah'ın, insanlara iyilik yapmalarını ve kötülükten sakınmaları yönünde emir ve yasaklamalarda bulunması, Peygamberler göndermesi ve hatta insana akıl ve irade verilmiş olması abes olurdu. Sonuç olarak bu durumda Allah'ın bilgisine yasa temelinde konu olmayan tek şey, insanın kendi iradesi/takdiri ve arzusuyla ortaya koyduğu eylemleridir.²³³

Öte yandan Allah'ın ezeli ilminde belirlenen bu yasa irade sahibi olunan insan için nasıl işlemektedir? İnsan için bu varoluş kanunu/kader insanın iradesinin olmadığı sahalarda geçerlidir. İnsanın var oluşu, gülmesi, ağlaması gibi insani özellikler insan türü için belirlenmiştir. Bu belirlemenin dışında bir insandan söz etmek mümkün değildir. İnsan iradesinin geçerli olduğu alanlarda ise insanın niyetine bağlı özgür tercihler söz konusudur. Örneğin bir insanın yaşam süresi içinde ne zaman güleceği ya da ne zaman ağlayacağı gibi şeyler kendi sebep olduğu hallerin birer sonucu olarak ortaya çıkar. Bu fillerin bu şekilde ortaya çıkması insanın bizzat kendisinin sebep olduğu olaylardır. İnsanın iradesi ve tercihi, kendisinin neden olduğu sonuçların, kendi sebep olduğu olaylardan meydana gelmesini zorunlu kılar. Burada dikkat edilmesi gereken husus şudur. İnsan yaratılmadan evvel onun var oluş yasaları Allah tarafından belirlenmiştir. Bu temel belirlemenin varlığından sonra da varlığın bir parçası olan insan yaratılmıştır.²³⁴

Allah'ın varlıklar için iki farklı takdiri bulunmaktadır: Birincisi, bir şeyin zorunlu ya da mümkün olup olmayacağına karar vermesidir. Nitekim Allah Teâlâ Kur'an'da geçen şu ayetle: *‘Allah her şey için bir ölçü (bir sınır) koymuştur’*²³⁵ ayetiyle bizlere bunu göstermektedir. İkincisi ise, ona kudret vermesidir ki Kur'an'da bu durum da şöyle ifade edilmektedir: *‘Biz onu kadrettik (bir ölçü,miktar, düzen ve plan ile yarattık), ne güzel kadrederiz.’*²³⁶ Bu ayetlerden de anlaşıldığı gibi Allah Teâlâ varlıklara ya kudret verdiğini, ya ölçü ve biçim verdiğini ve yahut da öyle ya da böyle olmasına karar verdiğini göstermektedir.²³⁷

Allah bu hususta Kur'an'da geçen başka ayetlerde de şöyle buyurmaktadır: *‘Ne yerde ne de kendi canlarınızda hiçbir musibet (afet, hastalık) yoktur ki biz onu yaratmadan önce, bir kitapta yazılmış, ezeli ilahi kaderde/bilgide tespit edilmiş*

---

²³³ Düzgün, Şaban Ali, a.g.m, s.4.

²³⁴ Düzgün, Şaban Ali, a.g.m, s.4.

²³⁵ Talak, 3/20.

²³⁶ Mürselat, 33/23.

²³⁷ Ateş, Süleyman, a.g.m, s.46.

olmasın. Doğrusu bu Allah'a kolaydır.'²³⁸ *“Başınıza gelecek olayları, önceden bir kitaba yazdık ki elinizden çıkana üzülmesiniz. Zira Allah kendini beğenip övünenleri sevmez”*²³⁹ Bu iki ayette de var olan olayların, evvelde Allah tarafından bir kitapta (Levh-i Mahfuz da) bulunduğunu ve gerçekleşmeden önce de bir kitapta tespit etmenin Allah için kolay olduğu vurgulanmaktadır.²⁴⁰ Yani eşyayı meydana gelmeden önce bilmesi ve olacağı zamana uygun olarak takdir edip yazması Allah için kolaydır. Zira Allah olmuş olanı da, olacak olanı da bilmekle beraber olmayanı da şayet olmuş olsaydı nasıl olacağını bilir. Zira Allah bir şeyi takdir etmişse o muhakkak olacaktır. Daha sonra da ayette Allah tarafından önceden yazılmış, tespit edilmiş olmasındaki hikmet açıklanmıştır. Böylece insanlar meydana gelen musibetleri Allah'ın takdirine/bilgisine yorarak kaybettiklerine üzülmesin. Zira bu sizin gayretiniz ve emeğiniz sonucunda elde ettiğiniz bir şey değil, yalnızca Allah'ın size takdir edip rızıklandırması sonucu verilmiş olan bir nimetidir. O halde Allah'ın nimetlerini şımarıklık ve azgınlık sebebi kılıp da onunla insanlara karşı böbürlenmeyin.²⁴¹

Konu ile ilgili olarak başka bir ayette bu durum şöyle ifade edilmektedir: *“De ki, hiçbir zaman bize Allah'ın bizim için yazdığından başka bir şey isabet etmez. O bizim Mevla'mızdır ve müminler onun için yalnız Allah'a mütevekkil olsunlar”*²⁴² Elmalılı bu ayetle insanların başına gelmiş ve gelecek olan her şeyin Allah'ın ezeli ilminde yazılmış olan kadere göre gerçekleştiğini belirtir. Yani O'nun ezeli ilminde varsa zamanı geldiğinde mutlaka olduğu gibi meydana gelecektir. Ayrıca kulların başına geleceklerin kendilerinin dünya ve ahret menfaati için olduğunu da belirtir. Yerde ve gökte ne varsa hepsi O'nun mülkü olup bunlar üzerinde de O, her türlü yetkiye sahiptir. İnsanlar da diğer varlıklar gibi onun mülkü kapsamı içinde yer aldığından onlar üzerinde de dilediği gibi tasarruf etme hakkına sahip olduğunu belirtir.²⁴³

Elmalılı, insanların yapıp ettikleri de dâhil Allah'ın varlıklar ve onlarla ilgili her türlü bilginin O'nun ezeli ilminde Levh-i Mahfuz'da yazılı olduğuna şu ayetleri delil olarak gösterir: *“Şüphesiz ki biz, ölüleri mutlaka diriltiriz. Onların yaptıklarını*

²³⁸ Hadid, 57/22.

²³⁹ Hadid, 57/23.

²⁴⁰ Ateş, Süleyman, a.g.m, s.50.

²⁴¹ İbni Kesir, a.g.e, XIV/7756.

²⁴² Tevbe, 9/51.

²⁴³ Elmalılı, a.g.e, IV/2565-2567.

ve bıraktıkları eserlerini yazarız. Biz her şeyi, apaçık bir kitapta (Levh-i Mahfuz'da) bir bir kaydetmişizdir.”²⁴⁴ Müfessirlerden Mükatil b. Süleyman ve Ata b. Ebi Rebah'a göre Allah Teâlâ'nın bu ayetle ifade etmek istediği şey; Allah tarafından daha evvel Levhi Mahfuz'da yazılmış olmasıdır. İbnül Kayyim'e göre, kâinatta var olan her şeyin Allah'ın ezeli ilminde Ümmül Kitap'ta yazıldığını ve varlıkların da bu yönde meydana geldiğini, aynı şekilde insanların da yapıp ettiklerinin mevcut bulunan bu kadere göre gerçekleştiğini ileri sürer. Ancak İbnül Kayyim'e göre, bunun Allah'ın ezeli ilminde yazılı olmuş olması insanı fiillerinde cebir altında bulundurmaz. Çünkü ona göre insan irade sahibi bir varlıktır ve bu iradesini özgürce kullanabilmektedir. Aksi halde Allah Teâlâ'nın, Peygamberleri göndermesinin bir anlamının olmayacağını, mükâfat, ceza ve duanın da bir anlamının kalmayacağını iddia eder.²⁴⁵

Allah'ın takdir ettiği hükümden kimsenin kaçması veya kurtulması mümkün değildir. Zira Allah Teâlâ bu hususta şöyle buyurmaktadır: *‘Binlerce kişi oldukları halde, ölüm korkusuyla yurtlarını terk edenleri görmedin mi? Allah onlara ‘ölün’ dedi, sonra da onları diriltti. Şüphesiz Allah insanlara karşı lütuf ve ikram sahibidir. Ama insanların çoğu şükretmezler.’*²⁴⁶ Elmalılı, bu ayeti tefsir ederken binlerce insanın ölüm korkusundan dolayı memleketlerini bırakarak ölümden kaçtıkları ancak hiç beklemedikleri bir anda kaçtıkları o ölümün kendilerini yakalayiverdiğini ve kaçtıkları şeyden kimsenin kurtulamadığını belirtir. Böylece hiç umulmayacak bir şekilde Allah'ın dilemesiyle tekrar hayat bulduklarını ifade eder. Elmalılı'ya göre ayetten öğrenilmesi gereken şey, kimsenin Allah'ın tayin ettiği hükümden asla kaçamamasıdır. Dolayısıyla Elmalılı'nın burada vurgulamak istediği şey şartlar ne olursa olsun hiçbir zaman ve hiçbir şart altında insanın Allah'tan ümidini kesmemesi gerektiğini belirtir.²⁴⁷

İnsan, evrende meydana gelen her şeyin Allah tarafından ezeli bilgisiyle/kaderiyle tespit edildiğini bilir. Bunun dışında da herhangi bir şeyin gerçekleşmesinin mümkün olmadığını da bilir. Bu nedenle insan, kendisinin istemediği olayların başına gelmesine ya da istediği şeylerin gerçekleşmemesine üzülmez. Zira bir şeyin olup olmamasına karar veren insan değil, nihai karar

²⁴⁴ Yasin, 36/12; Ayrıca bkz. Neml, 27/75, Bûruc, 85/22, Kamer, 54/52.

²⁴⁵ Gündoğar, Hamdi, ‘‘ Kuran'da Allah'ın Mutlak İradesi ve İlimi Karşısında İnsanın İrade Özgürlüğü’’, s.37-38

²⁴⁶ Bakara, 2/243.

²⁴⁷ Elmalılı, a.g.e, II/818.

merciinde bulunan tek belirleyici Allah'tır. İnsanın iradesi ve arzusunun dışında meydana gelen olayları işaret eden Allah, Kur'an'da şöyle buyurmaktadır: *“Olayları ezelde böyle tespit ettik ki siz, elde edemediğinize üzülmesiniz, elde ettiğinize de sevinip gururlanmayasınız.”*²⁴⁸ Böylece insan, hayır olsun veya şer olsun meydana gelen her şeyin Allah'ın takdiri ile olduğunu bilsin. O'nun takdir etmediği hiçbir şeyin meydana gelmeyeceğini ve takdir ettiği şeyin de önlenemeyeceğini düşünüp, böylece meydana gelen musibetlere de rıza gösterebilir. İşlerin düzelmesi için elinden gelen çabayı harcayıp gerisini Allah'a havale etsin.²⁴⁹ Fahreddin er-Razi, bu ayette geçen *“Elde edemediğinize üzülmesiniz, elde ettiğinize de sevinip gururlanmayasınız”* ifadesinin hayrı da şerri de içine alan bir ifade olduğunu ileri sürer.²⁵⁰ İbn-i Kesir ise bu ayetle Allah Teâlâ'nın şunu kastettiğini vurgular: Bu, sizin gayretiniz ve yorulmanız neticesinde gerçekleşen bir şey değil, yalnızca Allah'ın size takdir edip rızıklandırmanın sonucu olduğunu dolayısıyla Allah'ın size verdiği bu nimetlerle şımarıklık ve azgınlıkla insanlara karşı böbürlenmemelerini ister.²⁵¹

İnsan yaratılmadan evvel, onun fillerinin takdir edildiğine dair Kur'an'dan şu ayetler delil olarak gösterilmektedir: *“Yeryüzüne ve sizin başınıza gelen bir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan evvel o, kitapta bulunmasın. Doğrusu bu Allah'a kolaydır.”*²⁵² Elmalılı, bu ayeti yorumlarken ister yeryüzünde olsun ister nefislerde olsun gerçekleşmiş veya gerçekleşecek olan her musibet Allah Teâlâ'nın ezeli ilminde yani Levh-i Mahfuz'da yazılmıştır. Öyle ki, o yeri veya nefisleri ya da o musibeti yaratmadan önce yazmıştır. Zira o, nasıl olur? Denilmesin. Çünkü o, Allah'a kolaydır. Allah için zaman ve mekân söz konusu değildir, der.²⁵³ Hüseyin Atay *“musibetler yaratılmadan evvel bir kitaptadır”* ifadesindeki kitaptan maksadın Allah'ın ilmi olduğunu söyler.²⁵⁴ Fahreddin er-Razi de *“Mutlaka bir kitapta yazılmıştır”* ifadesiyle yeryüzünde meydana gelen her şeyin ortaya çıkmadan önce Levh-i Mahfuz'da yazılmış olduğunu ve Allah'ın ilminde malum olduğuna delalet eden bir ayettir.²⁵⁵

²⁴⁸ Hadid, 57/23.

²⁴⁹ Ateş, Süleyman, a.g.m, s.50.

²⁵⁰ Razi, *“Tefsiri Kebir” (Mefatihul Gayb)*, XXI/325-326.

²⁵¹ İbn-i Kesir, a.g.e, XIV/7756.

²⁵² Hadid, 57/22.

²⁵³ Elmalılı, a.g.e, VII/4754.

²⁵⁴ Atay, Hüseyin, *“Kuran'da İman Esasları ve Kader Sorunu”*, Ankara, 2013, s.126.

²⁵⁵ Razi, *“Tefsiri Kebir” (Mefatihul Gayb)*, XXI/325-326.

Yine başka bir ayeti Kerim’de Allah Teâlâ konu ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır: *“Gaybın anahtarları O’nun katındadır, O’ndan başkası bilmez. Karada ve denizde olanları O bilir ve bir yaprak düşmez ki, O bilmesin. Ne toprağın karanlıklarında bir tane, ne de kuru ve yaş hiçbir şey yoktur ki, o her şeyi açıklayan bir kitapta bulunmasın”*²⁵⁶

Elmalılı’ya göre hali hazırda bizim bildiğimiz veya bilmediğimiz ve daha meydana gelmemiş o kadar çok gayb vardır ki onları ancak Allah bilir. Bunun bir başkası tarafından bilinmesi asla mümkün değildir. Bütün bunların anahtarı da yalnızca O’nun katında Levh-i mahfuz’dadır. O, vücuda gelenleri bildiği gibi, daha mevcuda gelmemiş tüm varlıkları da bütün detayıyla bilir. Nitekim söz konusu ayette Allah: *“Karada ve denizde olanları O bilir ve bir yaprak düşmez ki, O bilmesin. Ne toprağın karanlıklarında bir tane, ne de kuru ve yaş hiçbir şey yoktur ki O her şeyi bir kitapta bulunmasın.”* ayeti ile bütün gaybları (düşünülen düşünülmeyen, açık gizli, bütün kısım, görünen görünmeyen, büyük küçük, yaş kuru, hareketli hareketsiz), kısaca her şeyi bütün teferruatıyla yalnızca Allah’ın bildiğini ifade etmiş olmaktadır.²⁵⁷ Zemahşeri’ye göre, Allah bu ayeti kerime ile musibetleri yaratmadan evvel, hangi durumlarda insanın başına ne geleceğini tespit etmiştir. *“Yerin karanlıklar içindeki tek bir tane, yaş ve kuru ne varsa hapsi apaçık bir kitaptadır.”*²⁵⁸ Ayette geçen yaş ve kuru her şeyin bir kitapta olması, varlıkları değil, varlık alanında tabii olacakları kanunlardır. Nitekim kitap verilmesi başka ayetlerde de kullanılmıştır²⁵⁹ *“Başınıza gelen herhangi bir musibet elinizle, işlediklerinizden dolaydır”*²⁶⁰

2.3. Allah’ın Her Şeyi Ezelde Bir Kaderle Yaratmış Olması

Kur’an’da ‘kader’ lafızları ve bunların türevlerinin bulunduğu ayetler genellikle kâinatta var olan her şeyin belli bir düzen ve ölçü içerisinde yaratılmış olduğu fikri vurgulanmaktadır. Âlemde meydana gelen her şey mutlak anlamda bir yaratılış kanununa bağlı ve bir gayeye yönelik olarak varlığını sürdürmektedir. İnsan da Allah Teâlâ’nın yarattığı bu kâinattan bir parça olduğuna göre onun da Allah’ın

²⁵⁶ Enam, 6/59.

²⁵⁷ Elmalılı, a.g.e, III/1347-1348.

²⁵⁸ Enam,6/59.

²⁵⁹ Akbulut, Ahmet, “Allah’ın Takdiri-Kulun Tedbiri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXXXIII, s.143.

²⁶⁰ Şura,42/30.

ezelde koyduğu psikolojik ve sosyal yasaya bağlı olması gerekir. Dolayısıyla insanın da bu kuralın dışına çıkmasının mümkün olmayacağına göre kader kelimesinin taşıdığı ilahi kanun kapsamına insan da girmektedir.²⁶¹

Elmalılı'ya göre, Allah her şey için bir ölçü, bir sınır ve bir miktar tahsis etmiştir. Var olan her şeyin hükmü O'nun ezeli ilmi ile belirlediği ölçü ile uygunluk vardır. Allah Teâlâ varlık sahasına çıkmış ve çıkacak olan canlı ve cansız ne varsa her şeyi ezeli ilminde tayin ve tespit edilen bir kaderle yarattığını ifade eder. Nitekim bu anlamda Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim de şöyle buyurmaktadır: *‘‘Haberiniz olsun ki, biz her şeyi bir kadere göre yarattık.’’*²⁶²

Zemahşeri ise her şeyin Allah tarafından bir ölçüye ve takdire göre yaratılmış olmasını ‘Her şeyin hikmetin gereklerine uygun tarzda sağlam, belli bir düzen ve denge içinde’ ya da ‘‘Allah’ın ezeli ilminde malum ve kayıtlı olan şekle göre’ manalarıyla açıklamıştır.²⁶³

Elmalılı'ya göre, kâinatta gerçekleşmiş hiçbir şey yoktur ki, Allah tarafından belli bir kaderle takdir ve tayin edilmiş olmasın. Ona göre var olan her şey, Allah’ın ezeli ilminde belirlenmiş olan kadere göre gerçekleşir. Bunun aksine bir şeyin meydana gelmesi mümkün değildir. Ezeli kaderde sonu kötü olan bir şeyin hayra çevrilemeyeceği gibi sonu hayır olan bir şeyin de şerre çevrilmesi asla söz konusu değildir. Bu nedenle kötü fiil işleyen insanlar, günahkâr olduklarından ahirette azap içinde olacaklardır. Güzel davranışlarda bulunan insanlar da cennet nimetlerinden yararlanacaklardır.²⁶⁴

Allah Teâlâ, Talak suresinin üçüncü ayetinde de meydana gelmiş ve gelecek olan her şeyin, ezelde var olan kaderde bir ölçü, bir sınır ve bir miktar tayin ve takdir ettiğini ifade etmektedir. Bu hüküm her şeyde geçerli olduğu gibi insan ve onun hayatı için de geçerlidir. Ortaya konulan bu sınır, miktar ve zaman Allah dışında, hiç bir güç tarafından zorlanamaz, tesir altında bırakılamaz, yönlendirilemez ve değiştirilemez. Çünkü nihayetinde ortaya çıkan sebepleri de halk eden Allah’tır. Dolayısıyla hüküm de sonuç da Allah’ındır. O halde yapılacak olan tek şey asla sebeplere değil, her işte olduğu gibi sebepleri de halk eden ve kaderini belirleyen

²⁶¹ Yurdağur, Metin, ‘‘Kuran’da Kader ve İmam-ı Matürîdî’nin Tevilât’ül Kur’an’ında Kader İle İlgili Bazı Ayeti Kerimelerin Yorumu’’, Ebu Mansur Semerkandi, Matürîdî Kongresi, Tebliğleri, Erciyes Üniversitesi Tıp Fakültesi, Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları, No: 6, Yayınlayan, Hulusi Köker, Kayseri, 14 Mart 1986, s.146.

²⁶² Kamer, 54/49.

²⁶³ Zemahşeri, a.g.e, IV/441.

²⁶⁴ Elmalılı, a.g.e, VII/3654-3655.

Allah'a güvenip dayanmaktır. Allah'a tevekkül ederken hiç bir şey yapmadan olduğu gibi işleri O'na bırakmak değil, kişi sorumluluğunu yerine getirdikten sonra netice hakkında ümitsizliğe düşmeden O'nun takdir buyurduğu kadere teslim olmak gerekir.²⁶⁵

Elmalılı'ya göre, Allah evrende yarattığı her şeyi ezelde mevcut bulunan bir kaderle tayin ve tespit etmiştir. Elmalılı A'la suresinin üçüncü ayetinin kaderle ilişkili olduğunu belirterek şöyle der: Ezelde belirlenen kaderle meydana gelen varlıklar incelendiğinde, her şeyin belli bir düzen içinde ve belli bir amaca uygun olarak yaratılmış olduğu görülecektir. Meydana gelen her şeyin çok derin ve ilmi ayrıntılar içerdiğini, bunun da ancak büyük bir ilim, kudret ve irade sahibi olan biri tarafından gerçekleştirilebileceği görülmektedir. Gerçekleşen hiçbir şeyin tesadüf eseri ortaya çıkmadığı ve hepsinin de Allah Teâlâ tarafından ortaya konulan belli kanunlarla, yani ezelde var olan kaderle, belli bir sınır, bir süre, bir miktar ve bir ölçü ile meydana geldiği aşikârdır.²⁶⁶ O halde özetleyecek olursak Allah Teâlâ'nın önceden belirlenmiş olan bu kaderi; eşyayı var olmadan önce bilmesi ve yaratılmalarından evvel onlar hakkında takdir buyurmasıdır.²⁶⁷

Bu bağlamda Elmalılı'ya göre, "*hidayet etti*" sözünden anlaşılan şudur: Allah "*Her şeye hilkatini verdi ve sonra da doğruya giden yolu gösterdi.*"²⁶⁸ ayetinde olduğu gibi, her şeyi yaratılış amacına yöneltmek maksadıyla fizik kanunlarının da bu kapsam içinde yer aldığı dolayısıyla fizik kanunlarına tabii olan olayların meydana gelmesi de bu "*hidayet*" sözünün ifade ettiği manaya delildir. Elmalılı, "*hidayet etti*" sözünden kastın kâinatta var olan her şeyin meydana gelip gelmeme konusunda, Allah Teâlâ'nın dilemesiyle gerçekleşen durumdan ibaret olduğunu belirtir. Kâinatta var olan her şeyin sonlu ve sınırlı hareket içinde yok olduğuna şahit olmaktayız. Bu durum da Allah'ın bu varlıklara tayin ettiği şeydir. Bütün bu kaderi takdir eden ve her şeyin üstünde bulunan yegâne güç ve kadiri mutlak olan Allah'tır.²⁶⁹

Elmalılı, "*takdir etti*" sözünü de kader kapsamı içine alarak şöyle yorumlar: Ona göre tüm yaratılmışlar zatlarında ve sıfatlarında özelliklerine göre takdir etti

---

²⁶⁵ Elmalılı, a.g.e, VII/5063-5064.

²⁶⁶ Elmalılı, a.g.e, VIII/5744.

²⁶⁷ İbni Kesir, a.g.e, XIV/7606.

²⁶⁸ Taha, 20/50.

²⁶⁹ Elmalılı, a.g.e, VIII/5745-5747.

manasına dâhildir. Zira Allah, yerde ve gökte bulunan her varlık için belli bir hacim, miktar, zaman, şekil ve renk vererek bir kaderle sınırlandırmıştır.²⁷⁰

Elmalılı, Allah'ın her şeyi bir kaderle yarattığını Kur'an'da geçen şu ayetle delillendirmektedir: *“O ki, bütün göklerin ve yerin mülkü hep O'nundur. Gerek gökler, gerek yer ve gerekse de bunlardaki yukarı ve aşağı bütün şeylerden mülk, yani tam tasarruf yetkisi, yaratmak, yok etmek, yaşatmak; öldürmek gerektiği şekilde ve dilediği gibi buyruk ve yasaklarıyla egemen olmak, saltanat ve şahin şahlık hep O'nun, yalnız, O'nundur. Başkasına bağımlı olmadığı gibi ortaklığı da yok”*²⁷¹ Elmalılı bu ayetin tefsirinde göklerde ve yerde ne varsa hepsinin Allah'ın mülkü olduğunu ve bu mülk üzerinde de dilediği gibi her türlü tasarrufta bulunabileceğini belirtir. O, dilediğini var eden ve dilediğini yok edendir. Mülkü üzerinde böyle bir yetkiye sahip olan yalnızca Allah'tır. O'nun ne bir ortağı vardır ne de başkasına bağımlı bir hali söz konusudur. O birdir, tüm yetki ondadır ve mülk de yalnızca O'nundur. Allah, yerde ve gökte ne varsa hepsini yoktan var etmiş ve her birine belli bir kader tayin ederek yaratılış hikmetine uygun bir tarzda düzenlemiştir. Allah'ın mülkü üzerinde yaratma ve yok etmede kudreti sonsuz ve sınırsız olduğundan, hiçbir şeyin onun belirlemiş olduğu kaderin sınırını, ölçüsünü ve miktarını aşması mümkün değildir.²⁷²

Allah Teâlâ ezelde takdir edilen kesin bir hükmün olduğunu ve bunun değiştirilmesinin mümkün olmadığını ifade eden bir ayette şöyle buyurur: *“Allah'ın emri biçilmiş bir kader kaderdir.”*²⁷³ Elmalılı'ya göre Allah'ın ezelde bilinen ve takdir edilen kesin bir hükmü vardır. Ezelde Allah tarafından takdir edilmiş olan bir kader olmakla beraber, bu kader, mükellefin kudretini ortadan kaldırmaz. Elmalılı, bu durumu şu şekilde izah etmektedir: Allah Teâlâ'nın önden veya sondan bir şeyi bilmesi, yapması ve yaptırması demek değildir. Ne bilen yapmaya mecburdur ne de bilinen yapılmaya mecburdur. Elmalılı, insanın gerçek iradesinin konumunu *“emrun beyne emrayn”* ifadesiyle açıklar. Buna göre Allah irade etmeyince insan irade edemez. Fakat Allah'ın insanın irade etmesine izin vermesiyle muradını da irade etmiş olması gerekmez. Öyle ki insan, bir şey irade eder de muradına ermeyebilir. Böylece Allah, onun iradede bulunmasını irade buyurmuş, ancak muradının meydana

²⁷⁰ Elmalılı, a.g.e, VIII/5745.

²⁷¹ Furkan, 25/2.

²⁷² Elmalılı, a.g.e, V/3566-3567.

²⁷³ Ahzab, 33/38.

gelmesini irade etmemiş demektir. İnsan, ne hürriyetsiz (hiçbir iradesi olmayan), ne de sınırsız bir hürriyetle her dilediğini yapabilen biri olarak yaratılmıştır. Yani Allah'ın dilemesi, kulun hem iradesinin hem de muradının meydana gelmesini gerektirir. Bu durumda insanın hem iradesi hem de muradının meydana gelebilmesi için ilahi irade ile birleşmesi gerekir. Sonuç olarak insanın iradesi mutlak bir irade olmayıp mutlak olan Allah'ın iradesine bağlanan bir iradedir.²⁷⁴ Dolayısıyla nihayetinde, Allah tarafından tayin ve takdir edilen kader, kişinin başına gelecektir. Ancak buna rağmen bu durum kişinin sorumluluğunu ortadan kaldırmaz. Çünkü Allah Teâlâ'nın ezeli ilminde mevcut bulunan kader, kişinin iradesi doğrultusunda yazılmış (takdir ve tayin edilmiş) olan kadedir.²⁷⁵

Aynı ayet bir kısım müfessirler tarafından da şöyle yorumlanmıştır: Zemahşeri, “*Allah'ın emri biçilmiş bir kadedir*” ifadesiyle Allah tarafından önceden takdir olunmuş bir kaderin yerine getirilmesi gereken bir hüküm olduğunu belirtir.²⁷⁶ Taberi, “*Allah'ın emri biçilmiş bir kadedir*” cümlesiyle bütün varlıklar yaratılmadan evvel Allah'ın emredeceği ve nehyedeceği her şeyin onun ilminde mevcut olduğu şeklinde yorumda bulunmaktadır.²⁷⁷ Nesefi ise “*Allah'ın emri biçilmiş bir kadedir*” ayetiyle ilgili olarak, kaderde var olan herhangi bir şey meydana geldiğinde, insanın bunun üzerinde fazlaca düşünmemesi gereken bir hüküm olduğunu²⁷⁸ belirtir. Daha açık bir ifade ile Nesefi'nin burada kastettiği şey, Allah'ın ezeli ilminde belirlenmiş olan kaderde var olan herhangi bir şey meydana geldiğinde, bunun detaylarının sorgulanmaması gerektiğini ifade etmeye çalıştığını görmekteyiz.

2.4. Kulun İrade Hürriyeti ve İlahi İradeye Göre Yeri

Elmalılı, insan iradesinin ne olduğunu ve bu iradenin nasıl gerçekleştiği, sınırlarının ne olduğu hususunda akla gelebilecek bazı sorular ışığında sonuçları analiz eder. Böylece O, bu soruların kaynağının ne olduğunu, insanların bu irade ile

²⁷⁴ Elmalılı, a.g.e, VIII/2627-2628. Ayrıca bkz. Sabri Yılmaz, “Elmalılı'ya Göre Kader İnancı ve İnsan Hayatındaki Yeri”, *Günümüz İnanç Problemleri, İlahiyat Fakülteleri Kelam Anabilim Dalı Sempozyumu*, 7-9 Eylül 2001, Erzurum, s.174.

²⁷⁵ Elmalılı, a.g.e, VI/3904-3905.

²⁷⁶ Zemahşeri, a.g.e, III/553.

²⁷⁷ Taberi, Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Kuşeyri b. Ğalip el Amili Ebu Cafer et-Taberi, “*Camiul Beyan fi Te'vilil Kur'an*”, Müessesetü'r Risale, Muhakkik, Ahmet Muhammed Şakir, 1. Baskı, 2000, XX/276.

²⁷⁸ Nesefi, a.g.e, III/133.

nasıl bir hataya düştüğünü ve sonuçlarının nelere mal olduğunu ortaya koymaya çalışır.

Ona göre acaba Allah Teâlâ, insanları irade sahibi kıldıktan sonra geleceğin mukadderatını (kaderini), onlara tefviz (havale) etmiş ve kendisi de yüce makamına çekilmiş değil midir? Allah Teâlâ yaratılan âlemin ezeli olması yönünden Rabbi olsa da şu anda insanların işlerine bilfiil müdahale etmemiş ve geleceğin de dolaylı Rabbi olmuş olmaz mı? Geçmişin sahibi Allah iken, şimdiki zamanın ve istikbalin, bu günün ve yarının hâkimi, irade sahipleri olmaları icap etmesi gerekmez mi? Dolayısıyla da irade sahipleri alacağını zorla almak ve mesuliyet korkusundan uzak kalmak için mukadderatını kendisinin belirleyip istikbalin ‘yaptığından sorguya çekilmez’ hâkimi olmaya çalışması gerektirmez mi?²⁷⁹

Elmalılı bu ve benzeri soruları zihninde taşıyanların sahip oldukları cüzi iradeye, mutlak bir irade ve her türlü sınırlamadan uzak bir tercih ve bir yaratıcı güç değeri vererek kendilerini kayıtsız-şartsız her şeye kadir olduklarını zannettiklerini söyler. O, böyle düşünenleri kendilerini sınırsız bir hürriyetle hükmeden birer faili muhtar (her istediğini yapmakta serbest olan) gibi görüp davranmakla bir şirkin iddiasında olduklarını söyler. Elmalılı, böyle bir şeyi düşünmenin ise Allah’a şirk koşmakla eşdeğer olduğunu ifade eder. Zira insanların uğradıkları felaketlerin, yaşanan zulümlerin ve haksızlıkların kaynağının bu yanlış ve çarpık zihniyetin sonucu olduğunu belirtir.²⁸⁰

Elmalılı’ya göre, eğer Allah’ın adalet ve rahmetinin bir sonucu olarak bu iradenin üzerindeki düzenlemeler olmasaydı insanlık âlemi üç gün içinde bir birini yer bitirirdi. Elmalılı, insanın yaşamında ve onun iradesinin dışında her an yeni şeylerin meydana geldiğini dolayısıyla gücü kendisinde zanneden kişilerin bir anda ilahi irade ile zavallı duruma düşürüldüğünü söyler. Böylece kendini faili muhtar görenler artık ne o güçlerin maliki ne de sahibi olurlar. Bu ve benzeri örnekler aslında şunun anlaşılmasını sağlar: İnsanın ne kendisi, ne hayatı, ne geçmişi ne de gelecekteki hiçbir şeyin kendisinin olmadığını ve her şeyin ipinin Allah’ın elinde bulunduğu ve yalnızca onun mülkü olduğu ortaya çıkmış olur.²⁸¹ Zira kulun iradesinin, Allah’ın iradesinden büsbütün ayrı ve ona muhalif olabilecek derecede

---

²⁷⁹ Elmalılı, a.g.e, I/79.

²⁸⁰ Elmalılı, a.g.e, I/79.

²⁸¹ Elmalılı, a.g.e, I/80.

muhtar ve müstakil olduğunu zannetmek de Allah Teâlâ'nın âlemlerin Rabbi olduğunu inkâr etmekten başka da bir şey değildir.²⁸²

Elmalılı'ya göre nefsi beşer, kuvvet buldukça sürekli olarak hep “ben” der, acze (zorda kalınca) de hep “sen” veya hep “O” demek ister. Oysa bunların hiç birinin doğru olmadığını hakikatin ise ne öyle ne böyle “emrun beyne emrayn” tabiri ile ikisi arasında olduğunu söyler. Yani O, insanın, cisim ile ruhun, akıl ile kalbin, kabiliyet ile iş görmenin, ıztırar (mecbur bırakılan) ile ihtiyarın birleştiği bir varlıktır. Ona göre, insan, ne cebr-i mutlak ne de fail-i mutlak (her istediğini yapabilen) tır. Kısaca onun, “emrun beyne emrayn” arasında bir yerde olduğunu ifade eder.²⁸³

Elmalılı, kulun iradesini “emrun beyne emrayn” çerçevesinde açıklamak maksadıyla şu iki ayetin üzerinde ısrarla durmaktadır:

“ *Siz ancak Rabbinizin dilemesi sayesinde dileyebilirsiniz.*”²⁸⁴ “*Sizden doğru yolda gitmek isteyenler için (o bir öğüttür.)*”²⁸⁵ Elmalılı, burada Kur'an'ın asıl maksadının doğru yolda olmak isteyenlere doğruya giden yolu anlatmaktır. Ayette her ne kadar genel olarak zikir ve fikir yükümlülüğü anlamında tüm akıl sahiplerine hitap etmiş olsa da özelde doğru yolda gitmek isteyenlerin dilemesine bağlandığını ileri sürer. Öyleyse yükümlülük ihtiyari işlerle ilgilidir. O'na göre kişinin hakkı ve hakikati bulabilmek için fikrini hakka açması ve hayrı kazanmak için de iradesini hayra yöneltmesi şarttır. Ancak O, bunların yanında şunun da bilinmesinde fayda olacağı kanaatini taşımaktadır: Kişinin salt dilemesiyle başarının meydana gelmesinin pek mümkün olmayacağını ifade eder. Elmalılı, kulun zikir ve öğütten faydalanabilmesi için doğru yolda gitmeyi dilemesinin de şart olduğunu söyler. Ancak burada şu hususunda altını çizer: Kul, irade ve dilemesinde tamamen özgürse ve eğer doğru yolda olmayı da dilemek isterse hemen dileyebilir. Ancak yalnızca dilemekle artık doğru yol üzerinde olduğunu düşünmek doğru değildir. Zira Elmalılı “*Her insanın ettiğini kendi boynuna taktık*”²⁸⁶ ayetini işaret ederek ayetin içerdiği mana bakımından her insanın sorumluluğu gereği kaderini kendi dilemesine bağlanarak kendi boynuna geçirilmiş olmakla, o kader de, bütün illet ve sebepler insanın dilemesinden ibaretmiş gibi bütün başarı da insanın kendisine verilmiş

²⁸² Elmalılı, a.g.e, VIII/5629.

²⁸³ Elmalılı, a.g.e, I/80.

²⁸⁴ İnsan, 76/30.

²⁸⁵ Tekvir, 81/28-29.

²⁸⁶ İsra, 17/13.

değildir. O'na göre kişinin doğruya ulaşmada başarılı olabilmesi için dilemenin şart olduğunu, fakat bununla beraber şu hususun da unutulmaması gerektiğini belirtir: Kişinin kendi işlerinde başarının yalnızca kendisindenmiş gibi bir vehme kapılarak işlerinde tamamen hâkim olmuş gibi bir yanılığa kapılmanın da doğru bir davranış olmadığını ifade eder.²⁸⁷

Elmalılı, “Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz”²⁸⁸ ayetinden birkaç mananın çıkarılması mümkündür. Ancak kendisine göre bu ayetin asıl maksadının doğru yolda olmayı dilemek üzere bir hatırlatma ve bir öğüttür. Diğer manaların ise ikinci derecede olduğunu belirtir. Burada zikredilen dilemenin mutlak anlamda bir dileme gibi görünmekle beraber, aslında bu dileme, ‘doğru yolda olmayı dilemek’ sözün akışı gereğidir. Bununla beraber siz dilemiyorsunuz, doğru yolda olmak istemiyorsunuz. Ancak doğru yolda olmanızı dileyip de sizi bunu dilemeye mecbur etmesi hali dışında. Bunda “şimdi dilemiyorsunuz” da “Allah’ın ilerde dilemesi” demek olur. Ancak bu durumda hitap, sadece doğru yolda olmak istemeyenlere yapılmış olur. Allah’ın dilemesine de “*Dilersek gökten üzerlerine bir ayet indiriveririz de ona boyunları eğile kalır.*”²⁸⁹ gibi mecbur bırakan bir dileme manası verilmiş olur. Elmalılı’ya göre Mutezile bu manayı esas almıştır. Ancak Ona göre, burada doğru yolda olmak isteyenlere bir öğüt verilmemiş, sadece istemeyenlere hitap ile bir korkutmanın yapılmış olduğunu belirtir. Elmalılı, bu mananın ise “*Sizden doğru yolda olmak isteyenler için*” şeklinde ayetin akışına uymadığını dile getirir. O, buna uygun olan hitabın genel veya doğru yolda olmak isteyenlere yöneltilmiş olarak doğru olma noktasında kulun dilemesinin Allah’ın dilemesiyle beraber olduğunu ifade etmektedir.²⁹⁰

Kısaca şunu diyebiliriz: Elmalılı’ya göre, Allah’ın iradesi olmadan bir şeyin meydana gelmesi mümkün değildir. O, her şeyin maliki olup mülkünde her istediğini yapandır. O, dilemedikçe bir şeyin meydana gelmesi mümkün olmadığından insanın irade etmesi, muradı, başarı ve başarısızlık, hidayete ermesi ve dalalet düşmesi de dâhil olmak üzere hepsi ilahi iradeye bağlıdır. O, âlemlerin Rabbi olduğundan

---

²⁸⁷ Elmalılı, a.g.e, VIII/5625.

²⁸⁸ İnsan, 76/30.

²⁸⁹ Şuara, 26/4.

²⁹⁰ Elmalılı, a.g.e, VIII/5626.

mülkünde bir şeyin meydana gelmesi için O'nun dilemesi şarttır. O, dilemeden hiçbir şey meydana gelmez.

Nesefi'nin de aynı ayetle ilgili benzer bir görüşünün olduğunu görmekteyiz: “Allah'ın dilemesi olmadıkça siz dileyemezsiniz” ayetiyle Allah Teâlâ, kişi herhangi bir fiili gerçekleştirmek istediğinde Allah'ın dilemesi olmadan o fiilin gerçekleşme imkânının olmadığını ifade eder.²⁹¹

Fahreddin er-Razi ise “Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz” ayetini yorumlarken, Allah bir şeyi dilemedikçe kulun o şeyi yapmasını imkânsızdır. Burada Allah'ın dilemesi, kulun dilemesini zorunlu hale getirmektedir. Bu da zorunlu olarak cebri bir iradenin varlığını ortaya koymaktadır. Oysa Fahreddin er-Razi'ye göre Allah Teâlâ başka bir ayeti kerime de “*Ve de ki: O hak Rabbimizdendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin*”²⁹² buyurmak suretiyle kulun irade etmesini tamamen kişinin kendi hür iradesine bıraktığını ifade eder. Dolayısıyla kulun sorumlu olması için kişinin imanı ya da küfrü seçme tercihinin kendisinde olması gerektiğini dile getirir. Bu nedenle Fahreddin er-Razi sonuç olarak eylemi belirleyen Allah değil de, kulun kendisidir, görüşü ileri sürerek kanaatini belirtir.²⁹³

İnsan yapısı itibariyle dilediği şeyi yapmaya müsaittir; ancak yapmaya mecbur değildir. Akıllı olan her insan özgür bir iradeye sahip olup kendisinde arzuladığı şeyi yapma kudreti de vardır. Bu iradesini kullanırken evrende var olan iyi kötü, doğru yanlış ve faydalı zararlı gibi aralarında ayırım yaparak en iyi olanı seçmeye çalışır. Bu, her insana doğuştan verilen hazır bir yapıdır. Bu durum her insan için aynı şekilde çalışır. Ama seçim yaparken iyi olanı değil de kötü olanı tercih etmek insanın aldığı eğitim, içinde yaşadığı şartlar, dini ve ahlaki ön kabulleriyle ilgilidir. Zira her insan için belirlenen süreçlerin dışında bireysel anlamda belli bir insan için belirlenen bir şey yoktur.²⁹⁴ Allah Teâlâ her insana bir güç vermiştir. Bu güçle insanın iyilik veya kötülük yapması kişinin elindedir. İşte kul tarafından iyiliğin ya da kötülüğün işlenebilme imkânı katedir. Aynı şekilde

---

²⁹¹ Nesefi, a.g.e, III/583.

²⁹² Kehf,18/29.

²⁹³ Razi, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer b. el-Hassan el-Huseyn et-Temimi Fahreddin er Razi, “*Mefatihul Gayb*”, XXX/761, Beydavi, Nasiru'd din Ebu Sait Abdullah b. Muhammed eş-Şirazi el- Beydavi, “*Envar't Tenzil ve Esraru'tTe'vil*”, Tahkik, Muhammed Abdurrahman el-Mura'şali, Daru İhyai't Turasil Arabi, Beyrut, H.1418, 1. Baskı, (el Mektebetuş-Şamile) s. 431.

²⁹⁴ Düzgün, Şaban Ali, a.g.m, s.5-6.

Allah'ın insana Peygamber göndermesi, emir ve nehiylerde bulunması insan hürriyetinin en açık delilidir.²⁹⁵

Kur'an'da pek çok ayet, insan özgürlüğünün varlığını açıkça ortaya koymaktadır: *“Ve de ki: O hak Rabbimizdendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin”*²⁹⁶, *“Kim yararlı iş işlerse kendi lehinedir. Kim de kötülük işlerse kendi aleyhinedir”*²⁹⁷, *“Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez. İnsan ancak çalıştığına erişir.”*²⁹⁸ Bu ayetlerden de anlaşıldığı gibi Allah, iman etmeyi ve inkârı tümüyle insanın iradesine ve tercihinin bırakmıştır. İnsanın diğer yapıp ettiklerini de iradesine ve seçimine bağlamaktadır.²⁹⁹ Kul irade sahibi olduğunu, zorunlu fiilleri ile isteğe bağlı eylemleri arasındaki farkı anlayarak öğrenebilir. Örneğin elimizin kendi isteğimizle meydana gelen hareketi ile titremeden dolayı meydana gelen hareket arasındaki farkı biliriz. Böylece birinci hareket kendi irademizle, ikincisi ise bir sinir hastalığından meydana gelmektedir. Evet, her iki durum da Allah tarafından takdir edilmiştir. Ancak insanın iradesi dışında tercihi ve arzusu olmadan meydana gelen şeyler olduğu için sorumlu değildir. Sorumluluk, insanın özgür iradesi ile yaptığı eylemleri nedeniyledir.³⁰⁰ Nitekim eğer Allah tarafından insan için her şey belirlenmiş olsaydı insanın yaşamında keşke şöyle değil de şöyle yapsaydım diye bir şey olmazdı. Bu keşkelerin insan hayatındaki varlığı da bize insanın kendi yapıp ettiklerinin tümü insanın kendisi tarafından kontrol ettiğini göstermektedir.³⁰¹ Eğer kul, fiillerinin gerçek sahibi olmamış olsaydı Allah'ın kullarına doğru yolu göstermek maksadıyla peygamberler göndermek ve kitaplar indirmek faydasız olurdu. Zira böyle bir durumda insanın bizzat kendisinin yaptıklarının dışına çıkabilmesi veya kendi karakter ve huyunu değiştirmesi mümkün olmazdı. Bu durumda Allah'ın insana peygamberleri ve kitapları göndermesi ve bunlar aracılığıyla bazı şeyleri emretmesi bazılarını da yasaklaması abes olurdu. Oysa Allah Teâlâ boş ve gereksiz işleri yapmaktan münezzehtir.³⁰² Öyleyse Allah'ın Resuller

---

²⁹⁵ Akbulut, Ahmet, a.g.m, s.149-150.

²⁹⁶ Kehf,18/29.

²⁹⁷ Fussilat, 41/46.

²⁹⁸ Necm, 53/38-39.

²⁹⁹ Düzgün, Şaban Ali, a.g.m, s.6.

³⁰⁰ Aydın, Ömer, a.g.m, s.80.

³⁰¹ Düzgün, Şaban Ali, a.g.m, s.6.

³⁰² Keskin, Halife, a.g.e, s.179.

göndermesi, kitaplar indirmesi ve bunlarla emirlerde bulunması ve yasaklar koyması insanın hür olduğuna delalettir.³⁰³

Kur'an, gerek insanın kendisinde olsun gerekse de dışında olsun meydana gelen olaylarla ilgili olarak ilahi iradenin değişmez olduğunu ifade eder. Ancak bunun bu şekilde ifade edilmesiyle insanın cüzi iradesiyle yaptıklarından sorumlu tutulmayacağı anlamına gelmez. Kur'an-ı Kerim'de İlâhi irade ile cüzi irade ne birbirlerini yok sayarlar ne de ayrı tutarlar. Cüzi iradeyi de elbette yaratan Allah'tır. Ancak cüzi iradenin işleyebilmesi için Allah'ın irade etmesi gerekir. Cüzi iradenin gerçekleştirmek istediği ya da istemediği olaylar Allah Teâlâ'nın ezeli ilminde belirlenen kadere uygun olmalıdır ki gerçekleşebilsin. Zira evrende meydana gelen her şeyi sevk ve idare eden O'dur. Her şey Allah'ın ezeli ilminde belirlediği temel kanuna göre hareket eder. Onun dışında bir şeyin var olması mümkün değildir.³⁰⁴ Nitekim Allah bu durumu Kur'an'da birden fazla ayette şöyle ifade eder: *“Allah'ın izni olmadıkça hiçbir kişinin iman etmesi mümkün değildir.”*³⁰⁵ Ancak Kur'an *“Her şey Allah'tandır”*, derken hemen akabinde insanın sorumluluğunu da hatırlatarak şöyle buyurmaktadır: *“İyilik olarak isabet eden Allah'tandır, sana isabet eden kötülük nefsendendir.”*³⁰⁶

Elmalılı'ya göre Allah, irade-i mutlak ve ihtiyar-ı mutlak sahibi olup, dilediğini yapandır. Bu nedenle ilahi iradenin dışında herhangi bir şeyin varlığa çıkması mümkün değildir. Elmalılı, ilahi iradenin genel bir irade olduğunu vurgulayarak bu iradenin varlık âleminin tümünü içine alan bir irade olduğunu da ifade eder.³⁰⁷ O'na göre, Allah'ın meşiet ve iradesinin dışında bir şeyin meydana gelmesi mümkün değildir. Allah'ın dilediği şey gerçekleşir, dilemediği şey de gerçekleşmez. Allah'ın varlıklar için takdir buyurduğu kader³⁰⁸ ezelde ne ise aynen öyle gerçekleşir. Nitekim bu hususta Allah Teâlâ Kur'an'ın pek çok ayetinde şöyle buyurmaktadır: *“De ki: “Ey mülkün sahibi Allah'ım! Mülkü dilediğine verirsin, dilediğinden de alırsın. Dilediğini güçlü, dilediğini de zelil edersin.”*³⁰⁹ *“Eğer*

³⁰³Akbulut, Ahmet, a.g.m, s.150.

³⁰⁴ Aral, Namık Zeki, a.g.m, s.21-22.

³⁰⁵ Yunus, 10/100; Ayrıca bkz. Teğabun, 64/11; Nisa, 4/78.

³⁰⁶ Nisa,4/78.

³⁰⁷ Yılmaz, Sabri, a.g.e, s.172.

³⁰⁸ Enâm, 6/2.

³⁰⁹ Al-i İmran,3/26.

Rabbin dileyseydi yeryüzünde kim varsa hepsi toptan Allah'a iman ederlerdi."³¹⁰
*"Allah'ın izni olmadıkça hiçbir kimsenin iman etmesi mümkün değildir."*³¹¹
*"Rabbiniz sizi çok daha iyi bilir. Dilerse tövbeniz sebebiyle size merhamet eder, dilerse azap eder"*³¹² *"Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz."*³¹³ Bu ayetlerin müfessirler tarafından genellikle aynı şekilde yorumlandığı görülmektedir. Allah'ın izni, iradesi, tevfiği ve lütfu olmadan kişinin iman etmesinin mümkün olmayacağını belirtmişlerdir.³¹⁴ Aynı şekilde *"Allah dileyseydi, elbette hepinizi doğru yola iletirdi."*³¹⁵ ayetiyle de Allah'ın Hz Peygambere hitaben bu konuda kendisini zorlamaması gerektiğini, zira kulun hidayeti Allah'ın iradesine bağlı olduğunu dile getirilmiştir.³¹⁶

Elmalılı, ilahi iradenin iki ayrı tecelli şeklinin varlığından bahseder: Birincisi hiçbir şarta ve nede bağlı olmadan doğrudan doğruya ortaya çıkan ilahi iradedir. İlahi iradenin bu tecelli türü zorlayıcı olduğundan insanın bu ilahi irade sonucunda ortaya çıkan fiillerinden sorumlu değildir. Zira bu ilahi tecelli şeklini insanın bilmesi ve idrak etmesi de mümkün değildir. İkincisi ise ilahi iradenin sebeplere, şartlara ve kulun iradesine bağlı olarak hükmünü icra eden tecelli türüdür. İlahi iradenin bu tecelli şeklinde herhangi bir zorlamadan bahsetmek mümkün değildir. Burada sadece mükellef tutma söz konusudur. Bu nedenle insana da cüzi irade verilmiştir.³¹⁷

Elmalılı, cüzi irade ile yaratılan insanın ilahi irade karşısındaki yerini "emrun beyne emrayn" ifadesiyle açıklar. Elmalılı'nın bu ifadesiyle insan, bir yönüyle hür, öbür yönüyle de ilahi iradeye bağlıdır. İnsanda hürriyet ile mecburiyet bir arada bulunduğu yapıp ettiklerinden sorumlu tutulmaktadır. Elmalılı, Allah'ın insan hakkındaki takdiri, insanın ne yapacağını kesin olarak belirlemesi değildir. Onun neler yapabileceğinin sınırlarını ve imkânlar sahasını tespit etmektir.³¹⁸ Burada ilahi iradenin konumu adeta kulun iradesinden hemen sonra gelir. Elmalılı'nın şu sözleri durumu daha anlaşılır hale getirmektedir: Allah dilemeden

---

³¹⁰ Yunus, 10/99.

³¹¹ Yunus, 10/100.

³¹² İsrâ, 17/54.

³¹³ İnsan, 76/30.

³¹⁴ Zemahşeri, a.g.e, 2/372; Beydavi, a.g.e, 216; Taberi, a.g.e, XXIV/119.

³¹⁵ Enâm, 6/149.

³¹⁶ Beydavi, a.g.e, 463; Taberi, a.g.e, 12/212.

³¹⁷ Yılmaz, Sabri, "Elmalılı Tefsirinde Kader Problemi", İzmir, 1997, s.173.

³¹⁸ Yılmaz, Sabri, "Elmalılı Tefsirinde Kader Problemi", s.78.

sizin bir şey yapamayacağınız nasıl apaçık ise Allah'ın bazı şeyleri de sizin dilemeniz üzerine halk ettiği de apaçıktır. Allah Teâlâ kulun sorumlu tutulmasının nedeni olarak insanın dilemesini göstermektedir. Görüldüğü gibi Ona göre, İlahi iradenin mutlak bir irade olduğu ancak bununla birlikte insanların kendilerine verilmiş olan cüzi irade ile hareket etmelerine engel teşkil etmediği de görülmektedir. Zira Allah'ın mutlak iradesi, kullarını zorlayarak yalnızca bir tarafa yönlendirmez, sınırlı da olsa kullarını özgür bırakıp dilediklerini seçerek ona göre davranmalarına fırsat verir.³¹⁹

Elmalılı'ya göre söz konusu ayette insanın dileme hakkına sahip olduğunu ancak bu dilemenin mutlak anlamda bir dileme (sınırsız bir dileme) olmadığını ve bu dilemenin de Allah'ın dilemesine bağlı bir dileme olduğunu söyler. Bu nedenle kul, kendi kaderini kendi irade ve dilemesi doğrultusunda gerçekleştiremez. Zira kul, Allah'ın dilemesine bağlı bir iradenin sınırları içinde hareket ederek davranışlarından sorumlu olmaktadır. Oysa Allah için sınırlı bir iradeden bahsetmek mümkün değildir. O, hiçbir kayda bağlı olmadan dilediğini dilediği şekilde gerçekleştiren bir irade ve kudrete sahiptir.³²⁰ Bu kaderin değişmesi, geciktirilmesi ya da erkene alınması söz konusu değildir.³²¹

İnsanın hür iradesi ve kendi takdiri ile neden olduğu ve böylece meydana gelen işler de O'nun ezeli ilminde mevcuttur. Ve yine Allah Teâlâ bunları da bilmektedir. Ancak O'nun bunları bilmesi demek insanların da bunları yapmak zorunda olduğu anlamına gelmez. Zira insan kendi iradesi ve arzusu ile bunları seçmiş ve tercihte bulunmuştur. İnsanın iradesine bağlı işlerin var olmasında insanın arzusu, çabası ya da kusuru mutlaka vardır. Bundan dolayı kötü sonuçlar doğuran bazı olayların meydana gelmesi insanın kendi arzusundan veya kusurundan kaynaklanır. İnsan bazen bilerek ya da bilmeyerek bazı şeylerin meydana gelmesini arzular. Ancak işin gerçek mahiyetini bilmediğinden kendisi hakkında hayırlı olup olmadığını idrak edemez. Fakat insanın bu isteğini ve arzusunu ısrarla ifade etmesi sonucunda Allah Teâlâ'da kulunun bu isteğini meydana getirir. Oysa bazen insanın çok arzuladığı şey kendisi hakkında kötü sonuçlar doğurabilir. Bunun da birinci nedeni kulun kendisidir. Çünkü insanın kendisi o şeyin olması için arzulayarak çaba

³¹⁹ Yılmaz, Sabri, "Elmalılı Tefsirinde Kader Problemi", s.174.

³²⁰ Elmalılı, a.g.e, VIII/5515.

³²¹ A'raf, 7/34.

gösterir.³²² Nitekim Nisa suresinde Allah şöyle buyurmaktadır: “*Onlara bir iyilik erişirse ‘Bu Allah’tandır’ derler, bir kötülüğe uğrarlarsa, ‘Bu, senin yüzündendir’ derler. (Ey Muhammed) De ki: ‘Hepsi Allah’tandır.’*”³²³ , “*(Ey insanoğlu!) sana gelen her iyilik Allah’tandır, sana gelen her kötülük de kendindedir.*”³²⁴ Elmalılı bu ayeti şu rivayeti naklederek açıklamaya çalıştığını görüyoruz: Hz. Peygamber Medine’ye ilk teşrif ettiğinde onunla beraber şehirde bolluk ve ucuzluk meydana gelmişti. Ancak daha sonra Hz. Peygamberin İslam’ı davet etmeye (tebliğ etmeye) başlamasıyla beraber Yahudilerin bu davete olan inatları ve münafıkların gün yüzüne çıkmalarıyla Medine’de kıtlık ve pahalılık görülmeye başlamıştır. Elmalılı, bu durumun Müslümanların Medine’ye gelmelerinin nüfusunun artmasında etkili olduğu ve bunun da doğal bir sonucu olarak kıtlık ve pahalılığın olabileceğini söylemekle beraber asıl nedenini şöyle açıklar: “*Biz hangi ülkeye bir Peygamber gönderdiysek, ora halkını (Peygamberlere başkaldırdıkları için bize) yalvarıp yakarsınlar diye mutlaka yoksulluk ve darlıkla sıkılmışızdır*”³²⁵ ayetinde Allah Teâla’nın herhangi bir memlekete her ne zaman bir peygamber gönderdiyse ilk başta böyle bir durumun kaçınılmaz olduğunu ve bunun da sünnetullahın bir parçası olduğunu ifade eder. İşte Medine’de de Hz. Peygamber tam da böyle bir süreci yaşarken, yani İslam’ı davet etmeye başlamışken kıtlık ve pahalılığın ortaya çıkması üzerine Yahudiler ve Münafıklar darlığı ve kıtlığı Hz. Peygambere, bolluğu ve ucuzluğu da Allah’a isnat etmişlerdir.³²⁶

“*Hepsi Allah’tandır*” ifadesini Elmalılı şöyle yorumlar: İyi de kötü de Allah’ın yaratması ve takdiri ile meydana gelir. İyilik, Allah’ın kuluna olan ihsanıdır. Kötülük ise Allah’ın kullarından yardımını kesmesidir. Yahudiler ve Münafıklar durumu böyle anlayacaklarına Allah tarafından kendi başlarına getirilen felaketleri Hz. Peygambere yüklemeye çalışırlar.³²⁷

Elmalılı’ya göre insana isabet eden her iyilik, menfaat ve mükâfat Allah’tandır. Kişi ister çalışarak kazansın isterse de çalışmadan kazansın. Kendisine ulaşan her iyilik Allah’tandır. Zira bir şeyin meydana gelebilmesi ancak O’nun dilemesi ve takdiri ile olur. Ona göre, Allah’ın varoluş yasına uymayan bir şeyin

³²² Ateş, Süleyman, a.g.m, s.51.

³²³ Nisa, 4/78.

³²⁴ Nisa, 4/79.

³²⁵ Araf, 7/94.

³²⁶ Elmalılı, a.g.e, II/1395-1396.

³²⁷ Elmalılı, a.g.e, II/1396.

meydana gelmesi mümkün değildir. O halde, insanın çalışmadan kendisine verilen iyilikler Allah'ın ihsanı olduğu gibi, insanın kendi iradesini kullanarak kendisine verilen iyilikler de Allah'ın takdir ve yaratmasına uygun olduğundan yine O'nun bir ihsanı olarak kabul etmek gerekir. Bu nedenle insanın kendisinden kaynaklı bir durum olsun ya da olmasın her türlü iyilik Allah'tan bilinmelidir. Başına gelen kötülük ise "Hepsi Allah'tandır" ifadesi gereği yine Allah'tan olduğuna inanmak gerekir. Ancak insanın kendi nefsinden, kusurundan, aşırı hırs, arzu ve isteğinden de kaynaklanmaktadır. Elmalılı, kötülüğün kuldan kaynaklı olması durumu ile ilgili olarak şöyle ifadelerde bulunur: Kötülük, yaratma yönüyle Allah'a, dileme, arzu ve istek yönüyle de kul sorumlu olduğundan insana nispet edilir. Yani kötülüğün meydana gelmesinde insanın tercihi belirleyen konumundadır. Bu anlamda kötülüğün oluşmasında birinci derecede insanın fiili istemesi, arzulaması, kusuru veya acizliği yatmaktadır. Çünkü kötülüğün ortaya çıkıp çıkmaması insanın belirlediği tercihe bağlıdır. Dolayısıyla kötülüğü başlatan birinci sebep insanın kendisi olduğundan sorumluluk da ona aittir. İnsan başına gelecek olan kötülüklerin olacağını bazen bilerek bazen de bilmeyerek ısrarla arzular ve olması için çaba sarf eder. Allah Teâlâ'da kulun bu isteğini geri çevirmez ve böylece istenen durumu Allah halk eder.³²⁸ Nitekim Allah Teâlâ bu durumu: "*Başınıza gelen herhangi bir musibet kendi ellerinizle yaptığınız yüzündendir.*"³²⁹ buyurmak suretiyle en güzel şekilde ifade eder. Birçok müfessir ise Allah Teâlâ'nın bu ayetle ifade etmek istediği şeyin yalnızca günahkârlara bir hitap olduğu şeklinde fikir birliği içinde olduklarını görmekteyiz.³³⁰

Elmalılı, yukarıda zikredilen ayette geçen hitabın doğrudan doğruya günahkârlar hakkında olduğunu ifade etmekle beraber Allah Teâlâ'nın imtihan gereği günahkâr olmayan kullarının da başına musibetler getirdiğini ifade eder³³¹ Nitekim bu konuda Allah'ın Kur'an da şöyle buyurduğunu söyler: "*And olsun sizi biraz korku, biraz açlık ve biraz da mallardan, canlardan ve mahsullerden yana eksiltme ile imtihan edeceğiz. Sabredenlere müjdele*"³³² Elmalılı'ya göre, bu nedenle her ne şekilde olursa olsun kötülüğün birinci kaynağı ve sorumlusu insanın kendisi

³²⁸ Elmalılı, a.g.e, II/1397-1398.

³²⁹ Şura, 25/30.

³³⁰ Zemahşeri, a.g.e, IV/229-230.

³³¹ Elmalılı, a.g.e, VI/4245.

³³² Bakara, 2/155.

olduğunu iddia eder. İnsan kötülüğü kendisinden bilmeli ve bununla beraber ‘yaratma yönüyle’ de Allah’tan olduğunu da unutmamalıdır. Nihayetinde Elmalılı ‘*Her şey Allah’tandır*’ ayetini zikretmekle beraber burada Allah’ın herhangi bir zorlamadan/dayatmadan bahsedilemez. O’na göre ayetten ne zorlama ne de serbestlik anlaşılmalıdır. İkisi arasında bir durumun varlığı söz konusudur. Yani bir adalet ve aynı zamanda bir sorumluluk anlaşılmalıdır.³³³

Burada iyiliğin Allah’tan, kötülüğün ise kişinin nefsinden olması, iyiliği Allah’ın, kötülüğün ise nefsin telkin ettiğini ortaya koymaktır. Hepsinin Allah’tan olması meselesine gelince, iyiliğin ve kötülüğün bizzat kendisi değil, kanunların Allah tarafından konulduğunu ifade etmektedir.³³⁴ Elmalılı’ya göre, yukarıda zikredilen ayette ‘*Allah dileseydi, elbette hepinizi doğru yola iletirdi.*’³³⁵ Allah herkesin topluca hidayetini dilememiştir. O’na göre, Allah hidayet isteyeneye hidayet, sapıklık isteyeneye sapıklık dilemiştir. Yoksa müşriklerin, suçlu ve yalancılardan gerçekte var olmalarından, Allah’ın bunları yaratması ve kendi dilekleri olan inkârlarını irade etmiş olmasından, o şirk ve yalanın Allah’a ve O’nun rızasına isnat edilmesi gerekmez. Allah katında suçlunun suçluluğu gerçek olduğu gibi İlahi iradeye de uygundur, ancak rızasına uygun değildir. Oysa burada müşriklerin ileri sürdükleri yalan ne Allah’ın rızasına ne de iradesine uygundur. Zira eğer onların iddia ettikleri Allah’ın iradesine uygun olsaydı, bu durumda o, yalan olmaz gerçek olurdu.³³⁶

Elmalılı’ya göre Allah’ın izni olmaksızın hiçbir musibet kula isabet etmez. Kulların başına gelenler iyi olsun veya kötü olsun meydana gelen her şey Allah’ın bilgisi ve izni dâhilinde gerçekleşir. Allah’ın izni olmadan hiçbir gücün istemesi veya çabası ile herhangi bir kimseye bir musibet isabet etmez. Nitekim Kur’an’da Allah Teâlâ bu hususta şöyle buyrulmaktadır: ‘*Allah’ın izni olmayınca hiçbir musibet isabet etmez. Kim Allah’a inanırsa Allah onun kalbini doğruya götürür. Allah, her şeyi bilendir.*’³³⁷ Fahreddin er-Razi de bu ayeti şöyle yorumlamaktadır: ‘*Allah’ın izni olmadıkça*’ ifadesi Hasan Basriye göre ‘*Allah’ın emri olmayınca*’ anlamındadır. İbni Abbas ise bu ifadeye, ‘*Allah’ın ilmi ve kazası olmaksızın*’

³³³ Elmalılı, a.g.e, II/1398.

³³⁴ Akbulut, Ahmet, a.g.m, s.150.

³³⁵ Nahl, 16/93.

³³⁶ Elmalılı, a.g.e, III/2087-2088.

³³⁷ Teğabun, 64/11.

anlamını vermiştir. Ayette geçen “*O’nun kalbini doğruya iletir*” cümlesine gelince bu, ‘Musibetler esnasında...’, ölürken, hastayken, fakirken, kıtlık ve benzeri durumlarda demektir. Böylece kişi, başına gelen her musibetin Allah’tan olduğunu bilir, O’nun hükmüne teslim olur ve O’na yönelir. “*Öyleyse iman edenler Ancak Allah’a güvenip dayansınlar*” ifadesinde ise, mümin kimsenin ancak O’na dayanması gerektiğini ve ancak Onunla güç ve kuvvet sahibi olması gerektiğini beyan etmektedir.³³⁸ Allah Teâlâ Ra’d suresinde, “*Allah bir kavme verdiği, o kavim kendini bozup değiştirmedikçe Allah da değiştirmez. Allah bir kavme kötülük diledi mi, artık onun geri çevrilmesine de imkân yoktur. Onlar için Allah’tan başka hiç bir yardımcı da bulunmaz.*”³³⁹ buyurmakla musibetlerin nedeni her ne kadar insanın kendisi olduğu belirtilmiş ise de gerçekte Allah’ın izni olmadan hiç bir musibetin gerçekleşmeyeceğini ifade eder. Elmalılı’ya göre, Allah’ın herhangi bir şeye izin verilmesindeki hikmetini, kul için ne gibi hayırlara vesile olacağını ve iman eden kulun nasıl hareket etmesi gerektiğini yalnızca Allah bilir.³⁴⁰

Kur’an’ın pek çok ayetinde insanların başına gelenlerin Allah’ın izni ve bilgisi dâhilinde olduğu ve bunların da kulların menfaati için yapıldığı ifade edilir. Nitekim Allah Teâlâ Tevbe Süresinin 51’inci ayetinde de şöyle buyurmaktadır: “*De ki, hiç bir zaman bize Allah’ın bizim için yazdığından başka bir şey isabet etmez. O, bizim Mevla’mızdır ve müminler onun için yalnız Allah’a mütevekkil olsunlar.*”³⁴¹ Elmalılı, bu ayeti yorumlarken kulların başına gelmiş veya gelecek şeylerin, Allah’ın bilgisi ve izni dâhilinde gerçekleştiğini belirtir. Meydana gelen her musibetin yalnızca Allah’ın izniyle olabileceğini söyler.³⁴² Ona göre, Allah’tan gelen her musibetin insanın dünya ve ahiret menfaati için yararlı olduğuna inanmak gerekir. O bizim Rabbimizdir. Üzerimizde her türlü tasarrufa ve yetkiye sahiptir. Her şey onun mülkiyeti kapsamında olduğundan O, nasıl dilerse dilesin tasarruf etme hakkı da O’nundur. Yine Allah, her nasıl dilerse dilesin hakkımızda hayırlı olanı diler, diye ifade eder.³⁴³ Bir başka müfessir de bu ayeti şu şekilde yorumlamaktadır: Bu ayet bir savaş durumu ile ilgili olup insanların iradesi dışında ecel, hastalık, musibetler gibi

³³⁸ Fahreddin er-Razi, “*Mefatihul Gayb*”, XXI/520-521.

³³⁹ Ra’d, 13/11.

³⁴⁰ Elmalılı, a.g.e, VII/5033.

³⁴¹ Tevbe, 9/51.

³⁴² Bakara, 2/156.

³⁴³ Elmalılı, a.g.e, IV/2565-2567.

olayların Allah'ın takdiri ve dilemesiyle gerçekleşen şeyler olduğunu ifade ederek böylece müminler teselli edilmekte ve onlara güven telkin edilmektedir.³⁴⁴

Nitekim Allah: *“Allah dileseydi, sizi bir tek ümmet yapardı. Ama o istediğini saptırır, istediğini de doğru yola eriştirir. And olsun ki işlediklerinizden sorumlu tutulacaksınız.”* buyurmaktadır. Ayette hidayet ve saptırma fiillerinin Allah'a izafe etmesinin hemen akabinde insanların yapıp-ettiklerinden mutlaka sorumlu olacakları ifade edilmiş olması, bu ve benzeri ayetlerden cebir anlamının çıkarılamayacağını göstermektedir. Nitekim 'hidayet' Allah'ın belirlenen çizgisinin içinde kalmak koşuluyla gerçekleşir. 'Dalalet' ise Allah'ın belirlenmiş olan sınırların dışına çıkmaktır ya da başka bir ifade ile yaratılış gayesini unutarak karanlığı nura, adaleti de zulme tercih etmektir.³⁴⁵ İnsanın iradesine bağlı olarak meydana gelen fiillerde, Allah'ın irade, kudret ve tekvin sıfatlarının yanında, insanın karşılaştığı tercihlerden birine yönelmesi ve fiilini o doğrultuda kullanmasında insanın etkili olduğu görmezden gelinmemelidir. Aksi takdirde 'hidayet' ve 'ıdlal' fiillerinin Allah'a izafe edildiği ayetlerde cebir görüşü desteklenmiş olacaktır. Hâlbuki hidayet ve dalaletle sevk etmenin de kulların yöneldiği tercihlerine bağlı olarak meydana geldiği bir gerçektir. 'Hidayet ve 'İdlal' fiillerinin Allah'a nispet edilmesi, kulların fiillerinde mecbur olduğu şeklinde değil de, O'nun sebeplerin yasasını koyması şeklinde anlaşılmalıdır.³⁴⁶ Nitekim *“Ey Kitap ehli! Haksız olarak dininizde taşkınlık etmeyin daha önce sapıtan, çoğunu saptıran ve doğru yoldan ayrılan bir milletin heveslerine uymayın, de.”*³⁴⁷ ayetinde bu mana açıkça görülmektedir. Böylece insan Allah'ın belirlediği istikametten koparak gören gözler görmez olur, duyan kulaklar işitmez olur ve duygulanması gereken kalp hissetmez olur. Allah Teâlâ bu duruma işaretle şöyle buyurmaktadır: *“And olsun ki, cehennem içinde birçok insan ve cin yarattık; onların kalpleri vardır ama görmezler; kulakları vardır ama işitmezler.”*³⁴⁸

---

³⁴⁴ Ateş, Süleyman, a.g.m, s.53.

³⁴⁵ Yurdagür, Metin, a.g.m, s.148.

³⁴⁶ Yurdagür, Metin, a.g.m, s.149.

³⁴⁷ Maide, 5/77.

³⁴⁸ Araf,7/179.

2.5. Hidayet ve Dalalet Meselesi

2.5.1. Hidayete Erme

Elmalılı Muhammed ‘hidayet’ kavramını şöyle tanımlar: ‘Hidayet, matluba ulaştırarak şeye lütuf ve nezaketle delalet etmektir.’³⁴⁹ Bu anlamda lütuftan maksat sertlik ve şiddetin karşılığı olan tatlılık ve yumuşak huylu olmaktır. Letafetten maksat ise inceliklerdir. O, hidayet yalnızca iyiliği istemek olduğu düşüncesindedir. Yoksa bir hırsıza yol göstermek hidayet demek değildir. Yine O’na göre hidayet, her istenilen şeye rehberlik değil, istenilen şeyde maksadında iyilik olan ve yapılış tarzında da iyilik ve nezaket bulduran bir rehberliktir. Hidayet kötü anlamda kullanılamaz. Nitekim Kur’an’da: ‘‘Onları cehennem yoluna götürün’’³⁵⁰ ayetinde olduğu gibi kötü anlamında değil de alay etme ve taşlama maksadıyla kullanıldığı görülmektedir.³⁵¹

Elmalılı, hidayet genel olarak iki çeşit olduğunu ifade eder: Bunlardan birincisi, ilmi olan irşattır. İkincisi ise fiili olan tevfihtir.³⁵² Ancak O, bu tasnifle beraber Allah Teâlâ’nın hidayetini, ne özellikleri ne de çeşitleri yönüyle saymanın mümkün olmadığını; fakat ilgili cinsleriyle tasnif etmenin daha doğru bir yaklaşım tarzı olduğu görüşünü benimser.³⁵³ Ona göre bu tasnifi şu şekilde yapmak mümkündür:

1. İnsanın maddi ve manevi güçlerini bereketlendiren, onun işlerini düzeltmeye neden olan faaliyetler. Bunlar iç ve dış duygularını, akıl ve irade gücünü devam ettiren iradelerdir.³⁵⁴

2. Hak ile batılı, iyilik ve kötülüğü birbirinden ayıran delillerin ortaya konulmasıdır.³⁵⁵ Bu anlamda Kur’an’da Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

‘‘Semud’a gelince; biz onlara doğru yolu gösterdik. Fakat onlar körlüğü hidayete tercih ettiler.’’³⁵⁶ ‘‘Biz ona hayır ve şerri, her iki yolu da göstermedik mi?’’³⁵⁷

---

³⁴⁹ Elmalılı, a.g.e, I/119.

³⁵⁰ Saffat,37/23.

³⁵¹ Elmalılı, a.g.e, I/119.

³⁵² Elmalılı, a.g.e, I/143.

³⁵³ Elmalılı, a.g.e, I/143.

³⁵⁴ Elmalılı, a.g.e, I/120.

³⁵⁵ Elmalılı, a.g.e, I/120.

³⁵⁶ Fussilat, 41/17.

³⁵⁷ Beled, 90/10.

3. Peygamberlerin gönderilmesi ve kitapların nazil olmasıdır. Bununla ilgili olarak Allah Teâlâ Kur'an'da şöyle örnek vermektedir:

“Onları, emrimizle doğru yolu gösteren önderler yaptık”³⁵⁸ “Şüphesiz ki bu Kur'an, insanları en doğru yola iletir”³⁵⁹

4. Vahiy ve ilham ya da sadık rüyalar gibi olağanüstü yollarla eşyayı hakikatte olduğu gibi göstermektir. Bunlar herkeste kısmi olarak bulunsa da özelden özellikle de peygamber ve veli kullarda gerçekleşir.³⁶⁰

İkinci hidayet çeşidi ise yolun sonuna kadar götürmek şeklinde gerçekleşen hidayettir. Bu da tevfihtir. Yani Allah'ın kuluna fiili olarak yardımda bulunması ve onu başarılı kılmasıdır.³⁶¹

Elmalılı ‘tevfik’ olarak açıkladığı bu hidayet çeşidinin bütün insanları kapsamadığı ile ilgili olarak şu ayetleri delil olarak gösterir: “Allah dileseydi, elbette hepimizi doğru yola iletirdi.”³⁶² O’na göre Allah iman eden ve etmeyen ayırımı olmaksızın herkese genel olarak doğru yolu dilemiş olsaydı, o zaman da Allah herkesi iman etmeye muvaffak kılardı. Oysa böyle bir durum söz konusu değildir. Zira Allah Teâlâ öyle yapmamıştır. Allah, hidayet isteyenlere hidayet, sapıklık dileyene de sapıklık vermiştir. Burada Allah Teâlâ kulun isteğini/iradesini esas almış ve onun bu yöndeki iradesi belirleyici olmuştur.³⁶³ Yine bu anlamda başka bir ayeti kerime de “Allah dilediğini doğru yola iletir”³⁶⁴ ifadesine yer vermektedir.

Elmalılı, hidayetin çeşitleri hakkında görüşlerini ifade ederken şu ayetleri de zikreder: “(Resul’üm) Sen sevdiğini hidayete erdiremezsin; bilakis Allah dilediğine hidayet verir”³⁶⁵ Ayette geçen hidayetteki maksad, dalaleti kavliyye değil, bilfiil isaldır. Bundan dolayı “Şüphesiz ki sen, doğru yolu göstermekte”³⁶⁶ ayetine münafi değildir der. Zira Şura 56. Ayetinde hidayet (yol gösterme); Kasas 56. ayetinde de tevfiik kastedilmiştir.³⁶⁷ Oysa bazı müfessirler “(Resulüm) Sen sevdiğini hidayete erdiremezsin; bilakis Allah dilediğine hidayet verir” ayetini şöyle tefsir etmişlerdir: “Allah dilediğini hidayete erdirir” cümlesini “Allah dileyeni hidayete

³⁵⁸ Enbiya, 21/73.

³⁵⁹ İsra, 17/19.

³⁶⁰ Elmalılı, a.g.e, I/120.

³⁶¹ Elmalılı, a.g.e, I/143; Ayrıca bkz. Yılmaz, Sabri, “Elmalılı’nın Tefsirinde Kader Problemi”, İzmir,1997.

³⁶² Enam,6/149.

³⁶³ Elmalılı, a.g.e, III/2087.

³⁶⁴ Bakara, 2/272; Ayrıca bkz. Kasas, 28/56; Yunus,10/25.

³⁶⁵ Kasas, 28/56.

³⁶⁶ Şura, 42/52.

³⁶⁷ Yılmaz, Sabri, “Elmalılı Tefsirinde Kader Problemi”, s.29.

erdirir.” şeklinde tercüme edildiğinde daha net anlaşılacaktır. Buhari ve Tirmizi gibi kaynaklardan nakledilen rivayetlere göre Hz. Peygamber ölmek üzere olan amcası Ebu Talip’e İslam’ı telkin etmeye çalışmış, fakat amcası bunu reddetmiştir. Bu duruma fazlaca üzülen Hz. Peygamberi teselli etmek maksadıyla bu ayetin nazil olduğu ifade edilmektedir.³⁶⁸ Fahreddin er-Razi Zeccac’dan rivayetle bu ayetin Ali b. Ebi Talip hakkında nazil olduğunu ifade etmiştir. Fahreddin er-Razi’ye göre Allah Teâlâ bu ayette “*Sen sevdiğini hidayete erdiremezsin*” başka bir ayeti kerime de ise “*Şüphesiz sen, dosdoğru bir yola hidayet edersin*”³⁶⁹ buyurmuştur. Görüldüğü üzere hidayet kavramının her iki ayette de aynı anlamda kullanılmıştır. Burada Hz. Peygambere nispet edilen, “hidayet”, davet ve açıklamadır. Ona nispet edilmeyen “hidayet” ise, imana göğsü açma ve muvaffakiyet vermedir.³⁷⁰

2.5.2. Dalaletle Düşme

Elmalılı, “dalalet” ve “dalal” kavramlarını “doğru yoldan sapmak” olarak tarif eder. Ona göre bu sapma ister kasıtlı (bilinçli) ister hata ile olsun fark etmez. Elmalılı’ya göre dalal, gafletten veya şaşkınlıktan meydana gelir. Bunu çoğunlukla şaşkınlık takip eder ve nihayetinde de yok olmakla da son bulur. Bu nedenle Ona göre ‘dalal’ kavramı, gaflet, hayret, yok olma ve helak olma manalarını da barındırmakta ve bu anlamlarda da kullanılmaktadır. Elmalılı bu bağlamda şöyle der: Bizdeki ilk tesirinin (yani ilk çağrışımı) maddi yoldan sapmaktır. Fakat daha sonra başta maneviyat olmak üzere akıl ile bilinen şeylerde kullanımının meşhur hale geldiğini belirtir. Elmalılı ‘dalalet’ ve ‘sapkınlık’ kavramlarını yalnızca dinde kullandığımızı; ‘dalal’ ve ‘sapıklık’ kavramlarını da akılda ve sözde kullandığımızı ifade eder.³⁷¹

Elmalılı’ya göre Allah Teâlâ’nın, herkese hidayeti vermediği gibi; dalaletin de herkesi kapsamadığını söyler. Ona göre kul, cüzi iradesini hidayet yönünde kullanmışsa ona hidayet verilmiştir. Yok, eğer iradesini dalalet yönünde kullanmışsa kendisine dalaletin verildiğini ifade eder.³⁷²

³⁶⁸ Taberi, a.g.e, XIX/598.

³⁶⁹ Şura,42/52.

³⁷⁰ Fahreddin er-Razi, “*Mefatihul Gayb*”, XVII/540.

³⁷¹ Elmalılı, a.g.e, I/135.

³⁷² Elmalılı, a.g.e, III/2087.

Konuyu özetleyecek olursak Elmalılı'ya göre Allah Teâlâ'nın hidayet isteyen kuluna hidayet, dalalet isteyen kuluna da dalalet verdiğini belirtir. Ona göre, her ne kadar her şeyi irade eden Allah olsa da burada esas belirleyici konumda olan kulun iradesini hangi yönde kullandığı meselesidir.

Elmalılı, hidayetin de dalaletin de yaratıcısının Allah olduğunu söyler. Ona göre, şayet Allah Teâlâ hidayeti herkese zorunlu kılsaydı ve dalaleti de yaratmasaydı bu durumda insanların dilemesiyle dalaletin meydana gelmesi mümkün olmayacaktı. Elmalılı'ya göre kötü olan dalaletin yaratılması değil, dalaleti dilemek ve ısrarla istemektir. Kul bu dileme ve ısrarın sonucu olarak sorumlu tutulmuştur. Yoksa aslında Allah Teâlâ kulunu yaratırken başta temiz bir fitrat üzerine yaratmıştır. Daha sonra onun doğru yoldan sapmaması için de kendisine Peygamberler göndermiş ve kitaplar indirilmiştir. Bütün bunlar da bize Allah Teâlâ'nın hiç bir kulunu dalalete mecbur bırakmadığını göstermektedir.³⁷³

Elmalılı'ya göre, Allah'ın dalaleti yaratması, kulun dalaleti istemesinin bir neticesidir. Yani kulun iradesini o yönde kullanmasıyla ilgili bir tercihin sonucudur.³⁷⁴

Elmalılı'ya göre, idlalin kulda kalıcı hale gelmesi halinde bunun da kişinin kalbinin mühürlenmesine neden olduğunu söyler. Böylece o kulun da artık hidayete ermesi mümkün olmaz. Zira Allah Teâlâ Kur'an'da *‘Fakat zulmedenler bilgisizce nefislerinin arzusuna uydular. Allah'ın (bu şekilde) saptırdığı kimseleri kim doğru yola eriştirebilir?’*³⁷⁵ ayetiyle de bunu kastettiğini söyler.³⁷⁶ Zemahşeri ayette geçen *‘zulmedenler’* ifadesinden kastın *‘şirke saplanıp kalanlar’* olarak yorumlar.³⁷⁷ Zira zülüm adaletin zıddıdır. Şirk de yalnızca Allah'ın hakkı olan ilahlıkta başkalarını ortak etmek anlamına geldiğinden büyük bir zülüm olarak kabul edilir. Bazı müfessirler *‘Allah'ın (bu şekilde) saptırdığı kimseleri kim doğru yola eriştirebilir?’* ifadesinden yola çıkararak Allah Teâlâ'nın hiçbir gerekçe olmadan insanlardan bir kısmını saptırdığını düşünmek doğru bir yaklaşım değildir. Zira ayetten kastedilen mana; Allah'ın bütün ikaz ve delillerine rağmen hiçbir bilgiye dayanmadan kişinin

---

³⁷³ Elmalılı, a.g.e, I/281.

³⁷⁴ Elmalılı, a.g.e, I/281, III/1923.

³⁷⁵ Rum, 30/29.

³⁷⁶ Yılmaz, Sabri, *‘Elmalılı Tefsirinde Kader Problemi’*, s.30.

³⁷⁷ Zemahşeri, a.g.e, III/484.

yalnızca kendi arzu, istek ve heveslerine uyarak yanlış davranışlarda ısrar edenleri Allah kendi haline bırakır. Böylece artık bu kimseleri Allah doğru yola eriştirmez.³⁷⁸

2.6. Kalplerin Mühürlenmesi

Elmalılı, kalplerin mühürlenmesini şöyle açıklamaya çalışır: Mühürlemek, zarf, kap, örtü ve kapı gibi şeylerde söz konusu olan bir durumdur. İnsanların kalpleri de ilimlerin ve bilgilerin zarfları ve kapları gibidir. İnsanların tüm anlayışları ve idraklerinin burada saklı olduğunu söyler. Ona göre kulak da bir kapı gibidir. İnsanların her duyduğu özellikle de geçmişle ilgili, gelecekteki ve şimdiki gayb ile ilgili haberler ve kitaplardaki bilgiler bu yolla bilinir. Buradan hareketle Elmalılı, kalplerin mühürlenmesini, zarfların mühürlenmesine, kulakların mühürlenmesini de kapının mühürlenmesine benzetir.³⁷⁹

Elmalılı, kalplerin mühürlenmesini, inanmayanların Allah ile olan sözleşmelerini bozmalarına bağlar. Yani inanmayanların Allah'ın ayetlerini ve mucizelerini inkâr etmeleri; bazı peygamberleri haksız yere öldürmeleri sonucunda kendilerinin “kalplerimiz ‘ğulf’ür” demelerinden yola çıkarak açıklamaya çalışır. Elmalılı, buradaki ‘ğulf’ kelimesinin iki farklı anlama geldiğini belirtir: Bunlardan birincisi, bizim kalplerimiz ilim muhafaza (kapı)larıdır. Bu nedenle artık Peygamberlere, mucizelere ve kitaplara ihtiyacımız bulunmamaktadır. İkincisi de, bizim kalplerimiz kabuklu ve hiç bir şey geçirmez durumdadır. Ne söylene etkilenmez. Dolayısıyla Peygamberler tarafından yapılan davet ve telkinlerin hiç biri kulaklarımıza girmez.³⁸⁰

Elmalılı, kalplerin mühürlenme nedenini şu şekilde açıklamaya çalışır: Onlarda aslında gerçek kalp vardır. Fakat bu kalplerin yaratılıştaki fitratları kötülüklerle, şahsi nefsanî istek ve arzularla bozulmuştur. Şimdiki isteklerinden başka gayba ait hakikatlere karşı inat ile kaplanmışlardır. Allah da onların istedikleri bu kötü alışkanlıkları ısrarları üzerine meydana getirmiştir. Böylece artık gerçek kalp kendiliğinden hakkı ve hakikati düşünüp bulmaya, dinleyip işitmeye ve güzel kabul görmeye melekeleri kalmaz.³⁸¹ Artık onlar (kalpleri mühürlenenler) bırakın hakkı ve hakikati düşünmeyi Kur'an-ı ne dinlemek ne de bilmek isterler. Zira bu gerçekler

³⁷⁸ Karaman, Hayrettin vd. “*Kuran Yolu Türkçe Meali ve Tefsiri*”, IV/312.

³⁷⁹ Elmalılı, a.g.e, I/214.

³⁸⁰ Elmalılı, a.g.e, III/1515.

³⁸¹ Elmalılı, a.g.e, I/212.

onların işine gelmez. Bu yüzden onlar hakikatleri bilseler dahi kabul etmezler.³⁸² Nitekim onlara verilen bunca süreye rağmen bu gerçekleri görüp kabullenmediklerini Allah Teâlâ Kur'an'da şöyle dile getirir: “*Öğüt alacak olanın, öğüt alacağı kadar bir süre size yaratmadık mı?*”³⁸³ Elmalılı'ya göre, duymak ve anlamak da yaratılıştan Allah vergisi olan bir yetenektir. Tabii yine Allah tarafından bir engelin konulmaması da gerekir. Gerçi hak ve hakikat onların izinleri olmadan girer. Ancak kişinin bunları gerçek anlamda duyup kabullenebilmeleri için kulaklarının kulak olması onun arkasında açık bir kalbin bulunması ve de Allah'ın izni gerekir. Aksi halde hak, ne kadar açık olursa olsun engelli kulaklara giremez.³⁸⁴ Bu yüzden de ayetlerimize ‘geçmişlerin’ masalları diyerek, ayetlerimizi, ayetlerden saymayarak yeni ayetler isterler. Yine Allah bunların olduğunu şekilde bunlar dilsizdirler. Allah'ın elçileri tarafından hak ve hakikat söylenir, fakat bunlar peygamberlerin davetine icabet etmezler. Elmalılı'ya göre bütün bunların nedeni küfür, cahillik, inat, taklit, nefsin arzu ve istekleridir.³⁸⁵

Elmalılı'ya göre inanmayanların hakkı ve hakikati görüp kabul etmemelerinin bir diğer nedeni ise onların gözlerinde bulunan perdedir. Ona göre mevcut görülen âlemin şekli, madenlerin oluşumu, bitkiler ve hayvanat âleminin durumu gibi gözle görülebilen delilleri, onlar görmek isteseler bile göremezler. Zira bu gerçekleri göreceğiz olan gözler onlarda perdelidir. Bu gözleri, gaflet, şehvet, kötülük ve bencillik perdesi bürümüşür. Onların gerçekleri görüp anlayabilmesi için, olması gereken kalp, akıl ve sağlam duyulardan yoksundurlar.³⁸⁶

Ona göre, insan kendisine verilmiş olan süre ve imkân ile hidayeti tercih etmeyerek, heva ve hevesini ilah edinerek, günahlarda ısrar ederek bunları işlemeyi alışkanlık haline getirmekle Allah'ta onu şaşırır. Böylece artık onun kalbini ve kulağını mühürler ve gözüne de perde çeker. Zira ona göre insanın hevası ve şehveti kişinin gözünü kör, kulağını sağır ve kalbini de hissetmez hale getirir.³⁸⁷

---

³⁸² Elmalılı, a.g.e, I/213.

³⁸³ Fâtır, 35/37.

³⁸⁴ Elmalılı, a.g.e, III/1902.

³⁸⁵ Elmalılı, a.g.e, III/1922.

³⁸⁶ Elmalılı, a.g.e, I/213.

³⁸⁷ Yılmaz, Sabri, “Elmalılı Tefsirinde Kader Problemi”, s.31.

2.7. Ecel –Kader İlişkisi

Ecel, insan hayatını doğrudan ilgilendiren bir konu olması nedeniyle kaderin önemli konularından biridir. Ecelin tek olup olmadığı, ertelenip ertelenmeyeceği ve kısalmış kısalmayacağı meselesinde Müslüman âlimler arasında fikir birliğinden bahsetmek pek de mümkün olmadığı görülmektedir.

2.7.1. Ecel Kavramı ve Ecelin Birden Fazla Olup Olmadığı Meselesi

Elmalılı'nın 'ecel' kavramını tanımlarken bazı örneklerden yararlanarak açıkladığını görmekteyiz. Ona göre ecel, bir vakit veya o vaktin sonu demektir. Örneğin, şu borç bir yıl müecceldir denildiği vakit, bu bir yılın, bir ecel olduğunu söyler. Sonra eceli geldi, denildiği zaman da, bunun için senenin sonu geldi demektir.³⁸⁸

Elmalılı Kur'an'da geçen ecelin bir ya da birden fazla olduğu hakkında şu ayeti zikreder: “ *Sizi çamurdan yaratan, sonra size bir ecel takdir eden O'dur. Tayin edilen bir ecel de (kıyamet zamanı) O'nun katındadır*”³⁸⁹ Elmalılı, ayette geçen birinci ecelin vakit, ikinci ecelin ise bitiş (son) manasına geldiğini ifade eder. Bunun için insanın dünyadaki eceli demek, ölümüne kadar olan süre demektir. Böylece kişi öldüğünde bu ecel gelmiş ve o süre bitmiş olur. Elmalılı, kim ya da kimler ecel konusunda kaç mana ortaya koyarlarsa koysun kendisi için ecelin bir olduğunu ve bundan başka da ecelin olmadığını belirtir. Elmalılı, aynı zamanda bu ecelin bir ve değişmez olduğunu da ileri sürer. Ona göre bir insan için iki ecelden bahsetmek mümkün değildir. Zira ölümün meydana gelmesiyle her ne sebeple olursa olsun artık o kişi için ecel gelmiş ve o insanın yaşama süresi bitmiştir.³⁹⁰ Böylece bu insan için 'ecelsiz öldü' demek bir çelişkidir başka da bir şey değildir. Ölümün gerçekleşmesiyle insan için ezelden takdir olunan ecel ile bugün gerçekleşen ecel aynıdır ve tektir. Bundan başka dünya hayatı için ayrıca bir ecelden bahsetmek mümkün değildir. Ancak ölümden sonra başka bir ecelin var olduğunu ve bunun da 'ecel-i müsemma' olduğunu ifade eder. Ecel-i müsemma ölümle başlayan ve kıyamet saatine kadar geçen berzah hayatına denir. Dolayısıyla bunun da yukarıdaki ayette geçen birinci ecel ile aynı anlamı taşımakta olduğunu söyler. Bu ecel ahiretteki

---

³⁸⁸ Elmalılı, a.g.e, III/1874.

³⁸⁹ Enam, 6/2.

³⁹⁰ Elmalılı, a.g.e, III/1874.

hesap, sorgu, sorumluluk süresinin bitmesi ve kişinin sevap veya ceza olarak ebedi yerine gitmesiyle son bulur.³⁹¹

Elmalılı ecel hakkında bu yorumları yaptıktan sonra konu ile ilgili bazı âlimlerin görüşlerine de yer vererek kendi görüşlerini de eklemeyi ihmal etmez. Bu yorumlardan birincisi Ebu Müslim'in yorumudur. Ebu Müslim'e göre ayette geçen "*sonra ölüm (ecel) zamanını takdir edendir*" ifadesinden maksat, birinci eceldir. Yani vefat eden insanların ve milletlerin eceldir. "Bir de O'nun katında malum bir ecel vardır" ifadesinden murat ise, ikinci ecel, yani daha vefat etmeyen insanların eceli olup bunun da Allah'tan başka birinin bilmesi mümkün değildir. Zira bu eceli tahsis eden Allah'tır.³⁹² Elmalılı Ebu Müslim'in bu yorumuna karşılık şöyle bir açıklamada bulunur: Buna göre söz konusu olan her insan için sadece bir ölüm (ecel) demek olur. Elmalılı, bu durumun da ayetin zahiri anlamına ters düştüğünü söyler. Yine Elmalılı bunun devamında da birinci ecelin şahısların eceli olduğunu, ikinci ecelin ise "*Her ümmetin bir eceli vardır. O ecel geldiğinde, ne bir an erteleyebilirler, ne de öne alabilirler*"³⁹³ ayetinde belirtilen ümmetlerin eceli olduğu belirtilir.³⁹⁴

İkincisi de bazı âlimlerin eceli, 'ecel-i tabii' ve 'ecel-i ihtirami' (tabii olmayan) yani kaza ve belalarla gelen eceller diye ikiye ayrılan yorumudur. Onlara göre ecel-i tabii, herhangi bir dış faktörün etkisi olmadan yaşanabilecek azami ömrün kendiliğinden son bulmasıdır. Ecel-i ihtirami ise, herhangi bir boğulma, yangında ölme veya haşerelerin sokması gibi dış nedenlere bağlı olarak kişinin iradesi dışında hayatının son bulmasıdır. Buna göre ayetteki "*Onun katında tayin edilmiş bir ecel*" ifadesi "*Onun katında malum veya Levh-i Mahfuz'da zikredilen bir ecel*" manasındadır.³⁹⁵ Elmalılı, ecelin birden fazla olduğu fikrinin külliyen yanlış olduğunu ifade ettikten sonra şöyle der: İnsan için ecel-i tabii ve ecel-i ihtirami diye iki ecelden bahsetmenin imkânsızdır. Zira bir insanın başına gelen ya eceli tabii, ya da eceli ihtiramidir. Dolayısıyla insan bu iki ecelden biri ile ecelini tamamlar. O

³⁹¹ Elmalılı, a.g.e, III/1875.

³⁹² Elmalılı, a.g.e, III/1875; Razi, "*Mefatihul Gayb*", IX/323.

³⁹³ Araf, 7/34.

³⁹⁴ Elmalılı, a.g.e, III/1875.

³⁹⁵ Elmalılı, a.g.e, III/1876; Fahreddin er-Razi, "*Mefatihul Gayb*", IX/323-324.

halde dünya hayatında insan için iki ecelden bahsetmek doğru değildir. Zira aksini iddia etmek de çelişkiden başka bir şey değildir.³⁹⁶

Bu ayetin yorumundan hareketle ecelin birden fazla olduğunu ve bunların neler olduğu hakkında müfessirlerin şöyle yorumlarda bulduklarını sıralayabiliriz:

a. Ecelin, Allah katında müsemma (belirlenmiş malum) olmasının anlamı şudur: Geçmiş varlıklar öldüğü vakit, artık onların eceli malum olmuş olur. Oysa hayatta kalanların ise henüz ölmediklerinden dolayı ecelleri de malum değildir. İşte bu yüzden Allah ‘*Bir de O’nun katında malum bir ecel vardır.*’ buyurmuştur.

b. Birinci ecel, ölüm vaktidir. Allah katında malum olan ecel ise, kıyametin kopacağı vakittir. Çünkü ahiretteki hayatların süresinin bir nihayeti söz konusu değildir.

c. Birinci ecel, yaratılış ile ölüm arasındaki zamandır. İkinci ecel ise, ölüm ile dirilme arasındaki zamandır.

d. Birinci ecel, uykudur. İkinci ecel ise, ölümdür

e. Birinci ecel, herkesin ömründen geçirdiği müddettir. İkinci ecel ise, herkesin geride kaldığı ömrüdür.³⁹⁷

Elmalılı, ecel denildiği zaman mümkün olanı değil, meydana gelen eceli (vuku bulanı) anlamak gerektiğini dile getirir. Zira ona göre vakti olan ecel daha meydana gelmemiş olan yani imkân dâhilinde olan eceldir. Fakat ölümün gerçekleşmesiyle beraber artık ecel için imkân sahası kapanmış ve ecel gerçekleşmiştir.³⁹⁸

Elmalılı’nın yukarıdaki açıklamalarını özetleyecek olursak; O, ilahi takdiri bir imkânlar sahası olarak görür. Zira ona göre takdir, Allah Teâlâ’nın ezeldaki ilmi (ezeli kaderi, ezeli bilgisi) dir. Kaza ise o ilmin (kaderin) zamanı geldiğinde ona uygun olarak varlık sahasına çıkmasıdır.³⁹⁹ Böylece Elmalılı, ‘‘tabii ömür’’ ifadesinin anlamsız bir teoriden ibaret olduğunu dile getirdikten sonra şöyle der: Ölümün sebebi ne olursa olsun bir bitişten başka bir şey değildir. Elmalılı’nın, şöyle bir örnekle konuya açıklık kazandırmaya çalıştığını görmekteyiz: Yaşlılığın da bir yok olma aracı olduğunu aksi halde tabiatın da, tabiat olarak devam etmesi

³⁹⁶ Elmalılı, a.g.e, III/1876.

³⁹⁷ Fahreddin er-Razi, ‘‘Mefatihul Gayb’’, IX/323-324.

³⁹⁸ Elmalılı, a.g.e, III/1876.

³⁹⁹ Elmalılı, a.g.e, VIII/5372.

gerektiğini vurgular. Yine Elmalılı'ya göre şayet dış faktörlerle ölüm söz konusu olmasaydı bu durumda tabii ömrün sonsuz olması gerekirdi. O halde demek ki karar, tabiatta değil, o tabiatı da yaratandır. Bu nedenle ona göre, tabiat ifadesi, bir yanılma ve aldatmacadan başka bir şey değildir.⁴⁰⁰ Nitekim bu anlamda Allah Teâlâ'nın Kur'an'da şöyle buyurduğunu söyler: *“Sonra ey kâfirler! Siz tutar şüphe ve tereddüt edersiniz ha?”*⁴⁰¹

2. 7. 2. Ecelin Kısaldığı Kısalmama Meselesi ve Kulun Ecele Etkisi

Elmalılı konuyla ilgili olarak Allah'ın şu ayetini açıklamaya çalıştığını görüyoruz: *“Onları günahlarından dolayı helak ettik”*⁴⁰² Elmalılı'nın bu ayeti yorumlarken Allah Teâlâ'nın toplumları işledikleri kötülüklerden dolayı yok edip onların yerine yeni milletleri yeryüzüne yerleştirerek dünyayı düzeltmeye kadir olduğunu belirtir. Böylece Elmalılı, yukarıdaki ayetten şu sonucun çıkarılmasının mümkün olduğunu ümmetlerin yok olmasında (hululü ecelinde) Allah'a karşı yapılan kusur ve günahların büyük bir faktör olduğunu ve bu ecelin, eceli mesuliyetten bir an olduğunu söyler. Fakat bunun böyle olması da ne onun mukadder olmasına engeldir, ne de ecelin birden çok olmasını zorunlu kılar. Ancak burada kesin olan bir şey vardır; o da, eğer bir ümmet Allah'a karşı olan sorumluluklarını yerine getirmeye çalışırken kusur işlemezse, o ümmetin kıyamete kadar yaşaması ve devamının mümkün olduğunu ileri sürer. Buradan hareketle diyebiliriz ki Elmalılı'ya göre helak olan ümmetlerin en büyük sebebinin milletlerin Allah'a karşı yaptıkları hata ve kusurlarıdır.⁴⁰³ Aynı ayetin başka müfessirler tarafından da benzer şekilde tefsir edildiğini görmekteyiz. Şöyle ki: Allah Teâlâ'nın bu ayetle güçlerine güç katan, servetlerine servet katan, maddi imkânlarına aldanarak Allah'a asi olan ve O'nu unutarak dalalete düşüp azgınlaşan, toplumlara karşı bir tehdit ve uyarı yaptığını ileri sürmüşlerdir.⁴⁰⁴

Kur'an da geçen *“Allah'ın belirlediği vade geldiğinde de artık ecelin ertelenmeyeceğini”*⁴⁰⁵ bu ayetten maksadın, ömrün zaman olarak uzayıp uzamaması değil, ömrün hayırlı ve bereketli geçip geçmemesidir. Dolayısıyla ayette Allah

⁴⁰⁰ Elmalılı, a.g.e, III/1877.

⁴⁰¹ Enam, 6/2.

⁴⁰² Enam, 6/6.

⁴⁰³ Elmalılı, a.g.e, III/1879.

⁴⁰⁴ Karaman, Hayrettin vd, *“Kuran Yolu Türkçe Meali ve Tefsiri”*, II/377.

⁴⁰⁵ Nuh, 71/4

tarafından belirlenen ecelin değişebileceği zikredilmemiştir. Fakat insanların değişmeyecek olan ecelleri gelinceye kadar şayet iman ederlerse mutlu bir şekilde yaşayarak öleceklerini; ancak iman etmedikleri takdirde mutsuz ve huzursuz olacaklarını ve hayatlarının da felaketlerle sona ereceğini bildirmektedir.⁴⁰⁶

2.7.3. Ecelin Ertelenip Ertelenmeme Meselesi ve Kulun Rolü

Kur'an-ı Kerim'de geçen '*Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri gelince ne bir an geri kalabilirler, ne de bir an ileri alabilirler*'⁴⁰⁷ ayetinde zikredilen eceli başta İbn Abbas olmak üzere pek çok müfessir ayeti 'mutlak ömür' anlamında değil de, "azap ve helak" anlamında yorumlamışlardır. Elmalılı, '*Her ümmetin bir eceli vardır*' ibaresinin, fertleri hayırlı olan bir ümmetin kıyamete kadar var olmalarına engel teşkil etmeyeceği şeklinde yorumlamıştır.⁴⁰⁸ Benzer bir görüşün Taberi ve Zemahşeri tarafından da yapıldığına şahit olmaktadır. Onlara göre: Her ümmet için vaad olunmuş bir ecel olduğu gibi Mekkeli müşrikler için de azabın gerçekleşeceği bir ecel vardır. Allah'ın onlar için belirlemiş olduğu azap ne bir saat ileri ne de bir saat geri alınır.⁴⁰⁹

Elmalılı, ecel-i müsemmanın ertelenmesiyle ilgili olarak Kur'an'da geçen '*Günahlarınızı bağışlasın ve sizi ecel-i müsemmaya kadar ertelesin. Şüphesiz Allah'ın takdir ettiği ecel gelince ertelenmez.*'⁴¹⁰ ayetin açıklamasını şöyle yapmaktadır: Bir taraftan "ertelensin", öte taraftan "gelince ertelenmez" denilmektedir. Elmalılı, burada gelince ertelenmeyecek olan bir şey için "ertelensin" demekte ve bir çelişki olmadığını şöyle izah etmektedir: O, bu durumun biraz düşünmekle çözülebileceğini açıklar. Meydana gelince ertelenmeyecek olan şeyin gelmeden önce ertelenmesi bir çelişki değildir. Aksine bu gerçeğin ta kendisidir. Ona göre henüz meydana gelmemiş olan şey ertelenmiş demektir. Ayrıca ona göre "sizi ertelesin" ayetinde ertelenen ecel değil, sorumlu şahıslardır. Elmalılı'ya göre burada "eceliniz ertelensin" denilmemiş, "siz ecele kadar bağışlanmak suretiyle ertelenesiniz" denilmiştir. Oysa ona göre, burada bir çelişkinin olabilmesi için "ertelensin" ifadesinin taalluku ile "ertelenmez"

⁴⁰⁶ eş- Şevkani, Muhammed b. Ali eş-Şevkani, '*Fethul Kadir el Cami beyne Fennir Rivayeti ved-Dirayeti min İlmi-t Tefsir*', V/415.

⁴⁰⁷ Araf, 7/34.

⁴⁰⁸ Elmalılı, a.g.e, III/2156.

⁴⁰⁹ Zemahşeri, a.g.e, II/101; Taberi, a.g.e, XII/404.

⁴¹⁰ Nuh, 71/4.

ifadesinin taallukunun aynı olması gerekir. “siz ecele ertelenirsiniz”, “ecel ertelenmez” demek asla çelişkili bir durumu meydana getirmez. Dolayısıyla burada akla gelen ilk anlamın bir ecel-i müsemmanın var olduğu ve bundan da kurtulmanın mümkün olmadığıdır. Ayrıca Elmalılı’ya göre ecel-i müsemma gelmeden evvel Allah’a inanarak itaat etmek suretiyle korunmak gibi bazı nedenlere bağlı olarak o ecel ertelenebilir. Ancak söz konusu ecel-i müsemma asla ertelenmez.⁴¹¹

Yukarıda zikredilen ayeti bazı müfessirler, “*Size belirli bir vadeye kadar süre tanınsın*” şeklinde açıklarken, bazı müfessirler de “*Allah’ın belirlediği vade geldiğinde artık ecelin ertelenmeyeceğini*”⁴¹² iki farklı manada yorumlamışlardır: Birincisi, Allah Teâlâ topluluk olarak iman etmeleri şartıyla insanlar için bir ecel tayin etmiştir. Ancak insanlar inkârda ısrar ettikleri takdirde belirlenen ecel gelmeden yine topluluk olarak cezalandırılıp yok edilmeleri de ilahi takdirin gereğidir. Topluluk olarak iman etmeleri halinde ise belirlenen o vakte kadar hayatlarına devam ederler.⁴¹³ İkincisi ise ayetin asıl maksadının, ömrün zamansal anlamda uzayıp uzamaması değil, ömrün hayırlı ve bereketli geçip geçmeme meselesi olduğudur. Dolayısıyla bunlara göre ayette Allah tarafından belirlenen ecelin değişebileceği ifade edilmemektedir. İnsanlar değişmeyecek olan ecelleri gelinceye kadar, iman ederlerse mutlu ve huzurlu bir şekilde yaşayarak öleceklerdir. Ama iman etmezlerse o zaman da mutsuz ve huzursuz yaşayacaklardır. Dolayısıyla hayatlarının da felaketlerle son bulacağı hatırlatılmaktadır.⁴¹⁴ Bu ayetin yorumunda Beydavi’nin de bir önceki yoruma yakın bir düşünce içinde olduğunu görmekteyiz. Ona göre: Kul, iman ettikten sonra, hidayeti önceki günahların bağışlanmasına vesiledir. Dolayısıyla ertelenen, mühlet verilen vakitlere iman etmek için acele ediniz denilmiştir. Zira iman ve itaat şartıyla takdir edilen son ecelin vakti geldiğinde artık bu ecelin ertelenemez olduğunu ifade eder.⁴¹⁵

⁴¹¹ Elmalılı, a.g.e, VIII/5370; Ayrıca bkz. Yılmaz, Sabri, “Elmalılı Tefsirinde Kader Problemi”, s.60.

⁴¹² Nuh, 71/4.

⁴¹³ Zemaşşeri, a.g.e, IV/618.

⁴¹⁴ Şevkani, a.g.e, V/415.

⁴¹⁵ Beydavi, a.g.e, V/248.

2.8. Musibet- Kader İlişkisi

Elmalılı, musibet kavramını, hedefine isabet eden mermi gibi insana şiddetle dokunan olay ve felaketler olarak tanımlar.⁴¹⁶ Elmalılı'nın, musibetleri iki grupta ele aldığını görmekteyiz: Birincisi, insanın dışında (yeryüzünde) ortaya çıkan musibetler: Elmalılı, bu tür musibetlerin yeryüzünde herhangi bir zarara neden olan musibetler olduğunu belirtir. Elmalılı kuraklık, kıtlık, ürünlere ve hayvanlara gelen zararları ve deprem gibi felaketleri bu çeşit musibetlere örnek verir. İkinci olarak insanların bizzat kendi nefsi üzerinde gerçekleşen musibetler olduğunu belirterek, bu musibetlerin insanların varlığını doğrudan tehdit eden hadiselerden ibaret olduğunu zikreder: Ölüm, hastalık, kırık, yara, işkence, açlık, susuzluk gibi insanların varlığını doğrudan tehdit eden hadiselerdir.⁴¹⁷

2.8.1. Musibetlerin Meydana Gelmesi

Elmalılı, bütün musibetlerin, mümin, kâfir, fert veya toplum her kimin başına gelirse gelsin Allah'ın izniyle meydana geldiğini ifade ederek şu ayeti zikreder: *“Allah'ın izni olmayınca hiçbir musibet isabet etmez.”*⁴¹⁸ Allah Teâlâ'nın izni olmadan bir kimsenin isteği ve gayreti sonucu herhangi bir musibetin isabet etmesi mümkün değildir. Nitekim aynı manayı Tevbe süresinde geçen şu ayette de görmekteyiz: *“De ki: Allah'ın bizim için yazdığından (takdir ettiğiinden) başkası asla bize erişmez.”*⁴¹⁹ Fahreddin er-Razi de bu ayetin tefsirinde kula isabet eden her türlü hayır ve şerri, bizim için takdir eden ve onu Levh-i Mahfuzda yazanın Allah Teâlâ' olduğunu belirtir. Bütün bunların Allah katında yazılıp takdir edilmiş olması, hepsinin Allah tarafından bilindiğine ve böyle hükmedildiğine delalet eder. Zira Allah Teâlâ'nın dışında bulunan bütün varlıklar mümkündür. Allah'ın zatı gereği kendisinin dışında kalan her şey, O yüce varlığın yaratması ile meydana gelmektedir. Böylece mümkün olan bütün varlıklar Allah'ın kaza ve kaderine dâhil olduğundan bunlarla ilgili tüm haller Levhi Mahfuzda yazılmıştır. O halde Allah onları bütün detaylarıyla bilmiş ve onları o şekilde takdir etmiştir. Bu da Allah'ın belirlemiş olduğu kaza ve kaderin değişmesinin mümkün olmadığını bir göstergesidir.⁴²⁰

⁴¹⁶ Elmalılı, a.g.e, VII/4754.

⁴¹⁷ Elmalılı, a.g.e, VII/4754.

⁴¹⁸ Teğabun, 64/11.

⁴¹⁹ Tevbe, 9/51.

⁴²⁰ Fahreddin er- Razi, *“Mefatihul Gayb”*, XII/13-15.

Elmalılı, her ne kadar musibetlerin nedenlerinin insanın bizzat kendisi veya kavmi olduğunu ifade etse de, aslında bu tür musibetlerin yine de Allah'ın takdiri, iradesi ve izni olmadan gerçekleşmesinin mümkün olmadığını iddia eder.⁴²¹ Beydavi de bu konuda Allah'ın izni olmadan herhangi bir kimseye musibetin isabet etmesinin mümkün olmadığını, şayet olsa da bunun da ancak Allah'ın takdiri ile gerçekleşebileceğini ifade eder.⁴²²

Elmalılı, her türlü musibetin Allah'ın ezeli ilminde yazılmış bir takdir olduğunu söyler. Ona göre Allah, daha arzı, nefisleri ve onların içinde meydana gelecek olan musibetleri yaratmadan önce bütün musibetlerin yazıldığını ileri sürer. Ona göre, şayet Allah tarafından bir kimseye musibet yazılmışsa ondan kaçmakla kurtulmak mümkün değildir. Hatta musibet gerçekleştiğinde yalnızca musibete hedef olan değil onunla beraber bundan kaçanlar da, oturup rahatına bakanlar da, musibetlere maruz kalırlar.⁴²³

Elmalılı'ya göre musibetlerin her türüsü Allah'ın ezelde takdir buyurduğu şekilde vakti geldiğinde O'nun izniyle gerçekleşir. Nitekim Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır: *“Eğer Allah sana bir zarar dokundurursa, onu, O'ndan başka giderecek başka hiçbir kimse yoktur. Eğer sana bir hayır dilerse, onun fazlını geri çevirecek hiçbir kuvvet de yoktur. O bunu kullarından dilediğine eriştirir.”*⁴²⁴ Ona göre Allah Teâlâ bu ayetle, *“O, bir kimseye şer dilemişse, ondan o şerri zatından başka giderecek olan yoktur. Eğer bir kimseye de hayır hükmetmişse, O'nun verdiği de kimse geri çeviremez.”* musibetleri verenin de gidereninde bizzat kendisi olduğunu ifade eder. Böylece yaratma ve icat etme konusunda kendisinin dışında başka bir mucit olmadığını beyan etmektedir.⁴²⁵ Kimi müfessirler de *“Onlar ne zarar verebilirler ne de faydalı olabilirler.”* buyruğundan hareketle putların, başkasının başına gelen zararı def etmeye muktedir olmadıkları gibi başkalarından gelen hayra da engel olamayacaklarını ifade etmektedirler. Nitekim İbn Abbas ayetin *“Allah sana, bir hastalık ve bir fakirlik verirse onu kendisinden başka geriye*

---

⁴²¹ Elmalılı, a.g.e, IV/2964.

⁴²² Beydavi, a.g.e, 346.

⁴²³ Elmalılı, a.g.e, VII/4754.

⁴²⁴ Yunus, 10/107.

⁴²⁵ Elmalılı, a.g.e, VII/4754.

çevirecek kimse yoktur.” manasında olduğunu söyleyerek duruma açıklık getirmiştir.⁴²⁶

Elmalılı bu konuda Allah Teâlâ'nın Kur'an'da şöyle buyurduğunu ifade eder: “O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır.”⁴²⁷ “Yeryüzünde vuku bulan ve başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce bir kitapta yazılmış olmasın.”⁴²⁸ Elmalılı, ister yeryüzünde olsun, ister nefislerde olsun gerçekleşmiş veya gerçekleşecek olan her musibetin Allah Teâlâ'nın ezeli ilminde Levh-i Mahfuz'da yazılı olduğunu belirtir. Öyle ki O, daha yeri ve nefisleri de yaratmadan evvel musibetlerin nasıl, nerede ve kimlerin başına geleceğini dahi yazmıştır.⁴²⁹ Fahreddin er-Razi müfessirlerden Zeccac'ın ayette geçen “yerdeki ve nefislerdeki musibet” leri şöyle açıkladığını rivayet eder: “yerdeki musibetler” yağmursuzluk, ürünsüzlük, bitkilerin az olması, fiyatların artması ve açlığın birbirini kovalaması gibi şeyler olduğunu, “nefislerdeki musibet”lere gelince, bu konuda iki görüşün olduğunu ileri sürmüştür: Birincisi, bu hastalıklar, fakirlik çocukların ölmesi, insanların cezalara çarpıtılmasıdır. İkincisi “Elinizden çıkana tasalanmayasınız, O'nun size verdiği ile şımarmayasınız diye (takdir edilmiştir)”⁴³⁰ ifadesinden ötürü, hayrı da şerri de içine alan bir ifade olduğunu “Mutlaka bir kitapta yazılmıştır” ifadesiyle de Allah Teâlâ yeryüzünde meydana gelen bütün şeylerin varlık sahasına gelmeden evvel Levh-i Mahfuz'da yazılmış olduğunu ve böylece Allah'ın ilminde malum olduğuna delalet ettiğini belirtir.⁴³¹

2.8.2. Musibetlerin Meydana Gelmesinde İnsanın Rolü

Elmalılı, musibetlerin meydana gelmesinde insanın başat rol oynadığını ifade ederek Kur'an'da geçen şu ayetleri zikreder: “Eğer biz dileseydik onları da günahlarından dolayı musibetlere uğrattırırız”⁴³² Elmalılı'nın konu ile ilgili olarak örnek gösterdiği başka bir ayet ise şudur: “(Bedir'de düşmanı) iki katına uğrattığınız bir musibet (Uhud'da) size çarpınca mı; “Bu nereden” dediniz. De ki: “Bu başınıza

⁴²⁶ Razi, “Tefsir-i Kebir” (Mefatihul Gayb), XII/488-489.

⁴²⁷ Mülk, 67/2.

⁴²⁸ Hadid, 57/22.

⁴²⁹ Elmalılı, a.g.e, VII/4754.

⁴³⁰ Hadid, 57/23.

⁴³¹ Fahreddin er-Razi, “Mefatihul Gayb”, XXI/325-326.

⁴³² A'raf, 7/100.

*gelen kendinizdendir''*⁴³³ Elmalılı, bu ayetin yorumunda Bedir savaşında Müslümanların büyük bir zafer kazandıklarını ancak hemen akabinde Uhud mağlubiyetini yaşadıklarını belirtir. Ancak bu ayetle Allah Teâlâ'nın Bedir zaferinin Uhud mağlubiyetinin yanında büyütülmemesi gerektiğini de vurgulaktadır. Buna rağmen yine de bazı Müslümanların bu durumu fazlaca büyüterek "bu nereden" diye bir endişeye kapılmaları üzerine Allah, bu durumu gereğinden fazla büyütmenin doğru bir davranış olmadığını, şaşılacak ve üzülecek bir durumun bulunmadığını hatırlatma gereği duymuş ve böylece bu duruma düşen Müslümanları uyarmıştır.⁴³⁴ Allah; Hz. Peygamber ve Müslümanları teselli etmek amacıyla "*Ey Muhammed! Bu sizin kendinizden oldu.*" ayeti ile kendilerine isabet eden bu musibetin sebebinin dışarıda değil de Müslümanların kendi nefislerinde aramalarını emrettiğini belirtmektedir. Elmalılı; Müslümanların Uhud'da yenilmelerinin nedeni olarak Hz. Peygamberin, emrine uymayan Müslümanların buldukları yeri ganimet hırsıyla terk etmek gibi kötü bir irade ve davranışlarda bulduklarını, dolayısıyla sorunun burada aranması gerektiğini söyler. O, Müslümanların "bu nereden" sorusuna şaşıp üzüleceklerine, nefislerini ıslah ederek gelecekleri için çalışmalarını istemektedir. Böylece Elmalılı başa gelen musibetlerin kaynağını Müslümanların kendilerinde olduğunu ileri sürer.⁴³⁵

Yine Elmalılı, "*(Ey Muhammed!) De ki: 'Hepsi Allah'tandır'*"⁴³⁶ ayetini, insanın başına gelen her türlü (iyi ve kötü) musibetin Allah tarafından verildiği O'nun takdir ve rızası ile gerçekleştiğini ifade eder.⁴³⁷ Elmalılı, insana isabet eden her kötülüğün kendi nefisinden kaynaklanan günah ve kusurlarının bir sonucu olduğunu iddia eder.⁴³⁸ Buna benzer yorumların başka müfessirler tarafından da yapıldığına şahit olmaktayız. Söz konusu ayette, insanın başına gelen her musibetin insanın kendisinden kaynaklandığı ifade edilirken, aynı zamanda kişinin fizik kanunları ve sosyal yasaları görmezden gelmesi; bunlara karşı gerekli tedbirlerin alınmaması ve Allah'a karşı asi olunması nedeniyle dünyada karşılaşılan acı felaketlerin kendi kusurunun bir sonucu olduğuna dikkat çekmektedir.⁴³⁹

---

⁴³³ Ali İmran, 3/165.

⁴³⁴ Elmalılı, a.g.e, II/1225.

⁴³⁵ Elmalılı, a.g.e, II/1225-1226.

⁴³⁶ Nisa, 4/78.

⁴³⁷ Elmalılı, a.g.e, II/1396.

⁴³⁸ Elmalılı, a.g.e, II/1397.

⁴³⁹ Karaman, Hayrettin vd, "*Kuran Yolu Türkçe Meali ve Tefsiri*", IV/752.

Allah Teâlâ günahları sebebiyle bazı toplumları helak ettiğini En'am suresinde geçen bir ayette şöyle ifade etmektedir: *“Onlardan önce nice nesilleri helak ettiğimizi görmediler mi? Yeryüzünde size vermediğimiz imkân ve iktidarı onlara vermiştik. Onlara bol bol yağmur yağdırmıştık. Topraklarından nehirler akıttık. Sonra da günahları sebebiyle onları helak ettik ve arkalarından başka nesil var ettik.”*⁴⁴⁰ Bazı Müfessirler, Allah Teâlâ'nın bu ayetle özellikle Mekke müşriklerine hitap ettiğini belirtirler. Ancak Kur'an ayetleri evrensel mesajları taşıdığından ve tüm zamanlara seslendiğinden aslında batıl inançlara sapan, haktan ve hidayetten ayrılan, zulüm ve batılda ısrar eden her millet için bu bir uyarı ve tehdittir. Böylece Allah bu durumda olan her kavme seslenerek maddi olanak bakımından çok daha güçlü milletleri günahları sebebiyle yeryüzünden sildiğini hatırlatmıştır. İnsanların da bu tarihi vakalardan ders alıp sünnetullahı daima hafızalarında canlı tutarak şu anda ellerinde bulunan imkânların kendilerini kurtaramayacaklarını bilmelerini ve hayatlarını buna göre tanzim etmelerini istemektedir.⁴⁴¹

Elmalılı'ya göre kötülüğün insanda mevcut olmasında iki önemli faktör bulunmaktadır: Birincisi, insanın yaratılışındaki özü yani aciz olarak yaratılmış olmasıdır. Eğer insan en başta yaratılırken her şeye gücü yeten ve varlığın başlangıcı olsaydı kendisine hiç bir günah yaptırmayacak ve dolayısıyla da kendisine hiçbir kötülüğün zarar vermesi de söz konusu olmayacaktı. İkincisi ise, insanın kendisine isabet eden kötülüklerin bir kısmının kendisinin irade ve arzusunun tabii bir sonucu olduğunu söyler. Ona göre, insan bir kısım kötülükleri bilerek ya da bilmeyerek kendi hür iradesi ile aşırı istek ve arzusuyla meydana gelmesini talep eder. Hatta bazen de aşırı bir şekilde de ısrar eder. Bu istek bazen hayır bazen de şer olabilir. Ancak kul bunu bilmez. Elmalılı'ya göre Allah Teâlâ da cimri olmadığından, kulun bu ısrarı sonucunda kendisinin bu isteğine cevap vererek maksadını yaratır. Ona göre yaratılan bu maksadın kötü çıkması durumunda Allah'ın herhangi bir sorumluluğunun bulunmadığını zira kötülüğün kaynağı (sebebi) kul olduğundan sorumluluğunda ona ait olduğunu ifade eder.⁴⁴² Nitekim Elmalılı şu ayetin konu

---

⁴⁴⁰ Enam, 6/6.

⁴⁴¹ Karaman, Hayrettin vd. *“Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri”*, II/376-377.

⁴⁴² Elmalılı, a.g.e, II/1397-1398.

hakkında kendi fikrini desteklediğini de belirtir: ‘‘Başınıza gelen herhangi bir musibet, kendi ellerinizle işlediğiniz yüzündendir’’⁴⁴³

Elmalılı, Allah’ın kullarına verdiği iyilikleri O’nun bir ihsanı olarak görür. Zira Ona göre Allah, rahman ve rahim olduğundan iyilikler Allah’ın iradesine, takdirine ve rızasına da uygundur. Ayrıca ona göre, insanın çalışıp kazanmasıyla ilgili olmayan iyilikler de, Allah’ın ihsanı olduğu gibi insanın özgür iradesiyle gerçekleşen iyilikler de Allah’ın takdirine, yaratmasına ve rızasına uygun olduğunu söyler. Bundan dolayı her türlü iyilik Allah’tan bilinmelidir.⁴⁴⁴ Öte yandan Elmalılı kötülükleri şöyle tanımlamaktadır: Kötülükler, Allah’ın kullarından yardımını kesmesidir.⁴⁴⁵

Elmalılı, ayette asıl muhatabın günahkârlar olduğunu ifade eder. Aynı görüşü Zemahşeri ve Beydavi de dile getirmektedirler.⁴⁴⁶ Ancak burada musibetlere maruz kalanın yalnızca günahkârlar olmadığını bunlarla beraber günahı bulunmayan Müslümanların da maruz kaldığını söyler. Ona göre günahsız olan bu Müslümanlar için asıl gayenin imtihan olduğunu ve bunların musibetlere karşı sabredip sevap ve dereceleri yükseltmek olduğunu belirtir.⁴⁴⁷ Nitekim Elmalılı bu açıklamadan sonra şu ayeti zikreder: ‘‘And olsun, sizi biraz korku, biraz açlık, biraz da mallardan, canlardan ve mahsullerden yana eksiltme ile imtihan edeceğiz. Sabredenlere müjdele’’⁴⁴⁸

‘‘ (Ey insanoğlu!) sana gelen her iyilik Allah’tandır, sana gelen her kötülük de kendindedir. ’’⁴⁴⁹ Elmalılı bu ayeti açıklarken şu rivayeti nakleder: Hz. Peygamber Medine’ye ilk teşrif ettiğinde onunla beraber şehirde bolluk ve ucuzluk gelmişti. Ancak daha sonra Hz. Peygamberin İslam’ı davet etmeye başlamasıyla beraber Yahudilerin bu davete olan inatları ve münafıkların gün yüzüne çıkmalarıyla Medine’de kıtlık ve pahalılık görülmeye başlamıştır. Elmalılı, Müslümanların Medine’ye gelmelerinin, Medine nüfusunun artmasında etkili olduğunu, bunun da doğal bir sonucu olarak kıtlık ve pahalılığın olabileceğini söylemekle beraber asıl nedenini şu Kur’an ayetiyle açıklar: ‘‘Biz hangi ülkeye bir Peygamber gönderdiysek,

⁴⁴³ Şura, 42/30.

⁴⁴⁴ Elmalılı, a.g.e, II/1396-1397.

⁴⁴⁵ Elmalılı, a.g.e, II/1396.

⁴⁴⁶ Zemahşeri, a.g.e, IV/229-230.

⁴⁴⁷ Elmalılı, a.g.e, VI/4245.

⁴⁴⁸ Bakara, 2/155.

⁴⁴⁹ Nisa, 4/79.

ora halkını (Peygamberlere başkaldırdıkları için bize) yalvarıp yakarsınlar diye mutlaka yoksulluk ve darlıkla sıkılmışızdır''⁴⁵⁰Böylece Elmalılı'ya göre de her ne zaman Allah, herhangi bir memlekete bir peygamber gönderdiyse ilk başta böyle bir durumun kaçınılmaz olduğunu ve bunun da sünnetullahın bir parçası olduğunu ifade eder. Nitekim Hz. Peygamber Medine'de İslam'ı tebliğ etmeye başladığı zaman kıtlık ve pahalılığın ortaya çıkması üzerine Yahudiler ve Münafıklar da darlığı ve kıtlığı Hz. Peygambere, bolluğu ve ucuzluğu da Allah'a isnat etmişlerdir. Yahudiler ve münafıklar *“Biz böyle bir uğursuz adam görmedik. Bu adam geleli meyvelerimiz az biter oldu, fiyatlar arttı ve pahalılık baş gösterdi”*, diyerek bolluğu Allah'a, kıtlığı da Hz. Peygamber'e isnat etmişlerdi. Elmalılı söz konusu ayetin bu nedenle nazil olduğunu ileri sürer.⁴⁵¹

2.9. Dua –Kader İlişkisi

Elmalılı, dua konusunda kelimenin sözlük anlamından yola çıkarak duadan maksadının ne olduğunu açıklamaya çalışır. Ona göre önceleri duanın toplum tarafından küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya doğru gerçekleşen istek ve yakarış anlamında örf olduğunu fakat daha sonrada isim olarak kullanıldığını belirtir. Elmalılı'ya göre, duanın özü, kişinin Rabbinden yardım ve destek talebinde bulunmasıdır.⁴⁵² O'na göre duadan maksat, kişinin durumunu Allah'a bildirmek değil asıl amacın, kulun Allah'a karşı boynunu bükerek kulluğunu sergilemek olduğunu ifade eder. Bu ise Elmalılı'ya göre en büyük makamdır. Zira kişinin ne istediğini açıklamak için her zaman duanın varlığı gerekli olmayabilir. Ona göre Allah'a karşı edep ve konumunu bilen kimseler için öyle anlar vardır ki, davranışın sözden çok daha anlamlı olduğunu söyler.⁴⁵³

Duanın gereksiz olduğu fikrini ileri sürenlere karşı Elmalılı görüşlerini gerekçeleriyle birlikte şöyle sıralar: Şayet bir şeyin meydana gelmesi Allah tarafından belirlenmiş ise, bu durumda o şeyin meydana gelmesi de zorunludur. Dolayısıyla bu durumda duaya gerek yoktur. Yok, eğer meydana gelmesi belirlenmemiş ise o zaman da, o şeyin gerçekleşmesi mümkün değildir. Bu durumda da duaya ihtiyaç yoktur. Çünkü bu âlemdeki bütün hadisatın bir kıdem sahibinin

⁴⁵⁰ Araf, 7/94.

⁴⁵¹ Alusi, Ebu'l Feth Şihabuddin es Seyyid Mahmut, *“Ruhu'l Meani fi Tefsiri'l Kur'anil-Azim”*, V/89.

⁴⁵² Elmalılı, a.g.e, I/662.

⁴⁵³ Elmalılı, a.g.e, I/665.

varlığında şüphe yoktur. O halde bu kıdem sahibinin ezelde varlığını gerektirdiği şey, meydana gelmesi lazım olan şeydir. Varlığını gerektirmediği de meydana gelmesi imkânsız olan şeydir. Böylece bunların varlığı ezelde sabit olmuş, gerçekleşmiş ve takdir edilmiştir. Dolayısıyla duanın bunlar üzerinde herhangi bir etkisinden söz edilemez.

1. Eksik sıfatlardan münezze olan Allah Teâlâ gaybı bilendir. Öyle ki gözlerdeki hain bakıştan, sinelerdeki gizli tutulan niyetlere kadar her şeyi bilir. O halde duaya ne gerek var.⁴⁵⁴

Elmalılı'ya göre, dua ile ilgili yukarıda belirtilen şüphelerin nedeni, kader meselesinde geçen cebir ve icaptır. Elmalılı, bu gerekçelerle duayı inkâra kalkışmak çelişkiden başka bir şey değildir. Zira ona göre, bir insanın dua etmesi ve bu duaya inanması, eğer ezelde meydana gelmesi belirlenmiş ise o dua bir şekilde yapılır. Ve eğer olmayacağı biliniyorsa inkâra kalkışmaya gerek yoktur. O dua zaten yapılmayacaktır. Ona göre, Allah tarafından ezelde duanın varlığına bağlı olarak meydana gelmesi takdir olunan istekler, elbette duanın yapılmasıyla gerçekleşecektir. Dua olmadan bunların gerçekleşme imkânı yoktur. O, bu durumu şöyle bir örnekle detaylandırmaya çalışır: Yemek yeme şartıyla doyması takdir edilmiş olan veya istemek ve çalışmak şartıyla bir işte muvaffak olacağı takdir edilmiş olan kişinin doyması ve başarılı olması, yemesi, istemesi ve çalışmasına bağlıdır. Buna göre Allah tarafından meydana gelmesi duaya bağlanmış olan hususların da dua olmadan meydana gelmesi mümkün değildir.⁴⁵⁵

Elmalılı Muhammed, kâinat ve içindeki varlıkların meydana gelmesinin bazı sebeplere bağlı olduğunu dolayısıyla bu sebeplerden birinin de dua olduğunu ifade eder. Ancak meseleye geçmeden önce Elmalılı, Allah Teâlâ'nın sebeplerin sebebi yani müessiri kıdem (kıdem sahibi) olduğundan kadere mahkûm olanın O değil O'nun yarattığı varlıklar olduğunu vurgular. O, bu durumda Allah, kaza ve kaderden de öncedir. O halde dua bu önceliği ikrar ve itiraftan ibaret olup bunun da kulluk makamlarının en önemlisi olduğunu söyler. O'na göre kaza ve kader meydana gelmeden evvel tarafımızca bilinemez. Ancak Allah'ın ilmi ve bu ilmin içinde takdir olunan kaza ve kaderin niteliği akıllarımızın ötesinde olan bir hadisedir. Zira ilmi

---

⁴⁵⁴ Elmalılı, a.g.e, I/662-663.

⁴⁵⁵ Elmalılı, a.g.e, I/663-664.

ilahi her şeyi kuşatır. Bu ilim kaza ve kader de geçerli olmakla beraber insanın sorumluluğunu ortadan kaldırmaz. O, konuyu daha anlaşılır kılmak için şöyle bir örnek verir: Biz, hem kanunsuz yaşamadığımızı biliriz, hem irade ve azmin de bir kanun olduğunu biliriz. Kâinatta meydana gelen her şey bir şekilde bir nedene bağlı olarak gerçekleştiğine göre, dua da bu sebeplerden biridir. Dolayısıyla yeryüzünde bazı şeylerin meydana gelmesi için de duanın varlığı elzem hale gelmiştir.⁴⁵⁶

Elmalılı, dua hakkında Kur'an'da geçen '*Bana yalvarın, dua edin ki size karşılık vereyim*'⁴⁵⁷ ayetinde emredilen şeyin ne olduğu hususunda müfessirlerin iki şekilde yorumda bulunduğunu belirtir. Bunlardan birincisi, ibadetin dua ile tefsir edilmesidir. Nitekim İbni Abbas, Dehhak ve Mücahit gibi bazı müfessirler Kur'an'ın birçok yerinde duanın ibadet manasında kullanıldığını, '*bana ibadet ve kulluk edin ki, size sevap ve mükâfat vereyim*' şeklinde ifade ettiğini dile getirmişlerdir. İkincisi ise Süddi'den rivayetle '*Yalvarın bana ki size karşılık vereyim.*' demekle Allah Teâlâ'nın bu cümle ile ibadet kastı taşıdığını belirterek kendisinin de bu görüşü kabul ettiğini ifade eder. Ayrıca Elmalılı ayette geçen dua emrinin çok önemli ve dikkate değer bir husus olduğunu belirtir. O, buradaki duanın gerek ibadet manasında olsun, gerek dua manasında olsun her ikisinde de istemenin emredildiğini söyler. Elmalılı, Allah'ın buna cevap vermesi için de kulun Allah'tan istemesi gerektiğini beyan eder.⁴⁵⁸

2.10. Tevekkül –Tedbir ve Kader İlişkisi

Elmalılı, tevekkül ile ilgili '*De ki: 'Hiçbir zaman bize Allah'ın bizim için takdir ettiğinden başkası dokunmaz. O bizim Mevla'mızdır. Müminler yalnızca Allah'a tevekkül etsinler.*'⁴⁵⁹ ayeti yorumlarken insanın başına acı tatlı her ne gelirse gelsin Allah'ın takdirinden başka bir şey olmadığını, başına gelen her şeyin de mutlaka insanın lehine olduğunu ifade eder. Elmalılı bütün güç ve kudretin Allah'ın elinde olduğundan, müminlerin de yalnızca O'nun emrine ve takdirine rıza göstererek kulluk görevlerini hakkıyla yerine getirmeleri gerektiğini vurgular. Zira O'ndan başka sığınılacak bir gücün bulunmadığını belirtir. Elmalılı tevekkül hakkında şu hususa dikkat edilmesi gerektiğini belirtir: Tevekkül demek, kulluk

⁴⁵⁶ Elmalılı, a.g.e, I/664.

⁴⁵⁷ Mümin, 40/60.

⁴⁵⁸ Elmalılı, a.g.e, VI/4176-4177.

⁴⁵⁹ Tevbe, 9/51.

görevinin gerekliliğini Allah'a havale etmek demek değildir. Aksine kulun emri ve kararı Allah'a bırakmasıdır. O, tevekkülü kısaca şöyle tarif eder: Tevekkül demek, "Tefviz-i vazife değil, tefviz-i emri (Kendini Allah'a teslim etme ve her şeyini O'na havale etme görevi) dir. Elmalılı tevekkül konusunda birçok kişinin yanlışa düştüğünü belirtir. Bir kısım âlimler tevekkülü kulluk görevlerinin yerine getirilmesini Allah'a havale ederek emir ve komuta merkezini kendilerinde görürler. Oysa Elmalılı'ya göre bu durumun tevekkül değil aksine Allah'ın emrine güvensizlik hatta tevekkülsüzlük olduğunu, bunun da küfürden başka bir şey olmadığını dile getirir.⁴⁶⁰ Aynı konuda bir başka ayeti kerimede Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır. "Öyleyse iman edenler ancak Allah'a güvenip dayansınlar."⁴⁶¹ Fahreddin er-Razi, bu ayeti yorumlarken, Mümin kimsenin yalnızca ona dayanması ve onunla güç ve kudret sahibi olması gerektiğini belirtir.⁴⁶² Mümin kimsenin esasen sadece O'na güvenmesi, tevekkül etmesi ve O'ndan ümidini kesmemesi gerekir. Zira ona göre, bu ayet Allah Teâlâ için hasr ifade eder. Ayette münafıkların hallerinin, müminlerin hallerine benzemediği, zira onların, yalnızca dünyevi sebeplere, imkânlarla, nimetlere ve geçici lezzetlere tevekkül edip onlara güvendiklerine adeta dikkat çekmek istenmiştir.⁴⁶³

Öte yandan Elmalılı tedbir ve takdir ile doğrudan ilişkili olan Yusuf Suresinde geçen şu ayetle kendi görüşünü desteklemeye çalışır: "Ey yavrularım! (Şehre) hepimiz bir kapıdan girmeyin de ayrı ayrı kapılardan girin. Gerçi ben ne yaparsam, Allah'ın takdirini sizden engelleyemem. Hüküm yalnızca Allah'ındır. Onun için bütün tevekkül edenler O'na tevekkül etmelidirler."⁴⁶⁴

Elmalılı'nın burada esas olarak açıklamaya çalıştığı şey tedbir ve musibet ilişkisinin hangi çerçevede olduğu ve alınacak tedbirin Allah'ın takdirine göre konumunun ne olduğunu belirlemektir. Elmalılı, bu ayetle Hz. Yakup'un erzak için çocuklarının ikinci kez Mısır'a gönderirken, bir önceki gidişlerinde dikkat çekmiş olabileceklerini, bu nedenle de kendilerinin başına bir tehlikenin gelebileceğini düşünerek tedbir amaçlı evlatlarının şehre (Mısır'a) girerken farklı kapılardan girmelerini tavsiye ettiğini belirtir. Ancak Elmalılı burada şu açıklamaya da dikkat

---

⁴⁶⁰ Elmalılı, a.g.e, IV/2567.

⁴⁶¹ Teğabun, 64/11.

⁴⁶² Fahreddin er-Razi, "Mefatihul Gayb", XXI/521.

⁴⁶³ Fahreddin er-Razi, "Mefatihul Gayb", XII/15.

⁴⁶⁴ Yusuf, 12/67.

çeker. Hz. Yakup'un çocuklarının başına gelebilecek herhangi bir tehlikeye karşı tedbir amaçlı söylediği şeyin akabinde şu tarihi hatırlatmayı da yaptığını görmekteyiz. Hz. Yakup'un çocuklarına yaptığı tavsiye ve aldığı tedbire rağmen Allah'tan gelecek hiçbir musibete karşı da korumadığını hatırlatır. Zira eğer Allah hakkınızda bir musibet takdir etmiş ise bunu hiçbir tedbirle ortadan kaldırmanın mümkün olmadığını belirtir. Çünkü Hz. Yakup'a göre Allah'ın takdirine karşı alınacak hiçbir tedbirin anlamı yoktur. Elmalılı, yine de her ihtimale karşı kulun tedbiri elden bırakmaması gerektiğini ifade ettikten sonra şu hususun da unutulmaması gerektiğini söyler: Eğer Allah hakkınızda bir musibet takdir etmiş ise hiçbir tedbir ile de bunun önüne geçemeyeceğini vurgular. Elmalılı, tedbirin kesin bir çözüm olmadığını zira nihayetinde Allah olduğundan, tedbirin bir yardım dilemeden başka bir şey olmadığını da ifade eder. Elmalılı'nın şu görüşü dikkate almaya değerdir: Ona göre şayet alınan tedbir Allah'ın takdirine uygunluk arz ediyorsa anlamlıdır. Aksi halde yaşanabilecek hiçbir musibete karşı herhangi bir fayda sağlamayacağını dile getirir.⁴⁶⁵

Yukarıda verilen ayetle ilgili olarak Hz. Yakup'un oğullarının şehre ayrı ayrı kapılardan girmeleri hususunda tavsiyesi bazı müfessirler tarafından iki şekilde yorumlanmıştır. Birincisi, çocuklarının güzel giyinmeleri nedeniyle böyle bir gösterişle aynı kapıdan girmeleri halinde onlara nazar (kötü gözlere hedef olmasından) değmesinden korkmuştur.⁴⁶⁶ İkincisi ise böyle görkemli ve kuvvetli çocukların şehre toplu halde girmeleri hem halkın dikkatini çeker hem de kralın dikkatini çeker. Böylece çocuklarının başına bir tehlikenin gelebileceğinden korkmuştur.⁴⁶⁷

2.11. Teklif-Kader İlişkisi

Elmalılı, 'teklif' kavramını şöyle tanımlamaktadır: Teklif, iradeye külfet yüklemektir. Ona göre her külfette de bir gücün kullanılması icap eder. Bu nedenle her teklif, bir kudreti mümekkinine (güç yetirme imkânı) şartına bağlı olduğunu söyler. Ona göre yapılmış olan teklifin de bu kudreti zorlamaması esastır. Her bireyin yükümlülüğü, takatini ve imkânını da geçmemesi gerekir. Elmalılı, konunun daha iyi

⁴⁶⁵ Elmalılı, a.g.e, IV/2890; Ayrıca bkz.Yılmaz, Sabri, "Elmalılı Tefsirinde Kader Problemi", s.53.

⁴⁶⁶ Fahreddin er-Razi, a.g.e, XVIII/137-138.

⁴⁶⁷ Fahreddin er-Razi, a.g.e, XVIII/137-139.

anlaşılması amacıyla şöyle bir örnek vermektedir: Malı olmayan zekât ile mükellef değildir. Ancak malı olanlar da eşit değildir. Yani zenginlerin de zekât oranları mallarına göre değişmektedir. Kısaca o, bu durumu kısaca şöyle izah eder: Teklif mükellefin gücüyle orantılıdır.⁴⁶⁸

Burada esas olan mesele Allah Teâlâ'nın kullarına yaptığı teklifin kendisi değil, teklifin kulun gücünü aşan bir teklifle muhatap kılınıp kılınmayacağı meselesidir. Elmalılı bu durumu şu şekilde ifade etmeye çalışır: Allah kuluna gücünü aşan herhangi bir şeyi yükleyebilir, bu O'nun kudretinin dışında olan bir durum değildir. Ancak Allah kullarına olan rahmeti ve kereminin gereği olarak insana teklif-i mala yutaka (güç yitirilemeyen şeyin insana yüklenmesi) muhatap kılmaz. Yani yüklemeyebilir, yükleyemez değil. Elmalılı'ya göre Allah'ın kullarına yüklediği sorumluluk, kullarının gücünü aşan bir sorumluluk değildir. Zira Allah Kur'an da şöyle buyurmaktadır: *“Allah kimseye gücünün üstünde bir şey teklif etmez.”*⁴⁶⁹ Yine bir başka ayette de *“Allah size kolaylık diler, zorluk dilemez.”*⁴⁷⁰ ifade buyurmaktadır. Elmalılı'ya göre Allah kullarını zora sokmaz, meşakkat vermez, bilakis kulları için kolaylık diler. Elmalılı, bu anlamda Allah'ın kullarına verdiği güç ve takatin onlara emrettiği görevlerden daha fazla olduğunu söyler.⁴⁷¹

Teklif konusunda şöyle bir soru da akla gelebilir: Allah kullarına hiçbir teklif sunmasaydı olmaz mıydı? Yani hiçbir teklif olmadan kullarına daha büyük bir rahmet etmiş olmaz mıydı? Elmalılı, bu teklifin Allah'ın şanına yakışmayacağını vurgular. Zira Allah faydasız işlerle uğraşmaz. Allah'ın kullarını sorumlu tutması, onlara zarar vermek için değil, tam aksine onları zararlardan koruyarak faydalarını temin etmektir. İşte bu nedenle, O'nun teklifi kulun gücüne aşmaz ve kudretine uygundur. Allah kullarına verdiği güç ve kudretinin ötesinde bir teklifte bulunmaz. Şayet böyle bir teklif olduğu takdirde bu durum teklif olmaktan çıkar ve ceza haline gelir. Elmalılı, yukarıda verilen soruyu cevapladıktan sonra teklifin niçin yapıldığını da şu şekilde ifade eder: İlahi teklifler kulların gücüne mütenasip bir kolaylığın yanında, her insanın harcayacağı kudreti zararına tüketmeyip, tamamen yararına tahsis ettirmek gibi özel bir faydayı amaçlar.⁴⁷²

---

⁴⁶⁸ Elmalılı, a.g.e, II/997.

⁴⁶⁹ Bakara, 2/286.

⁴⁷⁰ Bakara, 2/185.

⁴⁷¹ Elmalılı, a.g.e, II/997.

⁴⁷² Elmalılı, a.g.e, II/999.

Sonuç

Kader meselesi yalnızca İslam dininde yer alan bir sorun değil, düşünen ve eylemlerini sorgulayan her insanın zihnini meşgul eden insanlığın ortak bir problemidir.

Osmanlı'nın son devrinde yetişmiş önemli ilim adamlarından biri olarak Elmalılı da, her âlim gibi önemli meseleler hakkında düşüncelerini ifade etmiştir. Kader meselesi de kendisi için bu önemli meselelerden biridir. Onun, bu mesele hakkında *Hak Dini Kur'an Dili* adlı eserinde görüşlerini ortaya koyduğunu görmekteyiz.

Söz konusu eserinde Elmalılı'nın, konumuz ile ilgili ayetleri tefsir ederken hadis rivayetlerine çok az yer verdiğini, kendisinden önceki müfessirlere nadiren atıfta bulunduğunu, mezheplerin görüşlerine yer vermediğini tespit ettik. Bu bağlamda tartışmalara da girmeden doğrudan kendi yorumunu yaparak görüşlerini aktardığı görülmektedir. Kader konusunda ortaya koyduğu görüşlere baktığımızda irade konusunda “emrun beyne emrayn” meselesi hariç Ehl-i Sünnet âlimlerinin görüşlerine paralel görüşler ileri sürdüğünü görmekteyiz.

Elmalılı kader meselesini ele alırken başta Allah'ın sıfatlarından ilim ve irade sıfatları üzerinde ısrarla durmuştur. Elmalılı, Allah Teâlâ'nın ezeli ilmi ile her şeyi kuşattığını, dolayısıyla insanın eylemleri de dâhil var olan hiçbir şeyin ondan gizli kalmadığını ifade eder. Elmalılı'ya göre Allah'ın bunu bilmesi kulun da bunları yapmak zorunda olduğu anlamına gelmez. Bu yüzden, insan daima Allah'ın gözetiminde olduğunu bilmeli ve ona göre hareket etmelidir. Allah, insanın yapıp ettiklerini öncesinden ezeli ilmi ile bildiğinden, kulun da yapıp ettikleri O'nun ilmine uygun olarak zamanı geldiğinde ortaya çıkar. Ancak Elmalılı bu durumun kulun sorumluluğunu ortadan kaldırmayacağını da ifade eder. Zira Allah, kulun kendi iradesi ile yapıp ettiklerine müdahale etmez.

Varlık âleminde meydana gelen her şeyin, büyük bir ilim, irade ve kudret sahibi biri tarafından gerçekleştirilebileceğini söyleyen Elmalılı'ya göre hiç bir şeyi tesadüflere bağlamak mümkün değildir. Bu çerçevede musibetler ile ilgili kulun başına gelen şeylerin hepsinin Allah'tan geldiğine inanmakla beraber bunların kulun dünya ve ahiret faydasına olduğunu da belirtir. Böylece fayda ve zararın sahibinin Allah olduğunu, dolayısıyla mahlûkatın üzerinde dilediği gibi tasarrufta

bulduğunu, hükmünü ve kazasını geri çevirecek hiçbir şeyin olmadığını ifade eder. Elmalılı'nın Allah'a teslim olmaktan başka çarenin olmadığını, O'nun her şeyi istediği gibi yapabileceğini, kulun da başına gelen her şeye razı olmaktan başka çaresinin bulunmadığını söyleyerek klasik Ehl-i Sünnet geleneğinin dışında farklı bir şeyi orta koyamadığına şahit olmaktadır.

Elmalılı, insanların uğradıkları felaketlerin, yaşanan zulümlerin ve haksızlıkların temelinde yatan faktörün, insanın cüzi iradesini mutlak irade olarak görmesi olduğunu söyler. Ona göre, insan, cüzi iradesini sınırsız bir güç telakki ettiğinden hem kendine hem de insanlığa zarar verdiğini belirtir.

Elmalılı, insanın hidayete ulaşmasına engel olarak küfür, cahillik, inat, taklit ve nefsin isteklerini gösterir. O'na göre, kişinin yalnızca hayrı dilemesiyle başarının olması mümkün değildir. Bununla beraber kulun o yönde adımlar atmasının da zorunlu olduğunu söyler.

Elmalılı, kötülüğün meydana gelmesinde ilk sebebin kul olduğunu dolayısıyla kötülüğün oluşmasında da sorumluluğun kulda olduğunu belirtir. Kötülüğün oluşmasında insan sebep iken yaratma yönüyle fiilin Allah'a ait olduğunu insanın unutmaması gerektiğini belirtir. Ona göre Allah hidayet isteyene hidayet, sapıklık isteyene de sapıklık verir. Elmalılı, hidayeti de dalaleti de yaratanın Allah olduğunu söyler. Ancak O, burada Allah'ın dalaleti yaratmasının, kulun dalaleti istemesinin sonucu olduğunu belirtir. Elmalılı'nın burada Ehl-i Sünnet âlimlerinden farklı bir şey düşünmediğini ifade edebiliriz.

KAYNAKÇA

- AGİTOĞLU, Nurullah, “Halku’l-Kur’ân ve Rû’yetullah Konuları Bağlamında İbnü’l-Mülakkın’ın Buhârî’nin Bab Başlıklarına Yaklaşımı”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014/2 yıl: 5 cilt: V sayı: 10.
- AKBULUT, Ahmet, “Allah’ın Takdiri-Kulun Tedbiri”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XXXIII.
- ALUSİ, Ebu’l Feth Şihabuddin es Seyyid Mahmut, *Ruhu’l Meani fi Tefsiri’l Kur’ani’l-Azim*.
- ARAL, Namık Zeki, “Kur’an ve Kader”, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, Dini, Ahlaki, Edebi, Mesleki Aylık dergisi, 2, Ocak, Şubat 1963, Sayı 1-2.
- ATAY, Hüseyin, *Kur’an’da İman Esasları ve Kader Sorunu*, 4. Baskı, Temmuz 2013, Ankara.
- ATAY, Hüseyin, *Kur’an’da İman Esasları ve Kader Sorunu*, Ankara, 2013.
- ATEŞ, Süleyman, “Kader”, Kur’an Mesajı, İlmi Araştırmalar Dergisi, Eylül, Ekim, Kasım, Sayı 19, 20, 21.
- AYDIN, Ömer, “Kur’an’da Kader ve Özgürlük” *Kur’an Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi*, Şubat, 1998.
- BAĞCI, Hacı Musa, *İnsanın Kaderi Hadislerin Telkin Ettiği Kader Anlayışı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2009.
- BEYDAVİ, Nasiru’d din Ebu Sait Abdullah b. Muhammed eş-Şirazi el-Beydavi, *Envar’t Tenzil ve Esraru’t Te’vil*, Tahkik, Muhammed Abdurrahman el-Mura’şali, Daru İhyai’t Turasil Arabi, Beyrut, 1. Baskı, H.1418. (el Mektebetuş-Şamile)
- BUHARİ, Ebu Abdillan Muhammed b. İsmail, *Sahihul Buhari*, İstanbul, 1413/1992.
- CÜRCANİ, Tarifat, Kahire, 1938/1357.
- ÇAĞRICI, Mustafa, Hökelekli, Hayati, “İrade”, DİA, XXII/381.
- ÇANGAR, Mahmut, *el-Mucemül Müfihres*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2005.
- ÇELEBİ, İlyas, *İslam’ın İnanç Esasları*, İsam Yayınları, İstanbul, 2010.
- DÜZGÜN, Şaban Ali, “Kaderi Farklı Kategoriler içinde Okumanın İmkânı”, Kelam Araştırmaları Dergisi.

- EŞÂRÎ, Ebul Hasan el-Eşarî, *Makalatül-İslamiyyin ve İhtilaful- Musallin (İlk dönem İslam Mezhepleri)*, Kabalcı Yayın Evi, Çev. Mehmet Dalkılıç ve Ömer Aydın, Birinci Basım, İstanbul, 2005.
- GÖLCÜK, Şerafettin, *Bakillâni ve İnsan Fiilleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara,1997.
- GÖLCÜK, Şerafettin, *Kelam Açısından İnsan ve Fiilleri*, Kayıhan Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul,1979.
- GÖRGEN, Salih, ‘‘Muhammed Hamdi Yazır’a Göre Ölüm ve Ölüm Sonrası Var Oluş’’, Kayseri, 2010
- GÜLER, İlhami, *Allah’ın Ahlakiliği Sorunu*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara,2000
- GÜNDOĞAR, Hamdi, ‘‘ Kur’an’da Allah’ın Mutlak İradesi ve İlmi Karşısında İnsanın İrade Özgürlüğü’’, ‘‘Marife’’, Yıl -10, S.3, Konya, 2010,
- GÜNDOĞAR, Hamdi, *Fahreddin er-Razi’de İnsan Fiilleri*, Çıra Yayınları, İstanbul,2010.
- GÜNDOĞAR, Hamdi, *İslam Akaid Esasaları*, Çıra Yayınları, İstanbul,2014.
- İBNİ KESİR, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, Çağrı Yayınları, Çev. Bekir KARLIĞA ve Bedrettin ÇETİNER, İstanbul, 1996.
- İBNİ MANZUR, Lisanü’l Arap, I-XVIII, Dervihyayit Tüрасil, ‘‘Kader’’, Beyrut, 1999,
- İBN MACE, Ebu Abdillah, Muhammed b. Yezid el-Kazvini, *Es-Sünen*, İstanbul, 1413/1992, Sünen,1/44
- İZMİRLİ, İsmail Hakkı, *Yeni İlmi Kelam*, Sadeleştiren Sabri Hizmetli, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2013.
- KARAMAN, Hayrettin ve Diğerleri, *Kur’an Yolu Türkçe Meali ve Tefsiri*, Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları, 3.Baskı, Ankara 2007.
- KESKİN, Halife, *İslam Düşüncesinde Kaza ve Kader*, Beyan Yayınları, İstanbul,1997.
- KOÇYİĞİT, Talat, *Hadisçilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 4. Baskı, Ankara 1989.
- KOMİSYON, (Editör, Şaban Ali Düzgün), *Kelam El Kitabı*, Grafiker Yayınları 2.Baskı, Ankara, 2012.

- KUTLUER, İlhan, “İlim” , *DİA*, İstanbul, XXII/110.
- MATÛRÎDÎ, Ebu Mansur el-Matûridi, *Kitabü't Tevhid*, Açıklamalı (Çev. Bekir Topaloğlu) İsam Yayınları, İstanbul, 2014.
- MENDERES, Gürkan “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın İlmî Kişiliği ve Fıkıh İlmindeki Yerine Bir Bakış”, *İslam Hukuku Araştırma Dergisi*, Sayı 6, 2005.
- MUSTAFA Sabri Efendi,” İnsan ve Kaderi”, Çev. İsa Doğan, Ondokuzmayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kültür Basın Yayın Birliği, İstanbul,1989.
- MÜSLİM, Ebul Huseyn b. Haccac el- Kuşeyri, *Sahihu'l Müslim*, İstanbul, 1413/1992, İman/1
- NESEFÎ, Ebul Bereket Abdullah b. Ahmet b. Mahmut Hafizu'd Din en-Nesefî, *Medariki't Tenzil ve Hakaili't Te'vil*, Muhakkik, Yusuf Ali Beydavi, Neşreden Darul Kelemi't Tayib 1. Baskı, Beyrut, 1998.
- NESEFÎ, Ebul Muin en-Nesefî, *Kitabüt-Temhidli Kavaid'it Tevhid (Tevhidin Esasları)*, Çev. Hülya, Alper, İz Yayınları, İstanbul,2007.
- PAKSÛT, Fatma, “Dayım Merhum Muhammed Hamdi Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır” Sempozyumu, TDV, Yayınları, 109, Ankara,1993.
- RAZÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer b. el-Hasan el-Huseyn et-Temimi Fahreddin er-Razi, *Mefatihul Gayb*, İhya-i Turasi'l Arabi, 3. Baskı, Beyrut, 1420.
- RAZÎ, Fahreddin er Razi, *Tefsir-i Kebir(Mefatihul Gayb)*, Birinci Baskı,1995, Ankara.
- SABUNÎ, Nureddin es-Sabuni, *el-Bidaye fi Usuliddin (Matûridiyye Akaidi)*, (Çev. Eden Bekir Topaloğlu), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 6. Baskı, Ankara, 1998. s.155.
- SUBAŞI, M. Hüsrev, “Elmalılı Hamdi Efendi ve Hat Sanatımızdaki Yeri”, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu, TDV. Yayınları,109, Ankara, 1993.
- ŞEVKANÎ, Muhammed b. Ali eş-Şevkani, *Fethul Kadir el Cami Beyne Fenni'r Rivayeti ve 'd' Dirayeti min İlmi-t Tefsir*.

- TABERİ, Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Kuşeyri b. Ğalip el Amili Ebu Cafer et, Taberi, ‘‘*Camiul Beyan fi Te’vilil Kur’an*, Müessesetü’r Risale Yayınevi, Muhakkik, Ahmet Muhammed Şakir, 1. Baskı, H.1420/M.2000.
- TAFTAZANİ, *Şerhu’ul-Akaid (Kelam İlmi ve İslam Akaidi)*, Hazırlayan Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, 6. Baskı, İstanbul,2013.
- TİRMİZİ, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *Es-Sünen*, İstanbul, 1413/1992, Kader/2.
- TUNÇ, Cihat, ‘‘Kader ve Kaza Hakkında Düşünceler’’, Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Sayı 4, Kayseri, 1984.
- UZUNDAĞ, M. Sait, ‘‘İrşâdü’s-sârî’ye Göre Kastallânî’nin Kelâmî Görüşleri’’, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2013/1 yıl: 4 cilt: IV sayı: 7.
- YAVUZ, Yusuf Şevki, ‘‘Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’’, *DİA*, c. XI/57, İstanbul,1995.
- YAVUZ, Yusuf Şevki, ‘Kader’, *DİA*, XXIV/59,İstanbul,2001.
- YAVUZ, Yusuf Şevki, ‘‘İlim’’, *DİA*, İstanbul, 2000, XXII/108
- YAVUZ, Yusuf Şevki,‘‘İstitaa’’, *DİA*, XXIII, İstanbul,2000.
- YAZICI, Nesimi, ‘‘Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın Basın Hayatı ve Yazarlığı’’ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu, TDV. Yayınları, Ankara, 1993.
- YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili*, Eser Neşriyat, 1979,
- YILMAZ, Sabri, ‘‘Elmalılı Tefsirinde Kader Problemi’’, İzmir, 1997.
- YILMAZ, Sabri, ‘‘Elmalılı’ya Göre Kader İnancı ve İnsan Hayatındaki Yeri’ ’Günümüz İnanç Problemleri, İlahiyat Fakülteleri Kelam Anabilim Dalı Sempozyumu,7-9 Eylül 2001, Erzurum.
- YURDAGÜR, Metin, ‘‘Kur’an’da Kader ve İmam–ı Matûrîdi’nin Tevilat’ül Kur’an’ında Kader ile ilgili Bazı Ayeti Kerimelerin Yorumu’’, Ebu Mansur Semerkandi Matûrîdi Kongresi Tebliğleri, E.Ü. Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü, Yayınları. No:6, Yayınlayan Ahmet Hulusi Koker, Kayseri, 14 Mart 1986.

ZEMAŞSERİ, Ebul Kasım b. Ömer b. Ahmet Carullah ez-Zemahşeri, el Keşşaf An Hakaik Gavanidu't Tenzil, Darul Kitabil Arabi, 3. Baskı, Beyrut, H. 1407.